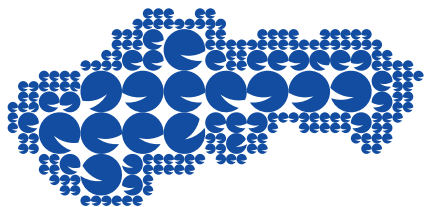

SLOVENSKÁ REČ

79 • 2014 • 3–4

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU LUDOVÍTA ŠTÚRA SAV

SLOVENSKÁ REČ

Časopis pre výskum slovenského jazyka.
Založený v roku 1932. Orgán
Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie vied

SLOVAK SPEECH

Journal for the Slovak Language Research.
Founded in 1932. Published by Ľudovít Štur
Institute of Linguistics,
The Slovak Academy of Sciences

HLAVNÝ REDAKTOR*Slavomír Ondrejovič***EDITOR-IN-CHIEF****VÝKONNÁ REDAKTORKA***Jana Wachtarczyková***EXECUTIVE EDITOR****REDAKČNÁ RADA**

Ján Bosák (Bratislava), Klára Buzássyová (Bratislava), Juraj Dolník (Bratislava), Ľubomír Ďurovič (Lund – Švédsko), Miroslav Dudok (Bratislava), Ján Findra (Banská Bystrica), Siniša Habijanec (Záhreb – Chorvátsko), Björn Hansen (Regensburg – Nemecko), Martina Ivanová (Prešov), Ľubomír Kralčák (Nitra), Mark Lauersdorf (Kentucky – USA), Milan Majtán (Bratislava), Martin Ološtiak (Prešov), Oľga Orgoňová (Bratislava), Ján Sabol (Košice), Daniela Slančová (Prešov), Pavol Žigo (Bratislava)

EDITORIAL BOARD**REDAKTORKA***Júlia Behýlová***ENGLISH LANGUAGE****ANGLICKÝCH TEXTOV****EDITOR****TECHNICKÝ REDAKTOR***Vladimír Radik***LAY OUT****Periodicita**

Vychádza 6 čísel 3-krát ročne

Periodicity

Published 6 issues, 3 times per year

Adresa redakcie

 813 64 Bratislava, Panská 26, Slovensko,
tel. +421-2-54431756, e-mail: slovenska.rec@juls.savba.sk, www.juls.savba.sk

Address of editor's office

Elektronická verzia časopisu je dostupná na

The electronic version of journal is available at
<http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>

Informácie o predplatnom podáva
a objednávky prijíma redakcia

Subscription information
and booking are received by editor's office

Výhradný distribútor na Slovensku

 SAP – Slovak Academic Press s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava.
E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk. Registračné číslo 7089.

Distributed in Slovak Republic by**Objednávky do zahraničia prijíma**

a vybavuje
SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia,
tel.: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Foreign orders executed by

Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda

The journal available at Veda bookshop
Štefánikova č. 3, Bratislava

Návrh a grafické spracovanie obálky

 Design and cover design graphic processing by
Jana Wachtarczyková, Martina Cebecauerová

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia)**EV 3695/09****ISSN 1338-4279 (verzia online)**

Toto číslo vyšlo v júli 2014

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 131–144 **Symetria a asymetria vo vzťahu slabiky a morfémy v slovenčine**
Symmetry and Asymmetry in the Relation between the Syllable and the
Morpheme in Slovak
Ján Sabol – Lena Ivančová

DISKUSIE A ROZHĽADY / DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 145–154 **Prečo nápis na bojníanskej plakete nie je hlaholský (Príspevok do
diskusie o najstaršom svedectve o jazyku z konca 9. storočia)**
Why the Bojná Plaquette Inscription is not Glagolitic (A Contribution to the
Discussion on the Oldest Language Artifact from the Late 9th Century)
Lubomír Kralčák

- 155–180 **O korpusovej lingvistike aj o Slovenskom národnom korpuse**
On Corpus Linguistics in Slovakia, and on the Slovak National Corpus
Vladimír Benko

- 181–193 **Dve nové publikácie venované Václavovi Machkovi**
Two New Publications Dedicated to Václav Machek
Lubor Králik

- 194–199 **Koho/čo dnes označuje sivá/šedá eminencia?**
Who/what is Today Referred to as a Grey Eminence?
Jana Wachtarczyková

SPRÁVY / REPORTS

- 200–208 **Stretnutie lokálneho a globálneho na Zámockej 47**
The Confrontation of Global and Local at 47 Zámocká Street
Jana Wachtarczyková

- 209–212 **20 rokov slovakistiky ako študijného odboru na univerzite v Užhorode**
20 Years of Slovakistics as the Study Area at the University of Uzhgorod
Juraj Hladký

RECENZIE / REVIEWS

213 – 217 O slovných skladačkách

On Lexical Puzzles

Lenka Palková

218 – 221 O výsledkoch inšpirujúceho výskumu jazyka súkromných listov

The Outcome of the Research of Language in Private Letters

Mária Imrichová

222 – 235 Jednotlivé a všeobecné onomastické premisy z Prešova

The Individual and General Onomastic Premises from Prešov

Anna Ramšáková

KRONIKA / CHRONICLE

236 – 243 Ján Findra 80-ročný

Eightieth Birthday of Ján Findra

Vladimír Patráš

244 – 245 Vladimír Benko znova jubiluje

Vladimír Benko Celebrates his Anniversary again

Slavomír Ondrejovič

246 – 247 Spomienka na Antona Jánošíka

A Memory of Anton Jánošík

Peter Jánošík

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY

248 – 249 Sivá eminencia

The Grey Eminence

Jozef Genzor

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA / BIBLIOGRAPHER'S NOTES

250 – 256 *zostavila Júlia Behýlová*

SYMETRIA A ASYMETRIA VO VZŤAHU SLABIKY A MORFÉMY V SLOVENČINE

Ján Sabol – Lena Ivančová

*Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie, Filozofická fakulta Univerzity Pavla
Jozefa Šafárika v Košiciach, Šrobárova 2, 040 59 Košice, e-mail: jan.sabol@upjs.sk
– lena.ivancova@upjs.sk*

SABOL, J. – IVANČOVÁ, L.: Symmetry and Asymmetry in the Relation between the Syllable and the Morpheme in Slovak. In: Slovak Speech, 2014, vol. 79, no. 3-4, p. 131-144.

Abstract: A theoretical-methodological starting point of the study is the relation of symmetry and asymmetry of language-semiotic units initiating two central semiotic substances – iconic-symbolic (with the symmetry between form and content) and arbitrary (with the “inherited” symmetry but predominantly with the asymmetry between form and content) semiotic principle from which basic binary oppositions in the language system creating intersection sets (motivating character – absence of motivation, associativeness – linearity, paradigmatic – syntagmatic nature, simultaneity – successiveness, etc.) are derived. Based on statistical research, the relation between symmetry and asymmetry is studied at “the lowest” surface of the language structure, namely between the syllable, a complex phonic unit from the area of form, and the morpheme, the smallest semantic unit of the language system. The examined material (4924 syllables and 6113 morphemes and submorphemes in a continual text) has shown that in the contemporary Slovak there is about one quarter of syllables in the symmetric relation with the morphemes.

Key words: asymmetry, iconic-symbolic and arbitrary semiotic principle, morpheme, syllable, standard Slovak, symmetry

1. TEORETICKÉ VÝCHODISKO

Teoretickým východiskom našej štúdie je vzťah symetrie a asymetrie jazyko-vo-semiotických jednotiek (konkrétne pôjde o reláciu medzi slabikou a morférou v spisovnej slovenčine – pozri v 2). Tento vzťah sa stal základným iniciátorom dvoch centrálnych semiotických podstát, „podloží“, „tonalít“, „posolstiev“ jazykového systému pri jeho vzniku a plne sa premieta do vývinu a súčasného „diania“ jeho prvkov. Ide o **ikonicko-symbolický** (so symetriou medzi formou a obsahom) a **arbitrárny** (so „zdedenou“ symetriou, ale dominantne s asymetriou medzi formou a obsahom) semiotický princíp,¹ ktoré úzko – najmä cez svoje prvky, znaky – koo-

¹ Vzťah symetrie a asymetrie formy a obsahu má dve základné podoby: a) reflexnú, odrazovú symetriu (forma je súčasťou odrazovej plochy znaku – je to doména ikonicko-symbolických znakov) a reflexnú, odrazovú asymetriu (forma nie je súčasťou odrazovej plochy znaku – je to doména arbitrárných znakov); b) nonreflexnú, „mechanickú“ symetriu medzi formou a obsahom (doména ikonicko-symbolickej „tonality“ jazykových jednotiek) a nonreflexnú, „mechanickú“ asymetriu (doména arbitrárnej „tonality“ jazykových jednotiek).

perujú, dopĺňajú sa a vzájomne sa preskupujú² (túto skutočnosť dokumentuje aj neurofyziologický základ reči: ide o dominantné funkcie – vývinovo staršej – pravej

(K naznačeniu týchto podôb vzťahu medzi formou a obsahom porov. Sabol, 2004; 2011; tam aj ďalšia lit.).

Pripomínáme, že pri analýze uvedeného vzťahu symetrie a asymetrie sa musí rešpektovať súmerateľnosť jednotiek jazykovej štruktúry. Ide o reláciu takých porovnateľných jednotiek ako slabiky a morfémy (špeciálnejšie slabiky a jednotlivých typov morfémy; tieto pozorovania možno využiť – okrem iného – aj pri porovnávanom a typologickom výskume relácií medzi fónickou, morfológickou a slovtovornou štruktúrou slova a tvaru), znaku a slova, taktu a slova, supraznaku a vety, verša a vety a pod. (Sabol, 2011, s. 31). Pravda, „vnútorný“, „nonreflexný“ vzťah symetrie a asymetrie medzi formou a obsahom možno primárne skúmať pri všetkých bilaterálnych jednotkách (od morfémy až po makrokompozičné textémy).

² Vzťah symetrie ikonicko-symbolických znakov a symetrie a asymetrie arbitrárnych znakov treba vidieť vo viacerých rovinách. Ikonické znaky „o objekte, ktorý zastupujú, signalizujú aj formou, nielen obsahom“, ide tu o „paralelizmus formy a obsahu“ (Krupa, 1980, s. 27); arbitrárne/konvenčné znaky sa charakterizujú „nepřítomnosťou odrazovosti na formálnej rovine“ (Krupa, ibid.). Vzhľadom na to, že vo vývine jazyka nachádzame nielen signály „premeny“ (prvších) ikonicko-symbolických znakov na arbitrárne, ale aj vývinovú kontinuitu a preskupovanie týchto obidvoch semiotických princípov (pričom sa „získané“ vzťahy medzi formou a obsahom stávajú trvalou súčasťou ich nového navrstvovania: $IKON_1 \rightarrow ARBITR_1 \rightarrow IKON_2 \rightarrow ARBITR_2$ atď. – pozri Sabol, 2011, s. 32), aj pri vývine ikonicko-symbolického princípu (od $IKON_2$) sa „mechanický“ (pozri pozn. 1) vzťah symetrie medzi formou a obsahom ($F \equiv O$) môže obohacovať o impulz predchádzajúcej arbitrárnosti „mechanickým“ vzťahom asymetrie (v podobe relácie jednej formy a viacerých obsahov – pri polysémii; pravda, vnútorná väzba medzi jednotlivými významami sa tu zachováva; a navyše – z hľadiska znaku a pomenovania – je tu stále prítomná symetria: jazykový znak je reprezentovaný významom polysémantického slova; porov. Horecký – Blanár – Sekaninová, 1984, s. 13).

Ako sa ukazuje, vzťah ikonicko-symbolických a arbitrárnych znakov nie je disjunktný (medzi členmi jednotlivých opozícií definovaných na tomto semiotickom podloží sa realizujú ekvipolentné vzťahy): je to symbióza, ale aj protipôsobenie ako jedno zo „zrkadení“ symetrie a asymetrie v štruktúre jazykového znaku (podrobnejšie Sabol, 2011, s. 32 – tam aj odkazy na ďalšie autorove štúdie).

Vzhľadom na vývinové preskupovanie ikonicko-symbolických a arbitrárnych znakov možno konštatovať, že východiskový ikonicko-symbolický semiotický princíp sa aj po „presadení“ arbitrárnosti stal trvalou súčasťou jazykovej štruktúry, a to tak v akusticko-auditívnom, ako aj v opticko-vizuálnom type komunikácie. A tak možno – na pozadí deterministického chaosu (pozri napr. Krempaský, 1998; 2006) – definovať zákonitosť permanentnej prítomnosti a preskupovania ikonicko-symbolického a arbitrárneho princípu v jazykovej štruktúre, a to v oboch základných typoch komunikácie, s tendenciou k ich vzájomnému vyvažovaniu (pozri Sabol, 2004; 2011). Porov. aj konštatovanie V. Krupu (1991, s. 70): „Ikonickosť znaku má rozličné stupne vernosti, takže jestvujú viac aj menej ikonické znaky. To znamená, že v jazyku nejstávajú rýdzo ikonické ani rýdzo konvenčné znaky.“

Žiada sa zároveň poznamenať (Sabol, 2011, s. 32), že členy binárnych opozícií (vyhradené na predpolí (sub)dominantného ikonicko-symbolického verzus arbitrárneho semiotického princípu vytvárajú výraznú prienikovú množinu príslušných charakteristických črt, a to tak v „horizontálnej“ (asociatívnosť – lineárnosť, paradigmatickosť – syntagmatickosť, simultánnosť – sukcesívnosť atď.), ako aj vo „vertikálnej“ štruktúrovanosti (asociatívnosť – paradigmatickosť, asociatívnosť – simultánnosť, paradigmatickosť – simultánnosť atď. [dominantne] v zóne ikonicko-symbolického semiotického princípu proti príznakom lineárnosť – syntagmatickosť, lineárnosť – sukcesívnosť, syntagmatickosť – sukcesívnosť atď. [dominantne] v priestore arbitrárneho semiotického princípu). Členy týchto (a ďalších) opozícií sú teda previazané aj „navonok“, pravda, vždy pri nich ide (aj napriek možným značným stupňom „afinity“, „blízkości“, „súladnosti“) o zdôraznenie istých špecifických, neopakovateľných črt, osobitých „konotácií“ v uplatnení ikonicko-symbolického či arbitrárneho pozadia. Tento fakt prienikovosti, „prepojenia“, vývinovej aj synchronnej „kooperácie“ členov uvedených protikladov (v oboch smeroch) možno z neurofyziologického aspektu podoprieť fungovaním tzv. kalózneho telesa (corpus callosum; porov. napr. Valček, 2007; tam aj ďalšia lit.).

a ľavej mozgovej hemisféry, ako to potvrdzujú aj základné typy afázií – potláčanie vzťahu podobnosti, resp. vzťahu príľahlosti, teda metaforického verzus metonymického princípu – Jakobson, 1991, s. 87 n.), vytvárajúc prienikové množiny takých binárnych opozícií v jazykovej sústave, k akým patria (prvý príznak sa dominantne uplatňuje v „zóne“ ikonicko-symbolického princípu, pre druhý je dominantným semiotickým pozadím arbitrárny princípu): **asociatívnosť** (napr. pri štýlotvornom procese ide o fázu **selektie** tematických prvkov) a **lineárnosť** (napr. pri generovaní textu v diferencovaných komunikačných situáciách tento „činiteľ“ garantuje jazyko-vo-syntaktické spracovanie tematických prvkov; je to teda os **kompozície**). Na póle asociatívnosti dominantne stojí **metaforický** princípu, realizácia podobnosti, na póle linearity zasa **metonymický** princípu, stvárnenie prvkov podľa príľahlosti. Od ikonicko-symbolického a arbitrárneho semiotického pozadia sa odráža ďalšia, a to jedna z ťažiskových binárnych opozícií, stojaca na jednej z ich najvyšších „hladín“, „priečok“, a to vďaka svojej univerzálnosti a zásahu do paradigmaticko-syntagmatickej podstaty a pragmatického fungovania jazykových jednotiek: **motivovanosť** (zóna ikonicko-symbolického semiotického princípu) – **nemotivovanosť** (zóna arbitrárneho semiotického princípu). Uvedené opozície ďalej „tieňujú“ binárne protiklady **paradigmatickosť** (utvárajúca na základe asociatívnosti štruktúru príslušného systému; porov. paradigmatické vzťahy foném) proti **syntagmatickosťi** (linearity, horizontalite; porov. stvárnňovanie fonetických korelátov foném v aktuálnej realizácii reči) a **simultánnosť** (voľný, asociačný princípu spájania prvkov) proti **sukcesívnosti** (tendencia k lineárnemu radeniu prvkov). Simultánnosť pomáha kreovať „ikonickosť“ ako (dominantný) znakový princípu **poézie** (vrátane hudobnosti verša) a sukcesívnosť zasa „arbitránnosť“ ako (dominantný) znakový princípu **prózy**. Uvedené dva základné semiotické princípy v týchto dvoch základných formách literatúry dômyselným spôsobom regulujú aj kooperáciu všeobšiahlych, univerzálnych kategórií – **priestoru** a **času**. Priestor sa dominantne zrkadlí na ikonicko-symbolickom, „stacionárnom“ pozadí – je to skôr „konštantná“ doména poézie/lyriky; čas sa ťažiskovo prikláňa k arbitrárnej, „dynamickej“ semiotickej štruktúre – hlási sa cezeň skôr „premenlivý“ princípu prózy, napr. v makrokompozičnej zóne rozprávania. Na osi asociatívnosti sa v komplexnom komunikačnom oblúku ocitá hľadisko **perci-pienta**; lineárny, sukcesívny tok jazykových prvkov „rozohráva“ **expedient**. Od ikonicko-symbolického znakového princípu sa pri vzniku a fungovaní motivovanosti dominantne odvíjajú **odrazové gramatické kategórie**, arbitrárny semiotický princípu je zasa dominantným pozadím pre **klasifikačné gramatické kategórie** (Sabol, 2011; tam aj odkazy na ďalšie autorove štúdie).

Poznamenávame, že vo vymedzovaní binárnych opozícií, navrúbených na uvedené dva semiotické princípy, a to najmä v priestore jazyka, filozofie, umenia a etnologických štruktúr, možno pokračovať ďalej (Sabol, 2011, s. 34).

2. VZŤAH SLABIKY A MORFÉMY

Najmenšou „plochou“, na ktorej možno pozorovať vzťah symetrie a asymetrie (súmerateľných) formových a obsahových prvkov v jazyku,³ je vzťah slabiky (základnej syntagmaticko-paradigmatickej fonotaktickej a fónicko-rytmickej jednotky s jedným vrcholom sonority, v ktorej sa manifestujú kontrastovosť a dištingtívne príznaky fónických prvkov a ktorá je nositeľom všetkých suprasegmentálnych javov/prozodém príslušného jazyka – Sabol, 1994, s. 217), jednotky formovo konštituujucej (fonologické) slovo, a morfémy (najmenšej vydeliteľnej časti slova alebo slovného tvaru, ktorá je nositeľom elementárneho alebo komplexného významu – Ondruš – Sabol, 1987, s. 164 – tam aj doplnenie o morfe ako nositeli určitej funkcie; podrobne o zložkách slovných tvarov – morfémach ako segmentoch s významom a submorfémach ako segmentoch bez významu pozri Sokolová; in: Sokolová et al., 1999, s. 29 n.; jazykovo-semioticky – ak máme na mysli „plnohodnotnú“ morfému ako segment slovného tvaru s významom – ide o najmenšiu bilaterálnu, teda aj znakovú jednotku, o infraznak), jednotky obsahovo konštituujucej slovo. Práve „spoločné“ utváranie slova (ako „formálno-významovej jednotky konštituovanej dialektickou jednotou istého jednotného významu, jednotného gramatického stvárnenia a svojrázneho, ako celok premiestniteľného fonematického radu“ – Furdík; in: Ondruš – Horecký – Furdík, 1980, s. 16) potvrdzuje súmerateľnosť týchto jednotiek, a teda aj adekvátne možnosti ich porovnávaní z hľadiska vzťahu symetrie a asymetrie (o vzťahu slabiky a morfémy v slovenčine z hľadiska ich zvukového zloženia porov. aj Bónová, 2001).

2.1. Metodologický postup skúmania symetrie a asymetrie slabiky a morfémy

Analýzou a štatistickou interpretáciou 2 373-slovného kontinuálneho textu (2 373 graficky vymedzených slov = 2 198 morfologických tvarov) pozostávajúceho zo 6 113 morfém a submorfém (z toho 5 636 morfém) a 4 924 slabík sme stanovili mieru symetrie medzi morfémami a slabikami (čím sme zároveň určili aj mieru asymetrie medzi nimi) v súvislosti s textom súčasnej slovenčiny. Presnými matematicko-štatistickými údajmi podopierame i zistenia, ktoré typy morfém majú v slovenčine najsilnejšie tendencie byť so slabikami v symetrickom vzťahu, ako sa v slabičnej dĺžke slova prejavuje tendencia k symetrii medzi slabikou a morfémou, aj ktorá slabika v poradí vytvára s morfémou najčastejšie symetrický vzťah.

³ Pripomíname, že uplatnenie vzťahu binárnych opozícií vymedzených na pozadí ikonicko-symbolického a arbitrárneho princípu, napr. paradigmatického a syntagmatického organizovania jazykových jednotiek, nepredpokladá nevyhnutnú súčinnosť formových a obsahových jednotiek. Možno ho – najmä na pozadí simultánnosti a sukcesívnosti – pozorovať a) vo formových jednotkách, b) v sémantických jednotkách, c) v dialektickej jednotke formových a obsahových prvkov (Sabol, 2011).

Text, ktorý sme skúmali, má relatívne neutrálnu lexiku, s ktorou zákonite súvisí využívanie slov z jadra slovných zásoby. Vzhľadom na to, že nás zaujímal výskyt slovných druhov, morfém i slabík v kontinuálnych vetných konštrukciách, excerpovali sme **prozaický text** súčasného autora, konkrétne časť románu S. Rakúsa EXCENTRICKÁ UNIVERZITA (2007, s. 85 – 95).

Početné zastúpenie slovných druhov v analyzovanom texte takmer úplne korešponduje s priemernou frekventovanosťou slovných druhov v slovenčine v poradí: podstatné mená, slovesá, zámená, prídavné mená, predložky, spojky, príslovky, častice, číslovky a citoslovcia (Mistrík, 1985, s. 50; Findra, 2004, s. 61). Jedinou odlišnosťou skúmaného textu od priemeru je nižšia frekvencia adjektív než prepozícií (presné údaje uvádzame za tabuľkou MORFÉMY), čo do značnej miery súvisí s faktom, že S. Rakús v tomto románe často využíva namiesto adjektív na bližšie determinovanie substantív trpné a činné príchastia.

Pri určovaní slabičných hraníc sme vychádzali z kritérií, ktoré vymedzil J. Sabol (2010, s. 19 – 20; tam aj ďalšia literatúra). Pri morfematickom segmentovaní sme sa pridržovali MORFEMATICKÉHO SLOVNÍKA SLOVENČINY (Sokolová et al., 1999), no na rozdiel od „pokynov“ slovníka sme vždy „vchádzali“ až do najhlbšej novej sémantickej štruktúry slov. Ak sa plnovýznamové slovo ocitlo vo funkcii neplnovýznamového (napr. *náhodou*, v *skutočnosti* vo funkcii partikuly), nekvalifikovali sme ho ako neplnovýznamovú koreňovú morfému, ale rozsegmentovali sme ho ako plnovýznamové slovo. Aj zložené prepozície typu *spopod*, *sponad* sme segmentovali ako spojenie viacerých neplnovýznamových koreňov. Vzhľadom na to, že výskyt morfém analyzujeme aj v rámci jednotlivých slovných druhov, práve takýmto postupom sa nám ukázali zaujímavé čísla o hĺbkovej štruktúre partikul či prepozícií v súvislosti slovenskom texte. Podobne sme členili aj samostatné gramatické segmenty ($s^{ko}-i^g, s^{ko}-a^g, so^{ko}-m^g, s^{ko}-me^g$ a pod.) uvedomujúc si vzdialenú prepojenosť s pronominami *seba/sebe* a s verbom *byť*. Samotnú **symetriu** slabík a morfém sme však kvôli porovnaniu analyzovali aj podľa **alternatívnej** morfematickej segmentácie verb (pozri v tab. SYM2 a SYM2%), v rámci ktorej sme ich pokladali za gramatické, derivačné alebo prázdne morfémy bez vnútornej štruktúry (pojmem prázdna morféma sa v MORFEMATICKOM SLOVNÍKU SLOVENČINY nepoužíva; označovali sme ním segmenty *sa/si*, ak sú pevnou súčasťou verb, no bez gramatickej či derivačnej funkcie, napr. *usmiať sa*, *spýtať sa* atď.). Nazdávame sa, že porovnanie fónickej stavby reprezentovanej slabikami a významovej štruktúry reprezentovanej morfémami je – vzhľadom na komplexný (diachronicko-synchronický) pohľad na vzťah týchto dvoch jednotiek – azda najobjektívnejšie pri akceptovaní najvnútornejšej morfematickej štruktúry slov.

Uvádzame krátku ukážku rozsegmentovaného textu s naznačením miest symetrie slabičnej a morfematickej štruktúry:

S^{kPRE} [o]/so/b^{ko}-it^d-/n^d-ou^{gADJ}zá^d-/ľu/b^{ko}-ou^{gSUB} (so^{ko}-m^g)^gpo^d-/čú^{ko}-/v^d-a^(t):l^g-/
 o^{gVER} naj/mä^{kPAR}t^{ko}-o^{gPRO}, keď^{kKON}se/dem^{ko}-/de/siat^d-/päť^{ko}-/roč^{ko}-/n^d-ý^{gADJ}Au/gu/
 stín^{ko}-/o^{gSUB}Re/špic^{ko}-/o^{gSUB}, kto/r^{ko}-ý^{gPRO}bý^{ko}-/v^d-a^(t):l^g-/o^{gVER}hned^{koADV} na^d-/pro/
 tí^{koADV}, ho/vo/r^{ko}-i^(t):l^g-/o^{gVER}, že^{kKON}te/raz^{koADV} m^{ko}-á^(t):/o^{gVER} (e/šte^{ko})^{kPAR}čas^{ko}-/o^g-
 SUB, a/le^{kKON}na^{kPRE} sta/r^{ko}-é^{gADJ}ko/le/n^{ko}-á^{gSUB} (bu/d^{ko}-e^(t):/o^g)^{kPAR}on^{ko}-/o^{gPRO}-
 vies^{ko}-t^{gVER}no/v^{ko}-ý^{gADJ}ži^{ko}-/v^d-ot^d-/o^{gSUB}, s^d-po/čí/[v]^{ko}-a^d:/j^(t)-ú/c^g-i^{gVER}v^{kPRE}štr^{ko}-/
 ná/st^d-ich^{NUM}hlav^{ko}-/n^d-ých^{gADJ}a^{kKON}v^{kPRE}tr^{ko}-och^{gNUM} [ve]/dl^{ko}-aj/š^d-ích^{gADJ} [zá]/
 sa/d^{ko}-ách^{gSUB}. S^{kPRE} po^d-/te/ž^{ko}-e^(t):/n^d-ím^{gSUB} (so^{ko}-m^g)^gpo^d-/čú^{ko}-/v^d-a^(t):l^g-/o^{gVER}aj-
 k^{PAR}t^{ko}-o^{gPRO}, keď^{kKON}za^d-/ča^{ko}-l^g-/o^{gVER}do^d-/ši/r^{ko}-o/k^d-a^{dADV}roz^d-/prá/v^{ko}-a^(t):t^{gVE}-
 R^o^{kPRE} svo/j^{ko}-ich^{gPRO}zvie/r^{ko}-a/t^(r):ách^{gSUB}, naj/mä^{kPAR}o^{kPRE}ko/cú/r^{ko}-o/vi^{gSUB} On/
 do/vi/č^{ko}-o/vi^{gSUB} (Rakús, 2007, s. 85).

(/ – hranica slabik; -/ – symetria, hranica slabik = hranica morfév; :/ – symetria, hranica slabik = hranica morfévy a submorfévy; /[]/ – symetria, hranica slabik = potenciálna hranica morfév – potenciálne hranice morfév vymedzené podľa MORFEMATICKÉHO SLOVNÍKA SLOVENČINY do výpočtov nezahŕňame.)

2.2. Morfemická stavba textu

Pri najjemnejšom sémantickom delení slov textu, ktorý sme analyzovali, sa vyskytlo 5 636 morfév a 477 submorfév. Konkrétne počty podľa jednotlivých slovných druhov uvádzame v záujme lepšej prehľadnosti v tabuľke MORFÉMY.

MORFÉMY	SUB	VER	PRO	ADJ	ADV	NUM	PRE	KON	PAR	SPOLU	V %
ko	581	531	336	207	123	27	13	19	40	1877	30,71 %
k	0	15	0	0	2	0	253	181	80	531	8,69 %
d	410	258	73	279	189	10	19	19	36	1293	21,15 %
g	566	782	292	195	4	19	3	2	3	1866	30,53 %
m	0	62	0	4	3	0	0	0	0	69	1,13 %
(t)	44	306	0	17	4	0	1	0	2	374	6,12 %
(s)	11	0	1	7	1	2	0	0	0	22	0,36 %
(r)	21	0	0	17	5	3	0	0	0	46	0,75 %
(f)	8	19	6	1	1	0	0	0	0	35	0,57 %
SPOLU	1641	1973	708	727	332	61	289	221	161	6113	100,00 %
V %	26,84	32,28	11,58	11,89	5,43	1,00	4,73	3,62	2,63	100	

Tabuľka MORFÉMY

[Slovné druhy: **SUB** – substantíva (569 – 25,89 %), **VER** – verbá (391 – 17,79 %), **PRO** – pronomína (335 – 15,24 %), **ADJ** – adjektíva (196 – 8,92 %), **ADV** – adverbíá (119 – 5,41 %), **NUM** – numeráliá (25 – 1,14 %), **PRE** – prepozície (261 – 11,87 %), **KON** – konjunkcie (186 – 8,46 %), **PAR** – partikuly (116 – 5,28 %), **INT** – interjekcie (0 – 0 %);

morfémy a submorfémy: **ko** – koreňové plnovýznamové morfémy, **k** – koreňové neplnovýznamové morfémy, **d** – derivačné morfémy, **g** – gramatické morfémy, **m** – modifikačné morfémy, **(t)** – tematické submorfémy, **(s)** – spájacie submorfémy, **(r)** – rozširujúce submorfémy, **(f)** – fonologické submorfémy.]

Tabuľka TEXT obsahuje údaje o presnom rozložení morfém podľa jednotlivých slovných druhov v texte v percentách (súčet hodnôt v tabuľke TEXT je 100 %).

TEXT	SUB	ADJ	PRO	NUM	ADV	PRE	KON	PAR	VER
ko	9,5043%	3,3862%	5,4965%	0,4417%	2,0121%	0,2127%	0,3108%	0,6543%	8,6864%
k	0%	0%	0%	0%	0,0327%	4,1387%	2,9609%	1,3087%	0,2454%
d	6,7070%	4,5640%	1,1942%	0,1636%	3,0918%	0,3108%	0,3108%	0,5889%	4,2205%
g	9,2590%	3,1899%	4,7767%	0,3108%	0,0654%	0,0491%	0,0327%	0,0491%	12,7924%
m	0%	0,0654%	0%	0%	0,0491%	0%	0%	0%	1,0142%
(t)	0,7198%	0,2781%	0%	0%	0,0654%	0,0164%	0%	0,0327%	5,0057%
(s)	0,1799%	0,1145%	0,0164%	0,0327%	0,0164%	0%	0%	0%	0%
(r)	0,3435%	0,2781%	0%	0,0491%	0,0818%	0%	0%	0%	0%
(f)	0,1309%	0,0164%	0,0982%	0%	0,0164%	0%	0%	0%	0,3108%

Tabuľka TEXT

2.3. Slabičná stavba textu

Analýzovaný text tvorí 4924 slabík. Konkrétne počty 1-slabičných až 7-slabičných slov uvádzame v tabuľke SLABIKY. Presne 100-krát sa v texte vyskytli jednofonémové prepozície *v, s, z, k*, ktoré sú samostatnými graficky vymedzenými slovami, no netvorí samostatnú slabiku.⁴ Ich počet dopĺňa celkový súhrn graficky vymedziteľných slov, ale v celkovom počte slabík textu nezohráva úlohu.

SLABIKY	POČET SLOV V TEXTE	V %	POČET SLABÍK	V %
1-slabičné slová	783	32,996%	783.1=783=	15,902%
2-slabičné slová	730	30,763%	730.2=1460=	29,651%
3-slabičné slová	462	19,469%	462.3=1386=	28,148%
4-slabičné slová	212	8,934%	212.4=848=	17,222%
5-slabičné slová	71	2,992%	71.5=355=	7,210%
6-slabičné slová	13	0,548%	13.6=78=	1,584%
7-slabičné slová	2	0,084%	2.7=14=	0,284%
0-slabičné slová	100	4,214%	0=	0%
SPOLU	2373=POČET „GRAFICKÝCH“ SLOV	100%	4924=POČET SLABÍK=	100%

Tabuľka SLABIKY

⁴ Neslabičné (0-slabičné) predložky tvoria osobitnú problematiku aj pri skúmaní vzťahu symetrie a asymetrie vyšších jednotiek z oblasti formy a obsahu, než sú slabika a morféma – taktu a slova; možno tu vymedziť tzv. lexikálne (a)symetrické a sylabicky (a)symetrické taktý (porov. Janovcová, 2010, s. 7 – 8, 48, 56; Sabol, 2011, s. 35 – 36).

Priemerný počet slabík na jedno slovo v skúmanom texte je **2,075** (= 4 924 : 2 373). Výsledok je takmer zhodný s údajom 2,04 (= 213 493 : 104 828), ktorý na základe omnoho väčšieho materiálu pre slovenčinu stanovil J. Mistrík (1985, s. 44). Nesúlad medzi počtom slabík (4 924) a morféom (6 113) je jednoznačným indikátorom faktu, že v slovenčine nie je medzi slabikami a morféomami úplne symetrický vzťah.

2.4. Symetria v rámci jednoslabičných slov

Symetriu, keď je jednomorfémové slovo zároveň jednoslabičné, možno pokladať za elementárnu. Tento typ symetrie, vyskytujúci sa v často používaných synsémantických slovách (napr. *a, že, keď, do, pri, tak, hneď, dost, zas, by, však*), má výrazný podiel na celkovom počte symetrických prípadov. Osobitnú skupinu jednoslabičných slov tvoria viacmorfémové slová, pri ktorých sa symetrický vzťah môže uplatniť (napr. *pán-ø, ø-ho, pes-ø, on-ø, rád-ø, rým-ø, čas-ø, ;svoj-ø*), no častejšie sa pri nich realizuje vzťah asymetrie (napr. *j-e, so-m, t-o, m-a, mň-a, č-o, j-ej, t-ej, č-ím, s-i*; porov. tabuľku JS1). Ukazuje sa pritom, že nulová (teda zvukovo nerealizovaná) morféma neovplyvňuje vzťah (a)symetrie medzi slabikou a morféomou. Štatistické údaje o tejto relácii v štúdií totiž uvádzame z „pozície“ slabiky.“

Jednoslabičné slová	Počet	Symetria	Symetria v %
Jednoslabičné jednomorfémové slová	403	403	100
Jednoslabičné viacmorfémové slová	380	88	23,158
Jednoslabičné slová spolu	783	491	62,708

Tabuľka JS1

Relatívne nízky počet symetrických prípadov pri jednoslabičných viacmorfémových slovách zaznamenávame pri uplatnení tej koncepcie morféomatickej segmentácie, podľa ktorej pri verbálnych tvaroch vnútorne členíme aj často sa vyskytujúce gramatické, derivačné, resp. prázdne segmenty (*sa, si, som, budem*). Ak by sme v týchto prípadoch postupovali podľa „pokynov“ MORFEMATICKÉHO SLOVNÍKA SLOVENČINY a tieto segmenty vnútorne nečlenili (pozri v 2.1), počet symetrických prípadov sa značne zvýši. V tabuľke JS2 uvádzame údaje podľa tohto alternatívneho riešenia.

Jednoslabičné slová	Počet	Symetria	Symetria v %
Jednoslabičné jednomorfémové slová	403	403	100
Jednoslabičné viacmorfémové slová	380	224	58,947
Jednoslabičné slová spolu	783	627	80,077

Tabuľka JS2

2.5. Symetria v rámci viacslabičných slov

Pri viacslabičných slovách sme zisťovali, ktorá slabika v poradí má najsilnejšie tendencie vytvárať s morférou symetrický vzťah. V tabuľke VS uvádzame percentuálne podiely symetrických slabík vo viacslabičných slovách v analyzovanom texte.

Viacslabičné slová	Počet slabík	Počet symetrických slabík	Percentuálny podiel symetrických slabík
Prvé slabiky	1 490	534	35,839 %
Druhé slabiky	1 490	149	10,000 %
Tretie slabiky	760	31	4,079 %
Štvrté slabiky	298	7	2,349 %
Piate slabiky	86	7	8,140 %
Šieste slabiky	15	1	6,667 %
Siedme slabiky	2	0	0 %
Slabiky pri viacslabičných slovách spolu	4 141	729	17,604 %

Tabuľka VS

Najvýraznejšie tendencie k symetrii má v slovenčine jednoznačne prvá slabika. Až 35,839 % prvých slabík vo viacslabičných slovách je totožných s morférou (plus v 25 prípadoch sme inak symetrickú prvú slabiku s neslabičnou prepozíciou *s*, *z*, *v*, *k*, nezaráтали medzi slabiky so symetrickým vzťahom k morféme).

Celkovo je pri viacslabičných slovách tendencia k symetrii medzi slabikami a morférami nízka. Len 17,604 % slabík je totožných s morférou; povedané inak: ani každá piata slabika vo viacslabičných slovách nie je v symetrickom vzťahu s morférou.

2.6. Symetria z hľadiska typu morfémy a poradia slabiky

V tabuľke SYM1 uvádzame presné rozloženie symetrických prípadov v skúmanom texte vzhľadom na poradie slabiky a zároveň vzhľadom na typ morfémy (označenie typov morfém ako v tab. MORFÉMY v 2.2; poznamenávame, že na 7. slabike sa symetrický vzťah medzi slabikou a morférou nevyskytol).

SYMETRIA	1-SLAB.	NA 1.SL.	NA 2.SL.	NA 3.SL.	NA 4.SL.	NA 5.SL.	NA 6.SL.	SPOLU	V %
k	355	5	5	0	0	0	0	365	29,918
ko	102	150	79	16	1	1	1	350	28,689
d	1	327	45	11	1	0	0	385	31,557
g	33	0	19	4	5	5	0	66	5,410
m	0	52	0	0	0	0	0	52	4,262
(s)	0	0	1	0	0	0	0	1	0,082
(r)	0	0	0	0	0	1	0	1	0,082
SPOLU	491	534	149	31	7	7	1	1220	100

Tabuľka SYM1

Výsledky nášho skúmania ukazujú, že až 58,607 % symetrických prípadov patrí koreňovým morféfam. V symetrickom vzťahu so slabikami stojí 29,918 % neplnovýznamových a 28,689 % plnovýznamových koreňových morféfam.

Neplnovýznamové symetrické korene jednoznačne dominujú pri jednoslabičných slovách. Pri viacslabičných slovách sa vyskytli v konjunkciách *aby*, *lenže*, ktoré sme hĺbkovo segmentovali ako spojenie dvoch neplnovýznamových koreňových morféfam.

Plnovýznamové symetrické korene sa najčastejšie vyskytujú vo viacslabičných slovách na prvej slabike (napr. *svojmu*, *bola*, *smutne*, *celkovú*, *silnými*, *štvrtinu*, *vlasmi*, *všetko*) a v jednoslabičných slovách (napr. *pán*, *čas*, *môj*, *strach*, *brat*, *rád*, *tak*). Po prvej symetrickej morféme (zväčša derivačnej) sa viackrát realizujú na druhej slabike slov (napr. *počúval*, *pozorne*, *poslednom*, *výpisky*, *príručke*, *dopravnému*, *nešťastný*). Zopár prípadov sa objavilo aj na tretej slabike po dvoch symetrických morféfamach (zväčša modifikačnej a derivačnej, prípadne po dvoch derivačných morféfamach, napr. *uprostred*, *upozornenie*, *neprežíval*, *nepredpokladal*, *neúspechu*, *nepočula*, *nevyrovnanú*). Na štvrtej slabike sa objavil symetrický koreň v kompozite *vysokoškolských*, na piatej a šiestej slabike v kompozite *sedemdesiatpäťročný*.

Symetrické plnovýznamové korene sa v texte najčastejšie vyskytujú v dvojslabičných slovách.

Výraznú časť symetrických prípadov tvoria derivačné morfémy, a to 31,6 %. Jednoznačne dominujú na prvej slabike viacslabičných slov (napr. *priezvisko*, *poznal*, *začal*, *záľubou*, *navždy*, *vysvetlil*, *napätím*, *poslednú*). Vyskytujú sa aj na druhej slabike (po symetrickej modifikačnej alebo symetrickej derivačnej morféme; napr. *nedostali*, *nezohrala*, *neúspechu*, *neporeže*, *nanajvyš*, *donekonečna*), ojedinele (zväčša v postfixálnej pozícii) na tretej slabike (napr. *akejsi*, *takejto*, *akosi*, *zdravotníctvo*, *lepidiel*, *robotník*, *nepredpokladal*). Symetrická derivačná morféma sa vyskytla aj na štvrtej slabike v slove *akémusi* a v samostatnej derivačnej časti neurčitej číslovky *niekoľkoráz*.

Symetrické derivačné morfémy sa v texte najčastejšie vyskytujú v trojslabičných slovách.

5,4 % symetrických slabík je totožných s gramatickou morféfou. Ide predovšetkým o jednoslabičné slová s nulovou koreňovou morféfou (*ø-ho*, *ø-mu*) alebo o druhú slabiku dvojslabičných slov (napr. *svojmu*, *nášho*, *môjho*, *preňho*). Niekoľko symetrických gramatických morféfam sa vyskytlo aj na tretej, štvrtej a piatej slabike; zväčša ide o finálne morfémy pri cudzích slovách obsahujúcich hiát (napr. *chémiu*, *reakcia*, *špekulácií*, *melanchólie*, *filológiu*).

4,3 % symetrických prípadov patrí modifikačným morféfam. Vo všetkých prípadoch ide o symetriu na prvej slabike. Modifikačné morfémy signalizujú v symetrických prípadoch kategóriu negácie (napr. *nedostal*, *nepočul*, *neštudovala*) alebo superlatív (napr. *najbližšie*).

V kompozite *zoologickým* sa vyskytla v symetrickom vzťahu spájacia submorféma a v slove *neprekonateľnej* rozširujúca submorféma. Sú to jediné dva prípady symetrických submorfém. **Submorfémy**, segmenty „napomáhajúce“ v morfematickej štruktúre slov forme, „nenapomáhajú“ symetrii medzi slabikami a morfémami.

Čísla v tabuľke SYM1% zachytávajú percentuálny podiel jednotlivých typov morfém (v rozličných slabičných pozíciách) na celkovom počte symetrických prípadov v texte. Ide o hodnoty z tabuľky SYM1 vyjadrené v percentách. Tmavšou farbou sú naznačené hodnoty vyššie ako 1 %, svetlejšou farbou hodnoty nižšie ako 1 %, no vyššie ako 0. Súčet hodnôt v tabuľke SYM1% je 100 % (= 1 220 prípadov symetrie, podľa tabuľky SYM1).

SYMETRIA	1-SLAB.	NA 1.SL.	NA 2.SL.	NA 3.SL.	NA 4.SL.	NA 5.SL.	NA 6.SL.
k	29,122%	0,410%	0,410%	0%	0%	0%	0%
ko	8,368%	12,305%	6,481%	1,313%	0,082%	0,082%	0,082%
d	0,082%	26,825%	3,692%	0,902%	0,082%	0%	0%
g	0,082%	2,543%	1,559%	0,328%	0,410%	0,410%	0%
m	0%	4,266%	0%	0%	0%	0%	0%
(s)	0%	0%	0,082%	0%	0%	0%	0%
(r)	0%	0%	0%	0%	0%	0,082%	0%

Tabuľka SYM1%

V tabuľkách SYM2 a SYM2% uvádzame rozloženie symetrických morfém v prípade, ak vnútorne nečleníme verbálne segmenty (*sa, si, som*), ale ich pokladáme za derivačné, gramatické, resp. prázdne morfémy bez vnútornej štruktúry (porov. v 2.1; označenie typov morfém ako v tab. MORFÉMY v 2.2, p = prázdna morféma).

SYMETRIA	1-SLAB.	NA 1.SL.	NA 2.SL.	NA 3.SL.	NA 4.SL.	NA 5.SL.	NA 6.SL.	SPOLU	V %
k	355	5	5	0	0	0	0	365	26,917
ko	102	150	79	16	1	1	1	350	25,811
d	45	327	45	11	1	0	0	429	31,637
g	82	0	19	4	5	5	0	115	8,481
m	0	52	0	0	0	0	0	52	3,835
(s)	0	0	1	0	0	0	0	1	0,074
(r)	0	0	0	0	0	1	0	1	0,074
p	43	0	0	0	0	0	0	43	3,171
SPOLU	627	534	149	31	7	7	1	1 356	100

Tabuľka SYM2

SYMETRIA	1-SLAB.	NA 1.SL.	NA 2.SL.	NA 3.SL.	NA 4.SL.	NA 5.SL.	NA 6.SL.
k	26,180%	0,369%	0,369%	0%	0%	0%	0%
ko	7,522%	11,062%	5,826%	1,180%	0,074%	0,074%	0,074%
d	3,319%	24,115%	3,319%	0,811%	0,074%	0%	0%
g	6,047%	0%	1,401%	0,295%	0,369%	0,369%	0%
m	0%	3,835%	0%	0%	0%	0%	0%
(s)	0%	0%	0,074%	0%	0%	0%	0%
(r)	0%	0%	0%	0%	0%	0,074%	0%
p	3,171%	0%	0%	0%	0%	0%	0%

Tabuľka SYM2%

2.7. Symetria (a asymetria) v texte

Zo 4 924 slabík je v skúmanom texte pri najhlbšej morfematickej segmentácii 1 220 v symetrickom vzťahu s morfémi, čo predstavuje **24,8 % slabík**. Necelá štvrtina slabík je s príslušnými morfémi vo vzťahu symetrie.

Ak by sme pri verbách nevchádzali až do najvnútornejšej možnej štruktúry rozložených segmentov (*sa, si, som*) (podľa alternatívnej koncepcie), v symetrickom vzťahu s morfémi by bolo 1356 slabík z celkového počtu 4 924, čo predstavuje **27,5 % slabík**.

Na základe týchto výsledkov môžeme konštatovať, že v súčasnom slovenskom jazyku je **približne jedna štvrtina slabík** v symetrickom vzťahu s morfémi (podrobne Ivančová, 2009; 2011).

Dominantná asymetrická relácia medzi slabikou a morfémi v spisovnej slovenčine súvisí s tenziou medzi morfematickou a slabičnou štruktúrou vnútri slova predovšetkým na dvoch miestach: 1) na rozhraní koreňovej a derivačnej morfémy (základná fonematická štruktúra koreňovej morfémy je CVC, sufixálnych derivačných morfémy VC – Sokolová, 1999, s. 31, 36) a 2) na hranici tvarotvornej bázy zakončenej na konsonant (ktorý tvorí striktúru poslednej, resp. predposlednej slabiky slovného tvaru) a gramatickej morfémy so základnou fonematickou štruktúrou V, VCV, VC (ibid., s. 45).

3. ZÁVER

V štúdiu sme na pozadí vzťahu symetrie a asymetrie jazykovo-semiotických jednotiek ako hľadiskom na vymedzenie dvoch centrálnych semiotických podstát, „tonalít“ – ikonicko-symbolickej a arbitrárne, iniciujúcich základné binárne opozície v jazykovej sústave, skúmali stupeň (a)symetrie medzi slabikou (jednotkou z oblasti formy) a morfémi (jednotkou z oblasti významu) v spisovnej slovenčine s ohľadom na ich spoločné, resp. diferencované hranice. Výsledky pozorovaní uvedenej relácie ukázali, že v tomto, „mechanickom“, nonreflexnom type (a)symetrie prevláda asymetria (približne tri štvrtiny slabík v asymetrickom vzťahu k morfé-

mam), čo dominantne „nahráva“ arbitrárnemu semiotickému princípu (opačná tendencia je – homeostaticky – pri vzťahu taktu a slova v slovenčine – Janovcová, 2010, s. 48, 56). „Echo“ ikonicity (ikonicko-symbolického semiotického princípu) v tomto vzťahu sa prejavuje osobitne pri monosylabických slovách (s totožnými hranicami medzi slabikou a morférou).

Vo výskumnej perspektíve sa ponúka ďalší (semiotický) prienik do jedného z členov uvedeného protikladu – morfémy (semioticky ide o infraznak), ktorá sa ako bilaterálna jednotka napája aj na „vlastnú“, reflexnú, odrazovú (a)symetriu, a to najmä vzhľadom na stupeň prítomnosti príslušného člena z binárnych opozícií, predovšetkým z protikladu motivovanosti – nemotivovanosti (o typoch lexikálnej motivácie porov. Furdík, 2005, najmä na s. 391 – 396; Ološtiak, 2009), vnášajúc svoj „podiel“ ikonicity/symbolickosti verzus arbitrárnosti „nadstavbovo“ aj do opozície formy a obsahu na najmenšej možnej analyzovanej ploche jazykovej sústavy.

Uvedené teorémy, ako sa nazdávame, môžu otvoriť nové všeobecnolingvisticke i slovakistické témy, a to najmä v inšpiratívnom interdisciplinárnom bádateľskom priestore.

Literatúra

- BÓNOVÁ, Iveta: Zvukové zloženie slabiky a morfémy v spisovnej slovenčine. [Dizertačná práca.] Prešov: Prešovská univerzita, Filozofická fakulta 2001. 131 s.
- FINDRA, Ján: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004. 232 s.
- FURDÍK, Juraj: Život so slovtvorbou a lexikológiou. Výber štúdií pri príležitosti nedožitých sedemdesiatin. Ed. M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková. Košice: Vydavateľstvo LG 2005. 472 s.
- HORECKÝ, Ján – BLANÁR, Vincent – SEKANINOVÁ, Ella: Obsah a forma ako organizujúce princípy slovnej zásoby. In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny. (Smolenice 1. – 4. marca 1983.) Red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 13 – 21.
- IVANČOVÁ, Lena: Symetria a asymetria vo vzťahu slabiky a morfémy v slovenčine. [Bakalárska práca.] Košice: Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika 2009. 45 s. + 30 s. príloh. Ved. práce J. Sabol.
- IVANČOVÁ, Lena: Symetria a asymetria medzi formou a obsahom v slovenčine. In: Zborník z Medziuniverzitnej študentskej vedecko-odbornej a umeleckej konferencie. Zborník z medziuniverzitnej študentskej vedecko-odbornej a umeleckej konferencie organizovanej Fakultou masmediálnej komunikácie UCM v Trnave dňa 10. decembra 2010 v priestoroch UCM, Nám. J. Herdu 2, v Trnave. Ed. R. Rybanský – S. Magál – P. Rónai. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2011, s. 409 – 433.
- JAKOBSON, Roman: Metaforické a metonymické póly. In: Lingvistická poetika (Výber z diela). Bratislava: Tatran 1991, s. 87 – 93.
- JANOVCOVÁ, Lenka: Vzťah symetrie a asymetrie slova a taktu v slovenčine. [Bakalárska práca.] Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta 2010. 52 s. + 22 s. príloh. Ved. práce J. Sabol.
- KREMPASKÝ, Július: Problém dobra a zla z pohľadu fyziky. In: Tvorba, 1998, roč. 8 (17), č. 3, s. 1 – 3.
- KREMPASKÝ, Július: Veda verzus viera? Bratislava: Veda 2006. 253 s.
- KRUPA, Viktor: Jednota a variabilita jazyka. Systémový prístup a tzv. exotické jazyky. Bratislava: Veda 1980. 166 s.

- KRUPA, Viktor: Jazyk – neznámy nástroj. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1991. 163 s.
- MISTRÍK, Jozef: Frekvencia tvarov a konštrukcií v slovenčine. Bratislava: Veda 1985. 319 s.
- OLOŠTIAK, Martin: Spolupráca slovo tvornej motivácie s inými typmi lexikálnej motivácie. In: Jazykovedný časopis, 2009, roč. 60, č. 1, s. 13 – 34.
- ONDRUS, Pavel – HORECKÝ, Ján – FURDÍK, Juraj: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 230 s.
- ONDRUŠ, Šimon – SABOL, Ján: Úvod do štúdia jazykov. 3. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987. 343 s.
- RAKÚS, Stanislav: Excentrická univerzita. Levice: Koloman Kertész Bagala 2007. 225 s.
- SABOL, Ján: Slovenská slabika (Náčrt problematiky). In: Studia Academica Slovaca. 23. Prednášky XXX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1994, s. 214 – 224.
- SABOL, Ján: Semiotické pozadie komunikačných sústav. In: Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach. 5. medzinárodná konferencia o komunikácii. Banská Bystrica 3. – 4. 9. 2003. Ed. V. Patráš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, Pedagogická fakulta 2004, s. 30 – 36.
- SABOL, Ján: Slabika ako východisko porovnávacieho lingvistického výskumu. In: Z warsztatu współczesnego slowacysty. Studia slowacystyczne dedykowane pamięci profesor Marii Honowskiej. Red. H. Mieczkowska – A. Hudymač – Z. Babik. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2010, s. 17 – 22.
- SABOL, Ján: Symetria a asymetria v jazyku. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Jazykovedný zborník. 34 (AFPh UP 304/386). Ed. M. Ološtiak – M. Ivanová – D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 31 – 40.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Teoretické zásady morfe matického spracovania slovenčiny. In: Sokolová, Miloslava – Moško, Gustáv – Šimon, František – Benko, Vladimír: Morfe matický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999, s. 9 – 55.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfe matický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 530 s.
- VALČEK, Peter: Sperryho syndróm. Kognitívna dynamika a multimediálny chronotop. Bratislava: Pic-tus 2007. 131 s.

PREČO NÁPIS NA BOJNIANSKEJ PLAKETE NIE JE HLAHOLSKÝ

(Príspevok do diskusie o najstaršom svedectve
o jazyku z konca 9. storočia)

Eubomír Kralčák

*Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, e-mail: lkralcak@ukf.sk*

KRALČÁK, L.: Why the Bojná Plaquette Inscription is not Glagolitic (A Contribution to the Discussion on the Oldest Language Artifact from the late 9th Century). In: *Slovak Speech*, 2014, vol. 79, no. 3-4, p. 145-154.

Abstract: This article is an interpretation of the inscription on one of the two precious gilded plaquettes, found on an archeological site of a Slavic settlement from before the Great Moravia period, located near the village of Bojná, Slovakia. The article is a reaction to P. Žigo's interpretation of the inscription, which takes it as an abbreviation of the 1st verse of the 24th Psalm of David. Faced with another close reading accompanied by notes on historical grammar and paleography, such an interpretation becomes questionable. The text of the inscription does not have the same word order as the version of the psalm the *Psalterium Sinaiticum* manuscript. Moreover, Žigo fails to read correctly a preposition located here at the beginning of the 1st verse. Notes on historical grammar focus on the incorrect grammatical form used to convey a directional meaning. Two major paleographical problems of Žigo's interpretation concern the characteristics of two reportedly Glagolitic graphemes. After taking these objective reservations into account, Žigo's interpretation cannot be accepted.

Key words: Glagolitic inscription, *Psalterium Sinaiticum*, close reading, historical grammar, paleography

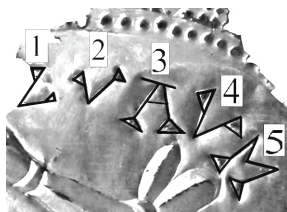
Hradisko Valy v katastri obce Bojná je dávnejšie známou archeologickou lokalitou, reprezentujúcou pôvodné slovanské osídlenie ešte z predveľkomoravského obdobia, teda z čias Nitrianskeho kniežatstva. Prednedávnom sa dostala do povedomia odbornej, ale aj širšej verejnosti správa, že jeden z najvýznamnejších archeologických objavov posledných rokov pochádzajúci z tohto náleziska pravdepodobne skrýva vzácne svedectvo o písomnej kultúre našich predkov, a to v podobe hlaholského nápisu. Nápis by mal byť podľa pôvodcu tejto informácie P. Žiga vytepaný na jednej z unikátnych pozlátených plakiet, nájdených v menovanej lokalite.

P. Žigo rozprúdil svojím výkladom pomerne živú spoločenskú diskusiu. Totiž jeho interpretácia bojnianskeho nápisu, ktorú najprv v popularizujúcej forme adresoval širšiemu publiku a ktorú potom podal v troch príspevkoch (v Kultúre slova,

v Historickom časopise a v Slovenskej reči), otvára niektoré nové a celkom zásadné otázky. Autor predovšetkým vyslovil názor, že nápis na bojníanskej plakete, ktorý pokladá za hlaholský, pochádza z poslednej tretiny 9. storočia (porov. 2014b, s. 10) a že ide o starosloviensku pamiatku pravdepodobne staršiu ako KYJEVSKÉ LISTY (tamže, s. 16). Formulovaním uvedených predpokladov poukazuje P. Žigo (2013, s. 260) na skutočnosť, že takáto interpretácia a zároveň datovanie uvedeného nápisu môžu mať významný dosah nielen na chápanie našich národných dejín, ale môžu byť objavné aj „pre paleoslavistiku v širších slovanských súvislostiach“. To je samo osebe nielen potešujúce, ale aj natoľko závažné, že uvedenú interpretáciu (resp. rekonštrukciu) bojníanskeho nápisu nemožno obísť bez ďalších odborných diskusií. Ba možno povedať, že máme povinnosť o nej diskutovať.

V tejto súvislosti nám prichodí poznamenať, že hoci je náš príspevok polemický, nejde nám o to, aby sme na tému spomínaného nápisu reagovali len preto, že je dnes v istom zmysle populárna, alebo dokonca len pre diskusiu samotnú. Vo vzťahu k P. Žigovi, ktorého si ctíme ako jedného z našich popredných slavistov a slovakistov, takáto motivácia ani neprichádza do úvahy. Prosto, ide tu o objektívne riešenie nastoleného problému.

P. Žigo (2013, 2014a, 2014b) interpretáciu nápisu zachovaného na bojníanskej plakete označenej číslom 1 zakladá na tom, že ide o iníciaľovú skratku biblického textu, a to 1. verša 24. Dávidovho žalmu. Skratku rekonštruuje ako hlaholské písmená GVDVM, t. j. $\mathfrak{G}\mathfrak{V}\mathfrak{D}\mathfrak{V}\mathfrak{M}$, resp. $\mathfrak{G}\mathfrak{V}\mathfrak{D}\mathfrak{V}\mathfrak{M}$ (2014b, s. 7), kde posledné písmeno hodnotí autor ako latinské M zastupujúce zložitejšiu hlaholskú literu $\mathfrak{M}$. V plnom znení celú túto skratku interpretuje v podobe *Gospodi, v tebě dušq vьzdvigь moyq* (v slovenskom preklade *Pane, k Tebe dušu pozdvihol som moju*). Porovnajme rekonštrukciu P. Žiga (2013, s. 258) vytvorenú pomocou počítačovej grafiky:

Obr. 1. Časť bojníanskej plakety 1 s rekonštruovanými literami

Autor na podporu svojho tvrdenia, že nápis na bojníanskej plakete 1 je hlaholský, sústredil v širšom zábere argumenty a údaje z viacerých vedných oblastí, a to z textovej kritiky, paleografie, historickej gramatiky, ale aj kultúrnej či výtvarnej histórie. Mnohé z nich sú však vo vzťahu k téme sekundárnymi informáciami, preto si ďalej budeme všímať tie argumenty, ktoré majú pre uvedený výklad zásadný výz-

nam. Pôjde primárne o vyhodnotenie bezprostredne súvisiacich textovokritických, historickogramatických a paleografických poznatkov.

1. TEXTOVOKRITICKÉ POZNÁMKY

Všeobecne platí, že na správnu identifikáciu akejkoľvek iniciálovej skratky sú nevyhnutné najmenej štyri charakteristiky grafém tvoriacich takýto nápis. Je to ich (a) podoba, (b) zvuková hodnota, (c) počet a (d) poradie. Ak patrí nápis k obrázku (alebo naopak, obrázok k nápisu), potom je na správnu interpretáciu dôležitý i ďalší aspekt – (e) ikonická výpovedná hodnota zobrazeného motívu. Všetky tieto charakteristiky však majú zmysel iba vtedy, keď je text zastúpený iniciálami dobre známym, jazykovo ustáleným útvarom. Ustálenosť má zásadný význam, najmä ak ide o dodržanie počtu a poradia iniciálových písmen. Ďalej sa v tejto súvislosti budeme venovať poradiu iniciálových písmen, pretože ich poradie predstavuje v plnom znení textu vlastne jeho slovosled, čo je prvý indikátor správnosti čítania iniciálovej skratky. Je pochopiteľné, že prípadná zmena poradia iniciál zastupujúcich ustálené spojenie slov s pevným slovosledom je vážnym problémom, ktorý znemožňuje identifikáciu samého textu.

1.1. Poradie iniciál

P. Žigo svoju rekonštrukciu bojnianskeho nápisu v podobe GVDVM, resp. v plnom znení v podobe *Gospodi, v tebě dušq vьzdvigь mojq*, dáva do priamej súvislosti so znením 1. verša 24. Dávidovho žalmu v SINAJSKOM ŽALTÁRI, pričom znenie zo SINAJSKÉHO ŽALTÁRA uvádza v podobe: *V tebě, Gospodi, vьzdvigь dušq mojq*.¹ Z tohto porovnania však pre Žigovu rekonštrukciu vyplýva pomerne závažný problém spočívajúci v tom, že slovosled rekonštruovaného znenia je výrazne odlišný od slovosledu znenia v staroslovienskom SINAJSKOM ŽALTÁRI. Pritom treba poznamenať, že pre paleoslavistiku a pre slovanskú kultúrnu históriu je veľkým šťastím, že sa zachoval taký hodnoverný doklad na staroslovienske znenie starozákonných žalmov, akým je SINAJSKÝ ŽALTÁR. Vzhľadom na starobylosť tejto pamiatky písanej hlaholikou² možno oprávnene predpokladať, že znenie v ňom zachovaných žalmov je odpisom normatívneho znenia, ktoré sa používalo už na Veľkej Morave ako súčasť kánonického staroslovienskeho prekladu SVÄTÉHO PÍSMÁ. Preklad ŽALTÁRA do staroslovienčiny totiž vznikol práve na Veľkej Morave³, a ako dosvedčujú vierohodné historické pramene, jeho pôvodcami sú Konštantín a Metod. V ŽIVOTE METODA, kap. XV, sa uvádza, že Metod s Filozofom preložili najprv ŽALTÁR a EVANJELIUM s Apoštolom

¹ Tu treba poznamenať, že správne má byť na začiatku verša spojka *кь*, nie *вь*, teda má tu byť *Кь tebě*. O tejto zásadnej odchýlke budeme hovoriť ďalej.

² Ide o odpis staršieho hlaholského textu urobený približne v 11. storočí.

³ Tento predpoklad nevylučuje možnosť, že Žaltár preložili Konštantín a Metod už v Byzancii v rámci príprav na veľkomoravskú misiu.

(Ratkoš, 1964, s. 265).⁴ Je samozrejme, že tieto preklady predstavovali staroslovienske normatívne znenie uvedených biblických textov. Nemáme dôvod pochybovať, že aj v druhej polovici 9. storočia bolo normatívne znenie SVÄTÉHO PÍSMĀ rešpektované, nehovoriac už o textoch, ktoré sa odriekavali naspamäť. Treba dodať, že k takýmto textom patrili aj starozákonné žalmy.

Pri porovnaní normatívneho znenia 1. verša 24. žalmu s rekonštruovaným Žigovým znením sa odlišnosť v slovoslede týchto podôb ukazuje ako zásadná. Nesúladiť v poradí slov je ešte viditeľnejší pri iniciálových formách spomínaného verša, kde oproti rekonštruovanému GVDVM (*Gospodi, vb tebě dušo vьzdvigь mojo*) stojí normatívne KGVDM (*Kъ tebě, Gospodi, vьzdvigь dušo mojo*). Porovnajme iniciálové skratky normatívneho staroslovienskeho znenia so skratkami znenia, ktoré rekonštruuje P. Žigo:

normatívne:	K	G	V	D	M
rekonštruované:	G	V	D	V	M

V porovnávaných skratkách je teda poradie iniciál úplne odlišné. V Žigovej rekonštrukcii sa z piatich iniciál nachádza na predpokladanej normatívnej pozícii iba jedna (M). Inak povedané, slovosled rekonštruovaného znenia sa od normatívneho líši v pozíciách štyroch slov z piatich.

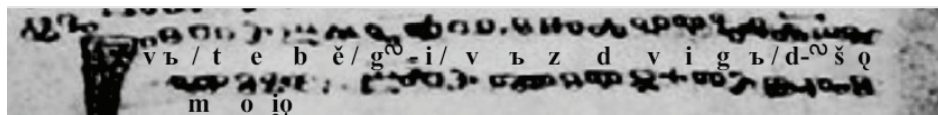
P. Žigo (2014a, s. 10) však odlišný slovosled vo svojej rekonštrukcii oproti slovosledu v SINAJSKOM ŽALTÁRI nechápe ako problém svojej rekonštrukcie, lež ako dôkaz toho, že nápis na bojnianskej plakete „vznikol v prostredí, ktoré sa vyznačovalo synkretizmom kultúr – latinskej a byzantskej“. Podľa neho (tamže, s. 14) „pôvodné byzantské prostredie dokazuje oslovenie na začiatku vety, na druhej strane o vplyve latinčiny svedčí priamy gramatický predmet antepónovaný vo vete pred sloveso“. Tu však treba poukázať na to, že so Žigovým tvrdením o „jazykovo synkretickej“ podobe spomínaného verša sú v rozpore tie existujúce podoby uvedeného verša, ktoré historicky reálne vznikli práve v pôvodnom byzantskom (gréckom) a latinskom prostredí a ktoré sa dodnes bezpečne zachovali ako jeho kánonické znenia v latinčine a gréčtine. Tieto normatívne znenia 1. verša 24. žalmu – a to latinské podľa VULGÁTY (*Ad te, Domine, levavi animam meam*) i byzantské podľa SEPTUAGINTY (Πρός σέ, Κύριε, ἤρα τὴν ψυχὴν μου) – majú pri vzájomnom porovnaní úplne totožný slovosled, čo vyjadruje aj ich doslovný preklad do slovenčiny, ktorý má jednotnú podobu: *K tebe, Pane, pozdvihol som dušu moju*. Navyše – a to je najdôležitejšie – so spomínanými dvoma podobami, gréckou a latinskou, vykazuje úplne

⁴ Z rozsiahleho textu *Starého zákona* bol teda Žaltár preložený ako prvý. Zvyšné časti *Starého zákona* preložil po Konštantínovej smrti Metod so svojimi učeníkmi, o čom podáva svedectvo rovnaký prameň v tej istej kapitole.

totožný slovosled i slovanská podoba, ktorej pôvodcami sú Konštantín a Metod (*Къ тебѣ, Господи, въздвигъ душо мой*). Z uvedeného vidno, ako dôsledne sa v kresťanskej histórii pri prekladoch normatívneho znenia dodržiavali (samozrejme tam, kde to bolo možné) okrem iného i také textové ukazovatele, ako je slovosled. Preto hovoriť v prípade spomínaného verša o akomsi synkretickom slovoslede, ktorý by tu bol vznikol v dôsledku pôsobenia dvoch odlišných jazykových východísk – gréckeho a latinského – nie je odôvodnené.

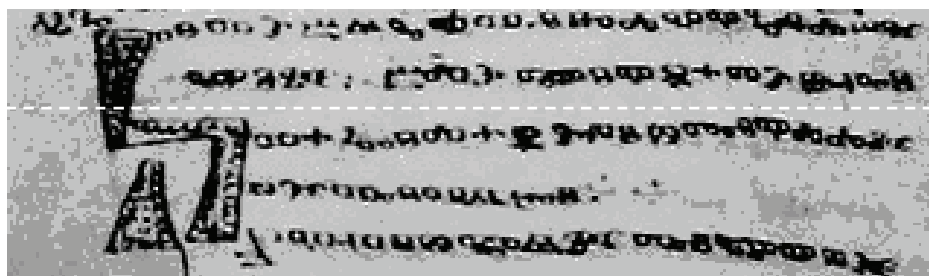
1.2. Normatívne znenie 1. verša 24. žalmu

V súvisi s interpretáciou bojníanskeho nápisu, o ktorom bol vyslovený predpoklad, že je hlaholský, je pre nás rozhodujúca presná podoba spomínaného žalmu v SINAJSKOM ŽALTÁRI. P. Žigo (2014a, 2014b) uvádza fototypický výstrižok podoby diskutovaného žalmu zo SINAJSKÉHO ŽALTÁRA (s pridaným vlastným prepisom do latinky) v tejto forme:

Obr. 2. Žigov fototypický výstrižok podoby 1. verša 24. Dávidovho žalmu zo Sinajského žaltára

Veľmi podstatné pre celú túto rekonštrukciu je prvé písmeno na začiatku 1. verša, ktoré P. Žigo číta ako *v*. Na jeho obrázku (č. 2) sme toto predpokladané písmeno zakrúžkovali. Spolu s *jerom* ho autor interpretuje ako predložku *vъ*. Uvedené čítanie je však nesprávne. Ak si pozrieme širšiu plochu fototypickej kópie tohto žalmu, vidíme, že domnelé hlaholské *v* (Ѡ) je iba vrchná časť iniciály iného hlaholského písmena, a to písmena *к*, teda *k*. Pozrime sa na výstrižok zachytávajúci celé iniciálové písmeno:

Obr. 3. Sinajský žaltár; 1. verš 24. Dávidovho žalmu.

Širší výsek textu nám ukazuje, že na začiatku stojí predložka *kъ*. Znenie 1. verša 24. Dávidovho žalmu je potom v prepise do latinky takéto: *Kъ тебѣ, G(ospod)i,*

въздвигъ d(u)šq mojq.⁵ To teda znamená, že predložka na začiatku tohto verša vykazuje plnú ekvivalentnosť pri porovnaní všetkých troch uvedených kánonických znení – t. j. podľa SINAJSKÉHO ŽALTÁRA (*Къ тебѣ*), podľa VULGÁTY (*Ad te*) i podľa SEPTUAGINTY (Πρός σέ), a to s jednotným významom „k tebe“.

Môžeme teda zhrnúť textovokritické poznámky. Podoba diskutovaného verša zo SINAJSKÉHO ŽALTÁRA je úplne totožná s latinským znením podľa VULGÁTY i s gréckym znením podľa SEPTUAGINTY, a to tak z hľadiska obsahového a gramatického, ako aj z hľadiska slovosledu. Inak povedané, znenia tohto verša v troch uvedených kánonických textoch sa obsahovo a štruktúrne v ničom nelíšia. Podoba, ako ju rekonštruoval P. Žigo, sa však líši od normatívnej podoby v dvoch zásadných znakoch: v predložke *въ* namiesto *къ* a v slovoslede. Iné začiatkové písmeno a iný slovosled sú však z hľadiska správnosti rekonštrukcie nápisu na bojrianskej plakete zásadné.

V tejto súvislosti napokon nemožno obísť otázku, prečo by popri normatívnej podobe spomínaného verša, stanovenej Konštantínom a Metodom, mala vzniknúť ešte nejaká iná jeho forma s heterogénnym slovosledom a odlišnou lexikou, zjavne nerešpektujúca cyrilo-metodský preklad. Zároveň sa ponúka otázka, prečo by práve takáto nenormatívna forma mala nadobudnúť takú prestíž, že by bola vytepaná na pozlátenej plakete relikviára (resp. prenosného oltára).

2. HISTORICKOGRAMATICKÉ POZNÁMKY

V rekonštruovanom znení *Gospodi, въ тебѣ душъ въздвигъ mojq* si zasluhuje pozornosť predložkové spojenie *v tebě* (teda *v Tebe*). Autor diskutovanej rekonštrukcie (2013, s. 259) ho posudzuje ako spojenie, ktoré sa v staroslovienčine „používalo vo význame *k Tebe, do Teba*“ (porov. aj 2014b, s. 9). Avšak s tvrdením, že v staroslovienčine sa spojenie *v tebě* používalo v spomínanom význame („k tebe“, „do teba“), teda vo význame smerovania, nie je možné súhlasiť. Staroslovienčina nepripúšťala vyjadrenie významu smerovania pomocou predložkovej väzby „*v* + lokál“ (*v tebě*). Toto spojenie je typický prostriedok na vyjadrenie statického významu, významu lokalizácie a pod. Ak ide o prostý dynamický dej, väzba „*v* + lokál“ vyjadruje iba lokalizáciu deja na danom mieste, resp. v danom priestore. Preto znenie žalmu *Gospodi, въ тебѣ душъ въздвигъ mojq*, rekonštruované P. Žigom, je možné preložiť iba ako *Pane, v Tebe dušu pozdvihol som moju*, čo je však z hľadiska zmyslu pomerne nezvyčajná výpoveď, ktorá napokon nie je v súlade s významom tohto verša ani v žiadnej z menovaných kánonických pamiatok (VULGÁTA, SEPTUAGINTA, SINAJSKÝ ŽALTÁR). Vyjadrenie významu smerovania do niečoho/niekoľo pomocou predložky *v* je v staroslovienčine možné iba v spojení s akuzatívom, teda schematicky: „slove-so smerovania + *v* + akuzatív“. A tak zámeno *ty* v rekonštruovanom žalme pri vyjad-

⁵ Časti slov v oblých zátvorkách, t. j. *G(ospod)i, d(u)šq*, sú rekonštruované, pretože v origináli sú na mieste týchto slov abreviatúry.

rení významu „do teba“ nemôže mať tvar lokálu, ale musí tu byť akuzatív, teda musí mať podobu v *te* (= „v teba“) a nie v *tebě* (= „v tebe“). Z uvedeného vyplýva, že rekonštruovaná podoba *Gospodi, vь tebě dušo vьzdvigь mojo*, ak by ňou chcel autor vyjadriť význam smerovania (a o ten tu ide), nie je gramaticky správna. A navyše treba dodať, že pokiaľ ide o význam „k tebe“, ten sa v starosloviencine pomocou predložky *v* vyjadriť nedá vôbec.

3. PALEOGRAFICKÉ POZNÁMKY

V nápise na bojníanskej plakete 1 sú z hľadiska paleografického rozboru problematické najmä podoby dvoch rekonštruovaných písmen: a .

3.1. Grafemický znak

Tento znak je v interpretácii P. Žiga rekonštruovaný ako hlaholské písmeno (g), ktoré zastupuje starosloviensku hlásku g. Kritickým prvkom v tejto rekonštrukcii je zakončenie spodného horizontálneho ramena grafémy, kde sa nachádza trojuholník odklonený od osi ramena smerom nahor, teda do vnútra grafémy. Na nasledujúcom obrázku (obr. 4) je zvýraznený štvorčekom:

Obr. 4

V takejto podobe však hlaholské písmeno (g) „glagoli“ nie je známe. V žiadnej starobylej hlaholskej pamiatke nemá podobu so zakončením spodného ramena, ktoré by smerovalo v uzavretom tvare nahor, ale známe je iba so zakončením nadol. Potvrdzujú to také kánonické hlaholské pamiatky, ako sú KYJEVSKÉ LISTY, PRAŽSKÉ HLAHOLSKÉ ZLOMKY, ASSEMANIHO EVANJELIÁR, CLOZOV ZBORNÍK, SINAJSKÝ ŽALTÁR, SINAJSKÉ EUCHOLÓGIUM, ZOGRAFSKÝ KÓDEX a napokon aj najstaršie abecedáre (MNICHOVSKÝ ABECEDÁR z polovice 11. stor. či PARÍŽSKY ABECEDÁR z 12. stor.). Pritom treba zdôrazniť, že nasmerovanie zakrúženia (a či v tomto prípade trojuholníka) nadol nepredstavuje nejaký nepodstatný detail, ale ide o jeden zo základných konštrukčných prvkov hlaholskej grafémy (g), ktorý je nemenný. Túto konštrukčnú charakteristiku rešpektujú aj všetky kompendiá staroslovienciny a prehľady abecedných súpisov hlaholiky. A tak pre rekonštrukciu písmena označujúceho starosloviensku hlásku g v podobe niet žiadnej vierohodnej opory. Aby sme tu mohli uvažovať o hlaholskej graféme (g), jej rekonštrukcia by musela mať podobu s trojuholníčkom (pôvodným krúžkom) nasmerovaným nadol (obr. 5):

Obr. 5

Takúto podobu však nedovoľuje rekonštruovať samotná stopa po tepaní v kovovom materiáli historického artefaktu, ktorá nás vedie, aby sme prípadný trojuholník uzavreli smerom do vnútra grafémy. A tak v tejto súvislosti musíme objektívne konštatovať, že bojníansky znak rekonštruovaný v podobe $\mathbb{Z}$ nie je možné pokladať za hlaholskú literu $\mathfrak{z}$ (g).

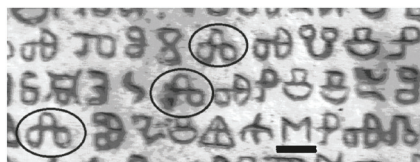
3.2. Grafemický znak $\mathbb{A}$

Ak pripustíme, že v prípade bojníanskej litery $\mathbb{A}$ ide o podobu, ktorá podľa P. Žiga (2014b, s. 8) zastupuje starosloviensku hlásku d , pri takejto interpretácii musíme prekonať výraznú ťažkosť, ktorou je prítomnosť vodorovnej stredovej linky, typickej pre latinské kapitálne A. Na nasledujúcom obrázku (obr. 6) ju označujeme šípkou:

Obr. 6

Na vysvetlenie prítomnosti uvedenej priečnej čiary v tomto znaku P. Žigo (2013, s. 260) argumentuje ekvivalentným výskytom takejto linky v hlaholských písmenách označujúcich hlásku d , pričom ako príklad uvádza chorvátsky text (ide o tzv. BAŠČANSKÚ PLOČU, teda BAŠTIANSKU KAMENNÚ DOSKU), kde sa v znakoch, ktoré by tvarovo mohli za istých okolností zodpovedať bojníanskemu $\mathbb{A}$, takáto vodorovná priečna linka vyskytuje tiež:

Obr. 7. Žigova ukážka textu *Baštianskej dosky*

P. Žigo (tamže) na obrázku (porov. obr. 7), ktorý podal ako ukážku časti BAŠTIANSKEJ DOSKY, označil krúžkami znaky, ktoré chápe ako „variantné podoby grafémy d s vodorovnou priečnou spojnicou oproti klasickej podobe bez vodorovnej línie“. Z toho by teda, pochopiteľne, malo vyplynúť, že bojníanske $\mathbb{A}$ je ekvivalentné s baštianskym $\mathfrak{d}$. Pritom obidva znaky by mali podľa autora zastupovať jednu a tú istú starosloviensku hlásku d .

Toto tvrdenie však nemožno prijať, pretože baštianske $\mathfrak{d}$ nezastupuje hlásku d , ale hlásku l . Je to prosto typické hlaholské písmeno $\mathfrak{d}$ (l) „ljudbje“. To znamená, že rovnako nemožno prijať ani Žigov predpoklad (2013, s. 260), že hlaholské d sa mohlo vyskytovať i v podobe „s vodorovnou priečnou spojnicou oproti klasickej podobe bez vodorovnej línie“. Hlaholské písmeno označujúce hlásku d ($\mathfrak{d}$) totiž

spomínanú vodorovnú spojnicu nikdy nemalo. Naproti tomu vždy túto spojnicu malo hlaholské písmeno označujúce hlásku *l* (𐌵). Takýto stav je vo všetkých vyššie spomenutých hlaholských kánonických textoch i vo všetkých známejších kompendiách staroslovienčiny, a to už od čias P. J. Šafárika, ktorý zaviedol typografickú normu a v rámci nej sa uvedeným spôsobom dodnes rozlišujú aj tieto dve grafémy, a to v podobe *d* (𐌵) a *l* (𐌵).

Na inom mieste P. Žigo (2014a, s. 7, 2014b, s. 8) k tejto otázke ďalej rozvíja svoj výklad v tom zmysle, že stredovú vodorovnú čiaru v znaku 𐌵 z bojníanskej plakety *l* považuje „za pôvodné brvno, z ktorého sa“, ako uvádza, „neskôr v cyrilike vyvinula horná vodorovná časť písmena 𐌵 (t. j. > > > 𐌵)“. Ani toto tvrdenie nie je, žiaľ, prijateľné, a to nielen preto, že hlaholské 𐌵 (*d*) nikdy takúto priečnu linku („brvno“) nemalo, ale aj preto, že cyrilské písmeno 𐌵 (*d*) nevzniklo z hlaholského 𐌵 (*d*), lež bezprostrednou adaptáciou gréckeho majuskulného písmena Δ (delta). Všeobecne platí, že priamym východiskom pre vznik cyrilských písmen zastupujúcich hlásky, ktoré mala staroslovienčina spoločne s gréčtinou, sa primárne stali písmená gréckej majuskuly (unciály). O tom v paleoslavistike nejednotne žiadne pochybnosti. Prosto, cyrilské písmeno 𐌵, ktoré tiež zastupuje takúto hlásku, nemá s hlaholskou grafémou 𐌵 vývojovo nič spoločné. A tak na základe uvedených skutočností je nutné konštatovať, že ani pre rekonštrukciu bojníanskeho 𐌵 ako písmena označujúceho starosloviensku hlásku 𐌵 (*d*) nieto žiadnej opory.

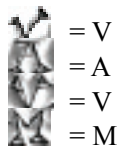
Zosumarizujme paleografické poznámky. Ako sa ukázalo vyššie, z predpokladaného iniciálového nápisu na bojníanskej plakete, ktorý P. Žigo rekonštruoval ako hlaholské 𐌵𐌵𐌵𐌵𐌵, t. j. GVDVM, nemožno za hlaholskú grafému pokladať prvé písmeno (G) a ani tretie písmeno (D). A tak z hlaholskej podoby GVDVM zostáva iba: ?V?VM. Avšak v takejto situácii stráca zmysel aj predpoklad výnimočne možného dvojdomého statusu latinskej litery M, uzatvárajúcej rekonštruovanú iniciálovú skratku. To znamená, že znaky na bojníanskej plakete, ktoré sa aspoň v niečom ponášajú na hlaholskú grafiku, sú v tomto nápise iba dva: V a V (𐌵 a 𐌵). Avšak ani tu sa problémy nekončia, pretože oba tieto grafemické prvky nápadne pripomínajú latinské kapitálne písmeno V.

4. ZÁVERY

Zdá sa, že názor K. Pietu a A. Rutkaya, podľa ktorých ide v diskutovanom bojníanskom nápise o latinské litery, je možné prijať. Ide o podoby rímskej kapitály s preexponovanými tvarmi pätiok, čo mohlo byť dielom menej zručného kovotepca, najmä pokiaľ ide o záznam písma. Kvalita umeleckoremeselného spracovania plakety, no predovšetkým samého nápisu tomu nasvedčujú⁶. Autor nápisu zjavne chcel

⁶ Na skutočnosť, že plakety z Bojne nie sú dielom jedného tvorcu, ale že ich vyrobili „rozliční remeselníci s rôznymi skúsenosťami“ poukazujú M. Mehofer a V. Leusch (2007, s. 118). Podľa nich

uvedeným konštrukčným prvkom, t. j. pätkami, zachovať slávnostný kapitálny ráz zaznamenaných litier. Napokon, grafické vyznačovanie pätiiek rímskych kapitálnych písmen aj v takomto type nápisov potvrdzuje existencia zreteľne vytepaných trojuholníkových pätiiek grafémy *N* na ďalšej z bojnianskych plakiet, označenej číslom 3⁷. Možno teda povedať, že litery na bojnianskej plakete 1 sú latinskými literami, teda že:

A tak, žiaľ, na záver musíme súhrnne konštatovať, že s interpretáciou nápisu na bojnianskej plakete v podobe *Gospodi, v tebě dušq vьzdvigь mojq*, ktorú podal P. Žigo, nie je možné súhlasiť. Toto konštatovanie je založené na objektívnych textovokritických, paleografických i historickogramatických argumentoch, ktoré sú uvedené vyššie. Z nich tiež vyplýva, že ani grafemické znaky tvoriace tento nápis nemožno pokladať za hlaholské. Je vskutku škoda, že Žigova vcelku pôsobivá interpretácia jedného z výnimočných materiálnych artefaktov našich kultúrnych dejín nemôže slúžiť na bezprostredné potvrdenie toho, o čom inak nie je dôvod pochybovať. O tom, že na území dnešného Slovenska sa v cyrilo-metodskom období pestovala staroslovienska slovesnosť a jej nástrojom bolo prvé slovanské písmo – hlaholika.

Literatúra

- MEHOFER, Mathias – LEUSCH, Verena: Technologische Analysen an den vergoldeten Goldplaketten aus Bjná. In: Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Ed. K. Pieta, A. Ruttkay, M. Ruttkay. Nitra: Archeologický ústav SAV 2007, s. 79 – 120.
- PIETA, Karol – RUTTKAY, Alexander: Bojná – mocenské a christianizačné centrum Nitrianskeho kniežatstva. In: Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Ed. K. Pieta, A. Ruttkay, M. Ruttkay. Nitra: Archeologický ústav SAV 2007, s. 21 – 70.
- RATKOŠ, Peter: Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964, s. 265.
- ŽIGO, Pavol: Najstaršie svedectvo o jazyku z konca 9. storočia. In: Kultúra slova, 2013, roč. 47, č. 5, s. 257 – 260.
- ŽIGO, Pavol: Neznámy text na plakete z Bojne. In: Historický časopis, 2014, roč. 62, č. 1, s. 3 – 17.
- ŽIGO, Pavol: Veľkomoravský hlaholský nápis na plakete z Bojne. In: Slovenská reč, 2014, roč. 79, č. 1 – 2, s. 5 – 18.

odlišné skúsenosti so zlatnícko-technickými prácami sú vysvetlením rozdielnosti „v presnosti vyhotovovania ornamentálnych tvarov (porovnanie ťahov písma na plakete 1 a na plakete 3)“.

⁷ V citovanej štúdii K. Pietu a A. Ruttkaya sa v texte vyskytuje označenie tejto plakety číslom 4, avšak pod obrázkami, a to i v obrazovej prílohe zborníka, je táto plaketa označená číslom 3.

O KORPUSOVEJ LINGVISTIKE NA SLOVENSKU, AJ O SLOVENSKOM NÁRODNOM KORPUSE

(Na margo článku Márie Šimkovej Slovenský národný korpus
a korpusová lingvistika na Slovensku po roku 2002)

Vladimír Benko

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava

e-mail: vladob@juls.savba.sk

BENKO, V.: On Corpus Linguistics in Slovakia, and on the Slovak National Corpus. In: Slovak Speech, 2014, vol. 79, no. 3-4, p. 155-180.

Abstract: Our reaction paper addresses the work of M. Šimková published in the last 2013 number of Slovak Speech that has covered the activities of Ľ. Štúr Institute of Linguistics' Department of the Slovak National Corpus in the past 10 years. We complete the missing references, comment some points presented by the paper, and offer another view on the procedures involved in creation and morphosyntactic annotation of the Slovak National Corpus.

Keywords: language corpora, corpus linguistics, formal morphology, morphosyntactic annotation, representative and balanced corpora, Slovak National Corpus

*Est modus in rebus,
sunt certi denique fines
(Horatius¹)*

0. ÚVOD

Posledné minuloročné číslo Slovenskej reči (6/2013) bolo venované bilancovaniu vedeckovýskumnej činnosti nášho pracoviska, Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied (JÚĽŠ SAV), za posledných dvadsať rokov. Vedúci jednotlivých oddelení v ňom oboznamujú čitateľov jednak s vedeckými výstupmi svojich oddelení, jednak s rôznymi peripetiami, ktorými prechádzali pracovné kolektívy v dôsledku rozličných personálnych a organizačných zmien, znižovania finančných dotácií na výskum či v dôsledku rozličných predstáv vedenia o výskumných prioritách. Za oddelenie Slovenského národného korpusu (SNK) pripadla úloha bilancovania jeho vedúcej, PhDr. Márii Šimkovej (Šimková, 2013).

Vzhľadom na to, že viaceré formulácie a tvrdenia z jej článku nepovažujeme za korektné, a tiež preto, že článok svojím poňatím čitateľovi do určitej miery zakrýva podiel cudzej práce, vedeckých výstupov a konkrétnych programových riešení vo

---

¹ Sermones, 1, 1, 106 [1].

vedeckých výstupoch oddelenia SNK – o ktorých sa nazdávame, že ich napriek tomu možno označiť za obdivuhodné –, považujeme za potrebné niektoré z takýchto výrokov komentovať, doplniť chýbajúce citácie a uviesť dodatočné údaje osvetľujúce čitateľom vývoj v oblasti tvorby korpusov a korpusovej lingvistiky ako takej na Slovensku v jej počiatkoch. Pre nedostatok priestoru sa nebudeme vyjadrovať ku všetkému, sústredíme sa len na niekoľko modelových „prípadov“.²

1. PRÍPAD J. MISTRÍKA, KORPUSOVEJ LINGVISTIKY A JEJ (PRED)HISTÓRIE

Autorka začína svoj článok takto:

„V r. 1993 vyšlo vo vydavateľstve Obzor v Bratislave desaťročné pripravované kolektívne dielo ENCYKLOPÉDIA JAZYKOVEDY. Na tvorbe tohto rozsiahleho textu (na 513 stranách je spracovaných vyše 2000 hesiel) sa podieľalo 68 autorov a lektorov z rôznych oblastí jazykovedy a súvisiacich interdisciplinárnych odborov. Heslá **Slovenský národný korpus, korpusová lingvistika, počítačové spracovanie prirodzeného jazyka** sa v ňom však nenachádzajú, keďže prvé dve entity v tom čase na Slovensku neexistovali a tretia sa chápala v podstate ako doména informatiky.“ (Šimková, 2013, s. 354)

Rešpektujeme rozhodnutie autorky venovať článok daniu v oblasti korpusovej lingvistiky na Slovensku len obdobiu po roku 2002, t. j. po vzniku oddelenia SNK, ktorého sa stala vedúcou. Napriek nadpisu však autorka neodolala, a dotkla sa predhistórie oddelenia SNK najmä jedným dlhším odsekom. Ten obsahuje pravdepodobne najnesťastnejšiu formuláciu v celom článku. Tvrdenie o „neexistencii korpusovej lingvistiky na Slovensku v roku 1993“ považujeme za problematické z viacerých dôvodov.

Po prvé, ide o neúctu práve vo vzťahu k práci J. Mistríka (zostavovateľa Encyklopédie). Aj keď on sám sa určite za korpusového lingvistu nepovažoval, a možno taký termín naozaj ani nepoznal, jeho frekvenčné výskumy v 60. rokoch minulého storočia, ktoré vyvrcholili vydaním publikácie FREKVENCIA SLOV V SLOVENČINE (Mistrík, 1969), sa z dnešnej perspektívy pokojne za korpusovú lingvistiku považovať dajú. Takisto je nepravdepodobné, že poznal publikácie o prvom elektronickom kor-

---

² Chceli by sme vyjadriť vďaku za poskytnutie informácií, starších dokumentov, pripomienok a inej pomoci pri príprave textu tejto reakcie kolegyniam Mgr. Alexandre Jarošovej, CSc. a PhDr. Jane Hašanovej. Podobne ďakujeme za poskytnutie informácií prostredníctvom e-mailu doc. Ing. Jánovi Genčimu, PhD.; Mgr. Marekovi Grácovi, PhD.; doc. PhDr. Kláre Osolsobě, Dr.; doc. PhDr. Karlovi Palovi, CSc.; doc. RNDr. Vladimírovi Petkevičovi, CSc. a RNDr. Pavlovi Ševečkovi. A nakoniec tiež chceme poďakovať obom anonymným recenzentom za starostlivé prečítanie a pripomienkovanie textu. Text príspevku však vyjadruje naše osobné názory a postoje.

puse (Francis – Kučera, 1964; Kučera – Francis, 1967), pretože tá prvá nebola podľa všetkého u nás dostupná vôbec a tá druhá sa objavila v JÚLŠ (podľa prírastkového čísla) až v roku 1969.³ Návrh Mistríkovoho korpusu sa však až pozoruhodne ponáša na korpus Brownovej univerzity (Francis – Kučera, 1979), a to nielen stratégiou vzorkovania textov, celkovým rozsahom 1 milión slov, precíznou dokumentáciou všetkých komponentov, ale aj prvou výskumnou aplikáciou (frekvenčný slovník). To, že korpus nemal uložený na počítačových médiách, bolo dané tým, že takú možnosť nemal, a ani to v tomto kontexte nepovažujeme za relevantné. Počítače vtedy existovali len vo svojej „historickej“ sálovej podobe vo výpočtových strediskách, kde sa „výpočtová kapacita“ kupovala v jednotkách „hodín strojového času“ a bežné slovenské výskumné pracovisko humanitného zamerania si – na rozdiel od amerického – taký luxus nemohlo dovoliť. J. Mistrík si však význam počítačov uvedomoval a aspoň záverečné štatistické výpočty si naozaj dal spracovať na počítači. Bolo to však, ako sa neskôr vyjadril, „... za fľašu alkoholu, počas nočnej zmeny vo výpočtovom stredisku n. p. Slovaft“ (Mistrík, 1991). Aj keď sa o tejto skutočnosti v lingvistických kruhoch údajne všeobecne vedelo, z pochopiteľných dôvodov to v oficiálnych publikáciách J. Mistríka veľmi nespomína.

Tu treba zároveň poznamenať, že pravdepodobne ani samotní H. Kučera a W. N. Francis si zo začiatku asi neboli celkom vedomí, že položili základný kameň novej oblasti lingvistiky. V názve svojej prelomovej publikácie (Kučera – Francis, 1967), citovanej na prvom mieste v každom prehľade dejín korpusovej lingvistiky, sa slovo *korpus* ani *korpusový* vôbec nevyskytuje a samotnému korpusu kniha venuje necelé tri strany. Keď si položíme obidve knihy vedľa seba a porovnáme ich, s úžasom zistíme, koľko majú spoločného. A navyše vznikali prakticky úplne „paralelne“, v rovnakom čase. Nazdávame sa, že tento aspekt práce J. Mistríka, ktorý bol novátorom v mnohých oblastiach slovenskej lingvistiky, ešte nie je dostatočne docenený.

Po druhé, ide o nekorektnosť ku všetkým aktivitám, ktoré sa v oblasti korpusov udiali pred rokom a počas roka 1993, na ktorých sme sa osobne (s kolegyňou Alexandrou Jarošovou) podieľali a ktorých účastníčkou bola (do určitej miery) aj sama autorka. Tieto aktivity, ktoré sa začali koncom 80. rokov a logicky vyústili v roku 2002 do vzniku oddelenia SNK, sa (na podnet redakcie časopisu) pokúsime priblížiť čitateľom Slovenskej reči v niektorom z nasledujúcich čísel časopisu. Tu uvedieme len niekoľko poznámok.

V rokoch 1991 až 1993 sa na pôde *Spoločnej pracovnej skupiny pre počítačovú lingvistiku pri Jazykovednom ústave L. Štúra a Informačného centra SAV* (od marca

³ Knihu sme v knižnici JÚLŠ objavili nedávno a náhodou, pričom jej existencia v našich knižných fondoch nie je samozrejماً. Výpoveď o záujme niektorého zo slovenských jazykovedcov o túto problematiku, vďaka čomu sa táto práca spoza oceánu dostala k nám už dva roky po jej vydaní a dnes už môžeme len odhadovať, či to bola iniciatíva J. Mistríka (alebo napr. J. Horeckého).

1992, po zániku IC SAV, už len na pôde JÚLEŠ) riešil grantový projekt *Metodika budovania korpusu textov a bázy dát slovenského jazyka*, v rámci ktorého sa, okrem iného, uskutočnili prvé experimenty s používaním konkordančného softvéru na osobnom počítači typu PC.

Výstupom projektu boli úvodné koncepcie tvorby a používania korpusu v podmienkach finančne poddimenzovaného a technicky slabo vybaveného akademického pracoviska,⁴ ich prezentácia na konferencii v Münsteri (Benko – Jarošová, 1992) – z ktorej, žiaľ, nebol vydaný zborník –, na konferencii o slovanskej lexikológii v Olomouci tiež v roku 1992 (publikované neskôr v Jarošová, 1994), na textologickej konferencii v Prešove (Benko, 1993; Šimková 1993) a jedna publikácia v časopise (Jarošová, 1993). A to všetko v rokoch, keď podľa autorky korpusová lingvistika na Slovensku (ešte) neexistovala.

A po tretie, výrok nie je korektný aj voči korpusovej lingvistike ako takej. Bol to totiž práve rok 1993, keď korpusová lingvistika nielen na Slovensku, ale aj vo svete len *začínala* hľadať svoju náplň. Dve zvláštne čísla časopisu COMPUTATIONAL LINGUISTICS s podtitulom SPECIAL ISSUE ON USING LARGE CORPORA [2] „objavili“ korpusovú tému pre komunitu lingvistov pracujúcich v oblasti počítačového spracovania prirodzeného jazyka⁵. V roku 1994 sa v Lancastri – kam sa symbolicky po dvadsiatich rokoch aj vracia [3] – konal prvý ročník série konferencií TaLC (Teaching and Language Corpora) zameraných na využívanie korpusov pri výučbe jazykov. Prvé číslo časopisu INTERNATIONAL JOURNAL OF CORPUS LINGUISTICS [4] však vyšlo až v roku 1996, čím sa prvýkrát objavila možnosť publikovať články s korpusovou tematikou v špecializovanom periodiku. A prvá konferencia, ktorá mala korpusovú lingvistiku priamo v názve, sa (podľa našich vedomostí), uskutočnila až v roku 2001 (opäť) v Lancastri [5] a jej mladšia „sestra“ v roku 2004 v Petrohrade [6] – na nej vystúpil aj R. Garabík s prezentáciou projektu SNK (Garabík, 2004).

Samotná náplň pojmu *korpusová lingvistika* sa v tom období dynamicky menila a mení vlastne až dodnes. Aj sama autorka vo svojom SLOVNÍKU TERMÍNOV Z KORPUSOVEJ LINGVISTIKY (Šimková, 2006) ju vníma ako *odbor počítačovej lingvistiky*, t. j.

⁴ Treba si uvedomiť, aké to z hľadiska dostupnosti výpočtovej techniky a jej parametrov bolo obdobie. Bežný osobný počítač pracoval pod operačným systémom MS-DOS a ak mal pevný disk kapacitu väčšiu ako 80 MB, už išlo o „silnú konfiguráciu“. Keby sa aj *celá* takáto disková kapacita mala použiť na uloženie textu, vošlo by sa tam len okolo 10 miliónov slov (ak uvažujeme s priemernou dĺžkou slova v slovenčine 7 znakov plus 1 znak na medzeru). A to by potom na tom disku neostal *žiadny* priestor na ďalšie spracovanie, nehovoriac o anotácii. A bolo to práve v roku roku 1993, keď JÚLEŠ, ktorý bol v tom čase medzi ústavmi 3. oddelenia SAV považovaný za pracovisko výnimočne dobre vybavené počítačmi, použil pri organizácii Medzinárodného zjazdu slavistov *všetkých* 5 svojich počítačov – 4 pracovné stanice a jeden server s „veľkým“ 500 MB diskom.

⁵ Je príznačné, že za „prirodzený jazyk“ sa implicitne považovala angličtina. Jediné dva príspevky v uvedených číslach Computational Linguistics, ktoré spomínali aj iné jazyky sa týkali paralelných korpusov a aj v nich bola angličtina prítomná.

kladie dôraz na jej technologické aspekty. Dnes sa už takýto akcent nezdôrazňuje a korpusová lingvistika sa radí skôr k lingvistike empirickej. Mimochodom, veľmi priliehavú „definíciu“ disciplíny vytvoril nevdojak, pri nedávnej diskusii na sociálnej sieti LinkedIn v rámci skupiny Corpus Linguistics, známy britský lexikograf a korpusový lingvista Ramesh Krishnamurthy (2014). Išlo o reakciu na žiadosť komentovať vzt'ah jazyka a myslenia, čiže „language and thought“:

Ramesh Krishnamurthy
Visiting Academic Fellow at Aston University

This group is called 'Corpus Linguistics'. Corpora are large collections of language *use* (i.e. written and spoken language). I do not know of a corpus of thought, or a corpus of cognition. Corpus linguistics is an empirical approach. 'Thought' is not observable/recordable. As a corpus linguist, I am *interested in* thought, but cannot say anything about it, as I do not know exactly what it is, whether it is the same in me as in anyone else, whether it is the same in people who speak different languages, etc. 'Language' in this topic seems to mean language as a 'system', which is again something that is not directly observable, but can only be abstracted from the empirical evidence. However, different corpus linguists see different patterns in the same data, and give each pattern different importance, and therefore are able to use corpora to abstract different language systems. I think this is the wrong group to post your query in - isn't there a Theoretical Linguistics group? best Ramesh

Unlike • Reply privately • Flag as inappropriate • 7 days ago

Nebudeme tu rozoberať možné nuansy prekladu⁶ tohto textu do slovenčiny.⁷ Poznamenáme len, že v rámci tohto „posunu paradigmy“, ktorého sme svedkami, už nie je adekvátne dávať znamienko rovnosti medzi korpusovú lingvistiku a inštitúciu, ktorá korpus vytvára, ako to robí implicitne M. Šimková nadpisom, ale najmä vyznením svojho článku. Nedozvieme sa, aké analýzy, jazykové modely a iné vý-

---

⁶ Táto skupina sa nazýva ‚Korpusová lingvistika‘. Korpusy sú veľké zbierky jazykového úzu (t. j. písaného a hovoreného jazyka). Nepoznám korpus myslenia alebo korpus poznávania. Korpusová lingvistika je empirickým prístupom. ‚Myslenie‘ nie je možné pozorovať/zaznamenávať. Ako korpusového lingvistu ma myslenie *zaujíma*, ale nemôžem o ňom nič povedať, pretože neviem presne, čo to je, či je rovnaké vo mne ako v komkoľvek inom, či je rovnaké v ľuďoch hovoriacich rozličnými jazykmi atď. Zdá sa mi, že pod ‚jazykom‘ sa v tejto súvislosti má na mysli jazyk ako ‚systém‘, ktorý opäť nemožno priamo pozorovať, ale možno ho len vyabstrahovať na základe empirických dát. Rozliční lingvisti však v rovnakých dátach vidia rozličné obrazce, prípadne prikladajú jednotlivým obrazcom rozličný význam, čo im umožňuje použiť korpusy na vyabstrahovanie rozličných jazykových systémov. Myslím, že ste svoju otázku zadali do nesprávnej diskusnej skupiny – neexistuje skupina Teoretická lingvistika? S pozdravom, Ramesh (prekl. V. B.)

⁷ Problematický je najmä preklad termínov (*corpus*) *evidence* a (*corpus*) *patterns*. V oboch prípadoch motivácia prekladových ekvivalentov používaných v slovenčine posúva ich význam, ale najmä značne zužuje sémantické pole, ktoré má originál. Ten druhý je pritom kľúčovým termínom v teórii lexikálnej sémantiky J. Sinclaira (1998) – ‚*patterns of co-selections among words*‘ – a jeho pokračovateľa P. Hanksa (2013), ktorý dlhé roky vypracúval metódu nazvanú Corpus Pattern Analysis (CPA).

stupné produkty boli používatelia korpusu schopní na jeho základe vytvoriť, t. j. ako prispela existencia korpusu k dosiahnutiu výsledkov aspoň iných oddelení JÚLŠ, keď už nie slovenskej alebo dokonca celosvetovej slovakistiky. A z necelých 18 riadkov venovaných tejto téme sa síce dozvieme mená štyroch pracovníkov oddelenia SNK, ktorí viedli, resp. dodnes vedú školenia a semináre s korpusovou tematikou, ale žiadne mená vedúcich autorských kolektívov, ktorých práca je od korpusu závislá, a sú teda *hlavnými* predstaviteľmi korpusovej lingvistiky na Slovensku⁸. A ani jedna citácia práce, ktorá bola založená na korpusovom prístupe, ani odkaz na súhrnnú bibliografiu takýchto prác.

Nazdávame sa, že z dnešného pohľadu treba považovať tvorbu korpusu za *službu* korpusovej lingvistiky a nie za jej hlavnú *náplň*. A existencia korpusu je síce *nutnou*, ale rozhodne nie *postačujúcou* podmienkou korpusovej lingvistiky.

2. PRÍPAD KONCEPČNÝCH PRÁČ A VLASTNÝCH METÓD A NÁSTROJOV NA SPRACOVANIE SLOVENČINY

Druhé tvrdenie, ktoré v článku považujeme za zavádzajúce, obsahuje táto pasáž: „Uvedené koncepčné práce a výstupy bolo možné realizovať len po mnohých jazykových a počítačových analýzach a testovaniach. Na počítačové spracovanie slovenčiny bolo potrebné vyvinúť vlastné metódy a nástroje, každá prehliadnutá osobitosť jazyka sa vo výstupe prejavila ako chyba, ktorú bolo treba nájsť a vyriešiť v celom systéme vzťahov.“ (Šimková, tamže, s. 368)

V záujme pochopenia dôležitých súvislostí musíme osvetliť základné postupy: Ak sa ľubovoľný text zo zdrojovej formy (ktorá býva aj v prípade dostupnosti textu v elektronickej podobe veľmi rôznorodá) má „ocitnúť“ v korpuse, t. j. má byť k dispozícii na lingvistickú analýzu pomocou korpusového manažéra, musí prejsť sériou programových transformácií (konverzia) a text musí byť doplnený o potrebné bibliografické informácie (vonkajšia anotácia), ako aj o lingvistické charakteristiky (vnútorná anotácia). Proces konverzie a vonkajšej anotácie závisí od jazyka dokumentu len v malej miere, takže citovaný odsek sa naň nedá aplikovať priamo. M. Šimková má zrejme na mysli lingvistickú anotáciu, v našom prípade predovšetkým morfológickú, ktorá je skutočne jazykovo najzávislejším komponentom celého reťazca korpusových nástrojov. Ako tu teda vnímať „vlastné metódy a nástroje“?

⁸ Nemožno tu nespomenúť aspoň tri mená: A. Jarošová (projekt Slovník súčasného slovenského jazyka, 2. – 4. etapa), M. Sokolová (projekt Morfosyntaktický výskum v rámci Slovenského národného korpusu a monografia Sokolová, 2007) a P. Ďurčo (projekt kolokačných slovníkov pre autosémantické slovné druhy). Na práci všetkých troch projektov sa vo väčšej alebo menšej miere zúčastnila aj M. Šimková. Vo svojom staršom článku (Šimková, 2007) niektoré korpusovo orientované projekty alebo jednotlivé práce (niekedy aj s uvedením autora) spomína, ale v citovanej literatúre ich neuvádza.

Kým sa pokúsime nájsť odpoveď, pristavme sa pri zásade, že v korpusovej lingvistike pod morfológickou (príp. morfológicko-syntaktickou) anotáciou rozumieme automatizovaný proces, ktorý každému „textovému“ slovu, tzv. *tokenu*, v texte priradí (obyčajne) dva dodatočné parametre – jeho základný „slovníkový“ tvar (*lemu*), a gramatickú značku (*tag*), ktorá formalizovaným spôsobom zachytáva informácie o slovnom druhu a gramatických kategóriách a podkategóriách príslušného tokenu. Vzhľadom na značnú tvarovú homonymiu v jazykoch s bohatou flexiou, ku ktorým patrí aj slovenčina, ide po teoretickej aj implementačnej stránke o mimoriadne zložitý problém. Programový proces morfológickej anotácie v praxi obyčajne pozostáva zo samostatných komponentov, ktoré vykonávajú tieto funkcie:

- *lematizácia* priradzuje slovu nájdenému v texte základný tvar podľa údajov v morfológickej databáze, v prípade nejednoznačnosti priradzuje viacero potenciálne možných základných tvarov;
- „vlastná“ *morfológická analýza*, ktorá opäť na základe údajov morfológickej databázy priradí danému tokenu všetky *potenciálne možné* morfológické značky;
- „*odhad*“ (*guessing*) sa pokúsi priradiť zmysluplné údaje aj tým tokenom, ktoré sa nenašli v morfológickej databáze – obyčajne sa snaží určiť slovný druh a ďalšie parametre *tagu*, ako aj *lemu* podľa koncovky daného tokenu, možné sú však aj oveľa sofistikovanejšie stratégie;
- *dezambiguácia*, čiže zjednodzňovanie (*disambiguation* alebo „vlastný“ *tagging*), počas ktorej sa z množiny dvojíc lema/tag predstavujúcich všetky potenciálne možné interpretácie morfológie daného tokenu vyberie jedna, „správna“ – obyčajne je to však len „najpravdepodobnejšia“.

Lematizácia a morfológická analýza sa môže uskutočňovať v rámci jedného procesu, t. j. spoločne jedným programom, niektoré systémy ich však riešia oddelene, alebo dokonca niektorú z nich neriešia vôbec.⁹ Anglické názvy programov realizujúcich jednotlivé fázy procesu (adaptované aj do slovenskej terminológie) sú *lemmatizer*, *morphological analyser*, *guesser* a *disambiguator*, resp. *tagger*. Vzhľadom na to, že posledná operácia v reťazci je pre používateľa najviditeľnejšia, slovo *tagging* sa často používa na označenie celého procesu, a podobne *tagger* môže označovať programový celok na jeho celkovú realizáciu.

---

⁹ Istú podmnožinu funkcií morfológického analyzátora vykonáva aj korektor pravopisu. Jeho výstupom však nie je údaj o základnom tvare ani o gramatických kategóriách, ale iba to, či sa daný tvar slova nachádza alebo nenachádza v morfológickom slovníku.

Východiskom každého pokusu o implementáciu počítačovej morfológie musí však vždy byť formálny model flexie príslušného jazyka. Autorom prvého¹⁰ úplného¹¹ formálneho modelu slovenskej flexie je E. Páleš, ktorý na prelome 90. rokov minulého storočia v rámci svojej diplomovej (Páleš, 1988) a neskôr dizertačnej práce navrhol a implementoval počítačový model slovenčiny *Sapfo*. Tento – aj z dnešného pohľadu – obdivuhodný systém demonštroval na uzavretej, hoci pomerne veľkej podmnožine slovenskej lexiky (okolo 2 000 lexikálnych jednotiek) kompletnú analýzu aj generovanie slovenských viet, pričom lingvistické spracovanie pri analýze zohľadňovalo morfológickú, syntaktickú, sémantickú a čiastočne aj štylistickú jazykovú rovinu. S našou témou súvisí práve morfológická rovina, záujemcov o ostatné aspekty projektu odkážeme na jeho monografiu (Páleš, 1994), ktorá bola vydaná na základe jeho dizertačnej práce [7]. Je tiež pravda, že sám E. Páleš model slovenskej morfológie považoval len za malú etapu svojho projektu a uvádza: „... hľadal som v literatúre dáky hotový formálny model, a keďže som žiaden neobjavil, zbral som ‚Morfológiu‘ (Ružička et al., 1966) a za tri mesiace som si ho urobil sám“ (Páleš, 1991).

Pálešov model bol neskôr jedným zo vstupov¹² výskumného projektu uskutočňovaného vo vtedajšom Laboratóriu počítačovej lingvistiky na Pedagogickej fakulte UK (LPL), s vedúcim tímom E. Kostolanským a lingvistkou J. Hašanovou. Model sa ukázal byť natoľko dobrý, že kvalitatívne sa na ňom počas projektu prakticky nič nemenilo a bolo ho potrebné len dopracovať kvantitatívne, t. j. výrazne doplniť systém paradigiem a najmä pokryť celú lexikálnu zásobu KRÁTKEHO SLOVNÍKA SLOVENSKEHO JAZYKA (KSSJ), čo bol nárast oproti Pálešovmu lexikónu (ktorý však nebol k dispozícii v elektronickej podobe) asi 20-násobný. Výstupom projektu boli jednak databázy obsahujúce údaje o všetkých slovných druhoch a databázy paradigiem v dvoch implementačných úrovniach, ako aj dve publikácie o morfológii slovenských substantív (Benko – Hašanová – Kostolanský, 1997; 1998). Súhrnné výsledky

---

¹⁰ V rovnakom čase ako E. Páleš sa tvorbou modelu slovenskej flexie zaoberala aj K. Osolsobě z Masarykovej univerzity v Brne v rámci svojej práce na analogickom českom modeli. Obidva jej modely (český aj slovenský) boli následne predmetom dvoch rozličných programových implementácií, pričom tá neskoršia z nich sa potom stala aj komponentom – „jazykovým modulom“ – komerčných produktov (napr. ako korektor pravopisu v textovom editore T602). Vzhľadom na to, že oba modely mali spoločnú filozofiu, autorovi druhej implementácie P. Ševečkovi sa podarilo docieľiť, že program pre obidva jazyky bol spoločný a rozdiel bol len v príslušných morfológických databázach. P. Ševeček neskôr založil firmu Lingea, a tak jeho jazykové moduly dodnes „žijú“ v elektronických slovníkoch vydávaných touto firmou (Ševeček, 2014).

Keďže K. Osolsobě slovenský variant svojho modelu nikdy nepublikovala a dokonca ani jej neskoršia dizertácia o českej morfológii (Osolsobě, 1996) nebola vydaná v podobe monografie, jej práca ostala väčšinou slovenskej lingvistickej komunity nepovšimnutá (Osolsobě, 2014).

¹¹ Nazývame ho úplným, pretože pokrýval flexiu všetkých slovných druhov.

¹² Druhým vstupom bola lexikálna databáza vytvorená na báze počítačovej podoby 2. vydania Krátkeho slovníka slovenského jazyka, ktorá vznikla v rámci iných výskumných aktivít LPL (Benko – Kostolanský, 1997).

boli neskôr publikované časopisecky (Benko – Hašanová – Kostolanský, 2001), ako aj formou väčšej monografie opisujúcou všetky ohybné slovné druhy (Benko – Hašanová – Kostolanský, 2004). Tieto publikácie sa zvyknú citovať aj v prácach slovenských „teoretických“ morfológov (Žigo, 2002 – 2012; Dolník (Ed.), 2010) a M. Sokolová ho nazvala *model BHK* (Sokolová, 2007).

Druhým veľkým teoretickým problémom je voľba stratégie dezambiguácie a softvérový návrh dezambiguátora. Ten sa obyčajne nerieši na úrovni konkrétneho jazyka, keďže (v závislosti od prístupu) nemusí ísť o jazykovo závislý problém. Tento komponent morfologickej anotácie však v konečnom dôsledku veľmi vplýva na jej celkovú úspešnosť. Darmo morfológický analyzátor (prípadne guesser) ponúkne medzi možnými variantmi analýzy aj správnu možnosť, ak ju dezambiguátor nakoniec nevyberie. Dvomi základnými voľbami, ako vykonávať dezambiguáciu, sú štatistický alebo pravidlový prístup. Pri štatistickej dezambiguácii sa pracuje s pravdepodobnosťami výskytu gramatických značiek daného tokenu a jeho susedov, pravidlové systémy vykonávajú čiastočnú syntaktickú analýzu („*shallow parsing*“) okolia daného tokenu. Tradične bohatá teoretická literatúra existuje najmä o štatistickom prístupe (Schmid, 1994; Hajič – Vidová – Hladká, 1997; Brants, 2000), pravidlovým sa zaoberali napr. E. Brill (1992), alebo tím K. Olivu a V. Petkeviča (Oliva et al., 2000).

So štatistickým prístupom k dezambiguácii súvisí ešte jeden problém. Tento prístup uplatňuje metódu strojového učenia a v rámci nej sa program najprv „naučí“ odhadovať pravdepodobnosť jednotlivých interpretácií podľa skutočných údajov v malom korpuse, ktorý bol vopred ručne¹³ anotovaný lingvistami (tzv. tréningový korpus). Výsledkom procesu „trénovania“ sú parametrické súbory, ktoré neskôr program využíva pri dezambiguácii vlastných korpusových dát. Úspešnosť procesu môže byť tým väčšia, čím viac ručne anotovaných dát mal program pri tréningu k dispozícii. Keďže ručná anotácia je veľmi prácny a nákladný proces, ručne anotovaných korpusov pre každý jazyk nezvykne byť k dispozícii veľa – obyčajne iba jeden – a ani nebývajú príliš veľké. Z ďalších teoretických problémov spomeňme napríklad fungovanie guessera („odhadovača“), ktorý možno nastaviť pravidlovým aj štatistickým prístupom (Spoustová et al., 2008). Pri pravidlovom sa využívajú podobné mechanizmy ako pri morfológickom analyzátoze, len bez existencie morfológického slovníka, a pri štatistickom prístupe sa využívajú údaje o frekvenčnej distribúcii koncoviek v slovách, ktoré sa morfológickému analyzátoru podarilo analyzovať. Dôležitou otázkou je aj návrh súboru morfológických značiek, tzv. *tagsetu*, pomocou ktorých sa morfológické údaje kódujú pri jednotlivých tokenoch v korpuse. Samozrejme, ide o infromatický problém návrhu

¹³ Pod ručnou anotáciou rozumieme proces, počas ktorého neurčuje morfológické značky pre jednotlivé tokeny v korpuse automatizovaná procedúra, ale prideluje ich človek – lingvista.

mechanizmov, ktoré vedia uvedené databázy využívať pri analýze neznámeho slovného tvaru, prípadne dokážu príslušný tvar vygenerovať podľa základného tvaru a údajá o požadovanom tvare.

Vráťme sa po tomto exkurze k pôvodnej otázke „vlastných metód a nástrojov na spracovanie slovenčiny“, ktoré vo svojom článku spomína M. Šimková. Vzhľadom na vyššie uvedené súvislosti a pri rozsahu, hĺbke problematiky a danom počte pracovníkov oddelenia SNK sa nielenže vývin vlastných nástrojov nedá očakávať, ale takýto postup by bol aj nanajvýš nerozumný. Treba, samozrejme, použiť všetky dostupné a priamo aplikovateľné formálne modely a komponenty celej procedúry a vlastné sily zamerať len na tie, ktoré sa buď naozaj nedajú na slovenčinu použiť vôbec, alebo nedosahujú pri anotácii želanú úspešnosť. To sa – podľa našich vedomostí – naozaj stalo, hoci to z autorkinej formulácie explicitne nevyplýva.

Chceme predstaviť naše videnie toho, ako sa vyvíjala situácia s jednotlivými komponentmi celého procesu morfolologickej anotácie v korpusoch SNK. Naše hodnotenie okrem všeobecnej predstavy, ako to môže – resp. má – vyzeráť, je dané naším blízkym kontaktom s anotovanými dátami korpusov SNK, a to najmä od konca roka 2007, keď sme začali pracovať na kolokačnej gramatike pre systém Sketch Engine (Kilgarriff et al., 2004; Benko, 2010). V našom pozorovaní morfolologickej anotácie môžeme vyčleniť tri obdobia:

1. Počiatočné obdobie: Celý proces morfolologickej anotácie vrátane formálneho modelu slovenskej morfológie je pokrytý nástrojmi vyvinutými na MFF UK v Prahe J. Hajičom a J. Hricom. Potvrzuje to aj M. Šimková (2006).
2. Medziobdobie: Metódou postupných krokov sa niektoré z komponentov procesu začali nahrádzať inými, pričom časť z týchto nových komponentov možno naozaj čiastočne alebo úplne označiť ako „vlastné“. Keďže nie všetky nové komponenty boli hneď úplne funkčné, prípadne spočiatku nedosahovali želané výsledky, v jednej z etáp medziobdobia existovali v korpusoch SNK dve paralelné vrstvy morfolologickej anotácie, t. j. používateľ korpusu si mohol vybrať, či bude pracovať s pôvodnou „hajičovskou“ anotáciou alebo s novou, „vlastnou“. Takáto situácia bola napr. v korpusoch verzie *prim-3.0* sprístupnených v roku 2007 (Šimková, 2013, s. 360).
3. Dnešný stav: Celý proces je pokrytý novými nástrojmi a od paralelnej anotácie sa upúšťa.¹⁴ S takýmto stavom sme sa zoznámili začiatkom roka 2010, počas

---

¹⁴ Toto rozhodnutie, údajne motivované veľkými nárokmi na výpočtovú kapacitu počas procesu morfolologickej anotácie, je však tiež diskutabilné. Pre používateľa korpusu môže byť vždy len výhodou, ak má k dispozícii dáta z viacerých zdrojov, najmä ak je zrejmé, že proces anotácie pomocou automatizovaných procedúr nemôže byť dokonalý. Napr. v Ústave pre nemecký jazyk v Mannheime sa riadia pravidlom, že korpus má byť paralelne anotovaný všetkými nástrojmi, ktoré pre daný jazyk existujú, resp. sú k dispozícii (Belica, 2012).

prác na prvom webovom korpuse Wanda (Benko, 2010), ktorý sme morfológicky anotovali pomocou procedúry pozostávajúcej z týchto komponentov (autorstvo uvádzame podľa údajov v programoch, resp. podľa nášho odhadu):

- Morfológický analyzátor a lematizátor (formálny model BHK, databázy pokrývajúce jadro slovnej zásoby v rozsahu KSSJ získané z projektu LPL, doplnenie modelu a databáz – A. Karčová a J. Hašanová, implementácia – R. Garabík).
- Guesser pracujúci na pravidlovom princípe, autor modelu a implementácia – R. Garabík.
- Dezambiguátor MORČE [8] pracujúci na štatistickom princípe, produkt výskumu riešiteľského tímu J. Hajiča, autor programu – J. Raab (Votrubec, 2006). Dezambiguátor bol natrénovaný na ručne anotovanom korpuse vytvorenom pracovníkmi oddelenia SNK s využitím novonavrnutého tagsetu (Garabík et al., 2004; Garabík – Gianitsová-Ološtiaková, 2005; Garabík – Šimková, 2012). Anotácia tohto korpusu nebola však podľa našich informácií „úplne ručná“¹⁵, ale značná časť korpusu bola najprv „predanotovaná“ pomocou systému Hajiča a Hrica (s využitím slovenskej verzie Hajičovo tagsetu), Hajičove značky prekonvertované na tagset SNK a až následne boli ručne opravované chyby a modifikované morfológické značky v prípadoch, keď sa koncepcia tagsetu SNK líšila od Hajičovej.

Keďže v článku M. Šimkovej nie sú uvedené žiadne podrobnejšie informácie ani prípadný odkaz na ne, odpoveď na otázku, ako to vlastne bolo, sa pokúsime nájsť v jej iných publikáciách, kde sa vyjadřila konkrétnejšie. V prehľadovom článku o korpusovej lingvistike na Slovensku v Jazykovednom časopise o morfológickej anotácii píše: „Zároveň sa začalo s vývojom vlastného morfológického analyzátor a generátora tvarov slovenského jazyka (Garabík, 2005; 2007), aby sa čo najviac zlepšila automatizovaná morfológická anotácia. Slovník slovenského morfológického analyzátor v súčasnosti obsahuje všetky slová z Krátkeho slovníka slovenského jazyka (2003) doplnené o najfrekvencovanejšie slová z korpusu, frekvencované skratky, značky a vlastné mená: spracovaných je vyše 60 tisíc slov v rámci takmer 1 500 vzorov s úplnými paradigmami.“ (Šimková, 2008, s. 17)

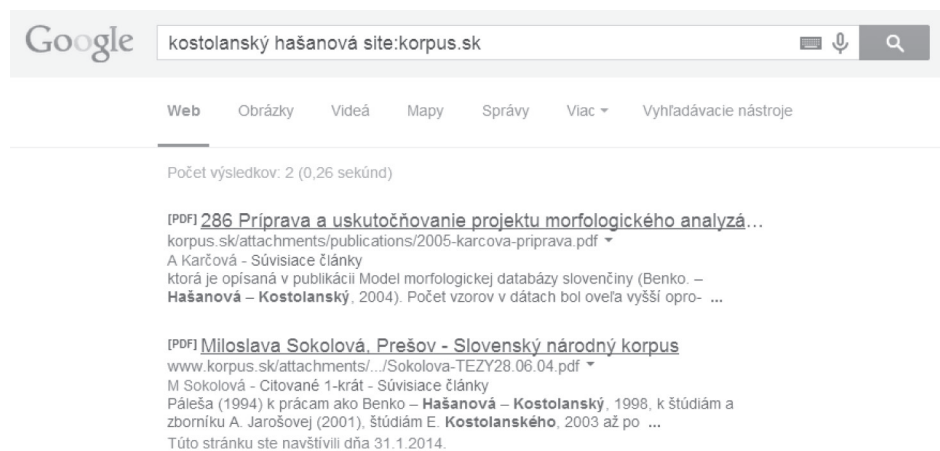
Tu sa už určité konkrétne údaje objavujú. Hovorí sa len o začiatku prác, takže na celkové zhodnotenie podielu vlastného prínosu ešte zrejme nebolo miesto. Vlastný prínos je podporený citáciou dvoch publikácií R. Garabíka, ktoré svedčia o im-

¹⁵ Ak by sa korpus takého rozsahu mal skutočne anotovať ručne „od nuly“, muselo by to (podľa nášho názoru) buď trvať neporovnateľne dlhší čas, alebo by musel mať oveľa menší rozsah. Náznať rozhodnutia pre „poloručný“ postup anotácie nachádzame aj v práci L. Gianitsovej (2005, s. 176), ktorá v prvej fáze viedla ručné morfológické anotácie. Naznačuje sa to aj v príspevku Garabík – Gianitsová-Ološtiaková (2005, s. 60).

plementácii analyzátoru prinášajúcej naozaj inovačné momenty. Nespomína sa však, aký formálny model bol pri tvorbe analyzátoru použitý. Pretože nevieme o tom, že by pracovníci oddelenia SNK vypracovali svoj vlastný formálny model slovenskej morfológie (čomu nasvedčuje aj absencia publikácií na túto tému), nazdávame sa, že ide len o pokračovanie v prirodzenej genéze Morfológia > Páleš > BHK > SNK¹⁶. Citácie, ktoré by potvrdili alebo vyvrátili našu domnienku, však chýbajú. K obsiahnutiu „všetkých slov z Krátkeho slovníka slovenského jazyka“ sa ešte vrátíme.

V iných prácach autorky sme o vlastných aktivitách oddelenia SNK v morfologickej anotácii nič nenašli. Napadlo nám teda, či sa o tom nepíše v prácach iných pracovníkov oddelenia. Aby sme ich nemuseli na webovej stránke prechádzať jednotlivito, zvolili sme metódu „brute force“ a Google. Keďže celý obsah webu oddelenia je obsiahnutý v indexe Google, zadali sme vyhľadávací príkaz v tvare¹⁷:

„kostolanský hašanová site:korpus.sk“

Výsledok nás preda len prekvapil: našli sa dva výskyty. Ako sa však ukázalo, iba jeden z nich sa týka publikácie oddelenia SNK (ten druhý pochádza zo sylabu prednášky M. Sokolovej z Prešova), a je ňou príspevok A. Karčovej na Kolokviu mladých jazykovedcov v Tajove v decembri roku 2005. Píše sa tam: „Základným zdrojom materiálu na spracovanie bol KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKEHO JAZYKA (2003; ďalej KSSJ), ktorý sme mali k dispozícii v elektronickej podobe. Lexémy z KSSJ sa

¹⁶ Nasvedčuje to aj fakt, že počas prác na dopĺňaní dát pre morfológický analyzátor oddelenia SNK bola do pracovného tímu prijatá aj spoluautorka modelu BHK Jana Hašanová (2005, 2014).

¹⁷ Kľúčové slovo „site“ vo vyhľadávačom výraze pre Google obmedzí hľadanie len na stránky v rámci špecifikovanej internetovej domény.

roztriedili podľa ich príslušnosti k jednotlivým slovným druhom. Ku každej lexéme bol následne priradený vzor v súlade s koncepciou, ktorá je opísaná v publikácii MODEL MORFOLOGICKEJ DATABÁZY SLOVENČINY (Benko – Hašanová – Kostolanský, 2004). Počet vzorov v dátach bol oveľa vyšší oproti vzorom zaužívaným v tradičnej morfológii (233 nových vzorov oproti dvanástim základným vzorom pre substantíva), napriek tomu nebol pre naše zámery a ciele dostatočný.“ (Karčová, 2008, s. 286 – 287)

E. Páleš sa síce nespomína, ale model BHK sa tu naozaj cituje. Keď prihliadneme na to, že išlo o jednu z prvých odborných prác A. Karčovej ako vtedajšej absolventky, môžeme jej podanie prijať. Ukazuje sa, že model BHK sa naozaj použil, a tiež to, že model a dáta sa rozšírili „v súlade s koncepciou“. Určité informácie sme takto získali, ale bez špecifikácie vyhľadávania modelu BHK by sme sa k nim nikde inde nedostali.

Musíme však dodať, že článok A. Karčovej nás príjemne prekvapil. Konzistentne, vecne a korektne referuje nielen o postupe prác pri modifikácii a rozširovaní modelu BHK, ale uvádza aj prístup k riešeniu niektorých teoretických problémov, ktoré s prácou súviseli. Je vlastne škoda, že ostal „zapadnutý“ v tomto zborníku a neobjavil sa (prípadne v modifikovanej forme) aj v niektorom odbornom časopise prístupnom širšiemu okruhu čitateľov.

V článku A. Karčovej nás však zaujalo niečo iné: „KSSJ ..., ktorý sme mali k dispozícii v elektronickej podobe“. Ako je možné, že dáta z KSSJ „boli k dispozícii“? Podľa našich informácií sú len dve vysvetlenia. Jedným je, že boli priamo použité databázy projektu LPL, ktoré sme pracovníkom oddelenia SNK vlastnoručne odovzdali v roku 2005¹⁸. Ak však z rozličných dôvodov naše dáta neboli priamo použité a vychádzalo sa naozaj z pôvodných dát KSSJ, aj tie boli výstupom našich výskumných aktivít (Benko – Kostolanský, 1997). A. Karčová sa o tejto otázke nezmieňuje a pripúšťame, že ani nemusela vedieť, odkiaľ vlastne dáta pochádzajú. M. Šimková to však určite vedela, a preto keď hovorí, že „slovník ... v súčasnosti obsahuje všetky slová z KRÁTKEHO SLOVNÍKA SLOVENSKEHO JAZYKA“, ale nepovie, ako sa doň tie slová dostali, je to dosť nepochopiteľné.

Ak sa chceme dozvedieť niečo z publikácií pracovníkov oddelenia SNK o dezambiguátore (o ktorom už vieme, že určite nie je „vlastným nástrojom“), opäť použijeme Google a zadáme vyhľadávacie výrazy „morče site:korpus.sk“ (3 nájdené výskyty, všetky sa však týkajú morfologickej anotácie českej strany paralelného slovensko-českého korpusu), „raab site:korpus.sk“ (0 výskytov) a „dezambiguátor si-

---

¹⁸ Okrem oddelenia SNK získali naše morfologické databázy ešte traja iní programátori. Dve implementácie sa naozaj podarilo dotiahnuť do stavu fungujúceho prototypu, ale z rozličných dôvodov sa ďalej nevyvíjali a dnes sa reálne nevyužívajú. Implementáciu oddelenia SNK preto považujeme za jedinú „životaschopnú inkarnáciu“ modelu BHK.

te:korpus.sk“ (3 výskyty, prvý však hovorí o použití pôvodného systému Hajiča a Hrica na anotáciu prvých verzií korpusu a ďalšie dva sa týkajú plánov oddelenia SNK na vývoj vlastného dezambiguátora). Takýto výsledok nás zaskočil: v materiáloch oddelenia sme nenašli ani jednu zmienku¹⁹ o tom, že pri anotácii SNK sa používa dezambiguátor MORČE. Nejde pri tom o dajaký nepodstatný komponent systému morfolologickej anotácie ani o program typu „yet another tagger“, ale o produkt vyše desaťročného výskumného úsilia veľkého tímu ľudí, v rámci ktorého bolo pri riešení čiastkových problémov obhájených viacerou dizertačnými prácami, implementovaných niekoľko verzií dezambiguátora, zoznam publikácií v angličtine [9] má vyše 20 položiek vrátane veľkej monografie (Hajič, 2004), a hlavným zistením bolo, že „lepšie sa to už (ako je 95 % úspešnosť pomocou štatistického prístupu) asi nedá“ (Spoustová et al., 2007).

Tu sa otvára otázka, či má autorka vôbec predstavu, aký je skutočne vlastný podiel pracovníkov SNK na celkovom množstve (teoretickej, programátorskej, aj čisto manuálnej) práce, ktorej výsledkom sa stal proces morfolologickej anotácie používaný dnes v oddelení SNK. V každom prípade formulácia, že „na počítačové spracovanie slovenčiny bolo potrebné vyvinúť vlastné metódy a nástroje“ rozhodne nie je (z viacerých hľadísk) v poriadku.

3. PRÍPAD PRUDKÉHO VZOSTUPU

Naše výhrady voči formuláciám v článku M. Šimkovej sa týkajú aj nasledovného:

„Prudký vzostup elektronických jazykových databáz a korpusovej lingvistiky zhruba od 60. rokov v USA (H. Kučera, F. N. Francis – prvý elektronický korpus), V. Británii (R. Quirk a i. – Survey of English Usage) a v ďalších krajinách...“ (Šimková, 2013, s. 365). Odhliadnuc od toho, že autorka spomína mená, ale ich necituje (Francis – Kučera, 1964), a práca tímu R. Quirka pôvodne s počítačmi vôbec nerátala [10] a získala elektronickú podobu až neskoršie (Quirk – Svartvik, 1980), musíme konštatovať, že sa autorka mýli. To, čo sa v šesťdesiatych (a dokonca už aj v päťdesiatych rokoch) prudko rozvíjalo, nebola *korpusová*, ale *počítačová* lingvistika (Jones, 1994).

Empirické lingvistické metódy založené na počítačovej analýze veľkého množstva textov, ktoré z dnešného pohľadu tvoria jadro pojmu *korpusová lingvistika*, boli

---

¹⁹ Treba však povedať, že publikácia s určitými podrobnosťami o morfolologickej anotácii SNK predsa len existuje. Je ňou práca R. Garabíka (v spoluautorstve s M. Šimkovou) v nultom čísle elektronického časopisu Journal of Language Modelling (Garabík – Šimková, 2012), ktorý spomína nielen E. Páleša a model BHK, ale aj MORČE aj J. Raaba (Votrubca).

ešte koncom sedemdesiatych rokov prijímané s maximálnou nedôverou nielen medzi „tradičnými“, ale aj medzi „formálnymi“ a počítačovými lingvistami. Spomíname si na rozhovor s A. Zampollim, vtedajším riaditeľom Ústavu počítačovej lingvistiky v Pise a tvorcom prvých talianskych korpusov (Zampolli, 1990), ktorý nám svojho času opisoval svoje začiatky v korpusovej lingvistike (približne) v tomto duchu: „A keď sa už nakoniec predsa len podarilo, že nám niekoľko korpusových príspevkov prijali na konferenciu, stáli sme na úvodnej recepcii v kúte a nikto sa s nami nechcel rozprávať...“ (Zampolli, 1992).

Skutočná „zmena paradigmy“ nastáva podľa nášho názoru až počas 80. rokov (hoci aj vtedy možno vývoj ešte sotva nazvať prudkým), keď sa J. Sinclair dohodol s vydavateľstvom Collins na spoločnom projekte nového výkladového slovníka angličtiny, spracovaného *výlučne*²⁰ na korpusovom materiáli (Sinclair (Ed.), 1987; COBUILD, 1987). Jeho vízia bola natoľko silná, že keď vydavateľstvo v jednom momente stratilo trpezlivosť s nedodržiavaním sľubovaných termínov ukončenia redakčných prác (čo je mimochodom problém prakticky všetkých veľkých lexikografických projektov), zastavilo výplatu miezd členom autorského a redakčného tímu a požadovalo publikovanie nedokončeného diela „tak ako je“, investoval do projektu rodinné financie a ešte minimálne rok platil mzdy autorom z vlastného vrecka (Hanks, 2008). Slovník potom vyšiel (v prvom vydaní) v roku 1987 a až tento rok možno naozaj nazvať prelomom. J. Sinclair totiž demonštroval, že korpus nemusí byť len hračkou pre hŕstku empirických lingvistov, ale môže byť podkladom pre reálnu aplikáciu, resp. komerčný produkt.

Aj tu sa však môžeme pozastaviť nad tým, aký bol vlastne ten Sinclairov korpus a ako sa s ním pracovalo: „hlavný“ korpus, pomocou ktorého sa vyberali doklady pre frekventované heslové slová mal (z dnešného pohľadu) „smiešny“ rozsah – 7,3 milióna tokenov (Renouf, 1987)! Ak bolo dokladov málo, až potom sa prešlo do „záložného“ korpusu, ktorý mal rozsah 20 miliónov. Lexikografi nemali konkordancie na obrazovke, ale pracovali s papierovými výpismi, ktoré zaberali „jeden veľký sklad“ (Bullon, 1994). Až ku koncu projektu sa podarilo podkorpus s rozsahom 1 milión tokenov sprístupniť on-line na minipočítači (Renouf, op. cit.). Je to až neuveriteľné, ale za takýchto podmienok naozaj vznikol slovník, ktorý sa právom považuje za výrazný medzník vo vývoji jednojazyčnej lexikografie.

Až po vydaní COBUILD-u sa začali „zobúdzat“ aj iní a zrodil sa projekt Britského národného korpusu [15] (realizovaný nakoniec v rokoch 1992 – 1995), ktorý sa stal vzorom pre „hnutie národných korpusov“, v rámci ktorého vznikli korpusy

---

²⁰ Priamym účastníkom *vôbec prvého* lexikografického projektu, kde sa korpusové dáta použili ako jeden z podkladov pri tvorbe slovníka, bol – nám už známy – H. Kučera. V projekte išlo o *kombináciu preskriptívnej a deskriptívnej informácie* v slovníku AMERICAN HERITAGE DICTIONARY, vydanom v roku 1969 [11].

(a inštitúcie na ich tvorbu) v mnohých európskych krajinách, predovšetkým pre nás veľmi dôležitej Českej republike (Ústav Českého národního korpusu, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, ÚČNK). Slovenská republika v tomto ohľade, hoci koncepcne a metodologicky sa zorientovala zavčas, s realizačnou fázou nastúpila – najmä z finančných dôvodov – až v „druhej vlne“. To však na druhej strane prinieslo aj určité výhody. K tejto otázke sa v našom príspevku ešte vrátíme.

4. PRÍPAD LEPŠÍCH DÁT

... „more data are better data“²¹... (Šimková, 2013, s. 358)

Tento citát, prípadne jeho vtipná prvotná, do slovenčiny len ťažko preložiteľná²² verzia „There is no data like more data“, sa naozaj stal leitmotívom všetkých dátovo orientovaných („*data-driven*“) snáh v lingvistike, vrátane tej korpusovej. Považuje sa už za súčasť „folklóru“ a občas sa cituje aj bez uvedenia autora. Napriek tomu je však autor oboch výrokov známy – je ním R. Mercer (Church – Mercer, 2003), a dokonca aj udalosť, počas ktorej ten pôvodný po prvýkrát vyslovil, je dobre zdokumentovaná (Jelinek, 2004). F. Jelinek bol v onom čase (v roku 1985) Mercerovým nadriadeným²³ vo výskumných laboratóriách firmy IBM v Yorktown Heights a považuje sa za „otca“ všetkých štatistických prístupov v počítačovom spracovaní jazyka.

Treba však povedať aj to, že Jelinek aj Mercer sa zaoberali počítačovou analýzou rečového signálu, takže ich „more data“ sa rozhodne netýkali korpusov. A v spomínanom článku Church s Mercerom pripúšťajú, že (pri korpusoch) situácia nie je vôbec taká jednoznačná: “In some sense, the question comes down to a tradeoff between quality and quantity. American industrial laboratories (e.g., IBM, AT&T) tend to favor quantity, whereas the BNC, NERC, and many dictionary publishers, especially in Europe, tend to favor quality.”²⁴ (Church – Mercer, 1993, s. 18)

²¹ „viac dát znamená lepšie dáta“ (prekl. V. B.)

²² Ak chceme správne uchopiť jeho zmysel, musíme trochu poznať americký kultúrny kontext. Mercer pravdepodobne naráža na reklamný slogan „There is no way like the American Way“, pod ktorým koncom 30. rokov minulého storočia prebiehala bilbordová kampaň propagujúca USA ako krajinu „s najvyššou životnou úrovňou na svete“ [12]. Keďže sa to však dialo počas hospodárskej krízy, tento slogan bol aj vďačným zdrojom irónie. Ikonickou sa tiež stala fotografia, na ktorej pod bilbordom so sloganom stojí zástup ľudí, ktorí prišli o majetok pri veľkej povodni na rieke Ohio v roku 1937 a čakajú na prídell potravín a šatstva [13].

²³ Ako zaujímavosť môžeme uviesť, že práve v Mercerovej skupine, ktorá sa neskôr zaoberala štatistickými metódami v strojom preklade, bol začiatkom 90. rokov na dlhodobom pracovnom pobyte v laboratóriách firmy IBM aj absolvent pražského „matfyzu“ J. Hajič (2012, 2014). Tu asi treba vidieť prvotné impulzy k jeho štatistickému prístupu aj k morfologickej dezambiguácii.

²⁴ V určitom zmysle v tejto otázke nakoniec dospejeme ku kompromisu medzi kvalitou a kvantitou. Americké priemyselné laboratóriá (napr. IBM, AT&T) sa prikláňajú ku kvantite, kým BNC, NERC a mnohé slovníkové vydavateľstvá, najmä v Európe, inklinujú ku kvalite. (prekl. V. B.)

Ako vidíme, za „kvalitu“ sa vyslovujú práve tvorcovia slovníkov a majú tým obyčajne na mysli dva parametre korpusu: *reprezentatívnosť* a *vyváženosť*. Pravdou však je, že názory na to, ako vyzerá – resp. ako by mal vyzerat’ – reprezentatívny a vyvážený korpus sa medzi jednotlivými autormi značne líšia. T. McEnery et al. dokonca píše: “While balance is often considered a *sine qua non* of corpus design, any claim of corpus balance is largely an act of faith than a statement of fact as, at present, there is no reliable scientific measure of corpus balance. Rather the notion relies heavily on intuition and best estimates. Nevertheless, one thing we can be certain of is that work in text typology – classifying and characterizing text categories – is highly relevant to any attempt to achieve corpus balance.”²⁵ (McEnery et al., 2006, s. 16)

Na druhej strane sa však názory na to, ako vyzerá *veľmi nevyvážený* korpus, vzácné zhodujú, že je to vtedy: „... ak je v ňom prevaha jedného komponentu, nech už tým komponentom je čokoľvek“²⁶ (Hanks, 2014). Aj keď terajšia predstava budovania korpusu vychádza zo zásady „more data“, je zaujímavé, že aj sama autorka sa istého času zaoberala úvahami o reprezentatívnosti korpusu (Šimková, 2004, 2005), pričom v novšej práci ich sumarizuje takto²⁷: „О репрезентативном образце письменных текстов современного словацкого языка мы размышляли в общих чертах: 1/3 публицистических текстов, 1/3 художественных текстов и 1/3 специальных и научно-популярных текстов.“²⁸ (Šimková, 2005).

Treba však asi dodať, že tvorba korpusov metódou „všetko, čo sa nám podarí získať“ nie je v korpusovej lingvistike ničím výnimočným a má dokonca aj svoj názov. Korpus vytvorený takouto metódou sa označuje za *oportunistický*. W. Teubert s A. Čermákovou ho charakterizujú takto: „An alternative to the reference corpus is the opportunistic (or cannibalistic) corpus. The opportunistic corpus does not claim

---

²⁵ Aj keď vyváženosť sa pri tvorbe korpusu považuje za *sine qua non*, každé tvrdenie o vyváženosti korpusu je do značnej miery skôr vyjadrením viery než faktu, pretože v súčasnosti nemáme žiadnu vedecky spoľahlivú mieru vyváženosti korpusu. Tento pojem sa preto spolieha na intuíciu a dobrý odhad. S istotou však môžeme povedať, pri každom pokuse o dosiahnutie vyváženosti korpusu je veľmi dôležitá typológia textov, t. j. klasifikácia a charakterizácia textových kategórií. (prekl. V. B.)

²⁶ V najnovšej verzii hlavného korpusu SNK, ktorý je označený ako *primárny (prim-6.1-public-all)*, predstavujú publicistické texty 68,8 % obsahu, tzn. 830 mil. tokenov. Vo verzii *prim-6.0-public-all* to bolo dokonca 77,8 % [14]. Treba však dodať, že existuje aj verejne prístupný podkorpus s označením vyvážený prim-6.1.public-vyv, ktorý obsahuje 33,3 % publicistických, 33,3 % umeleckých a 33,3 % odborných textov v rozsahu 317 mil. tokenov.

²⁷ Iný názor na reprezentatívnosť v súvislosti s tvorbou korpusu vyslovila A. Jarošová (1993). Jej práca vychádzala zo štatistických údajov o publikáciách vydávaných na Slovensku, ktoré jej poskytla na tento účel Slovenská národná knižnica, a z údajov o knižničných výpožičkách, ktoré dostala zo Slovenského štatistického úradu.

²⁸ O reprezentatívnej vzorke písaných textov súčasného slovenského jazyka sme uvažovali vo všeobecnosti: 1/3 publicistických textov, 1/3 umeleckých textov a 1/3 odborných a populárnovedeckých textov. (prekl. V. B.)

to represent a language or to mirror a discourse; an opportunistic corpus is based on an assumption that each and every corpus is imbalanced. ... The opportunistic corpus is the result of collecting all the corpora one can lay hands upon.”²⁹ (Teubert – Čermáková, 2004, s. 121)

Napriek zjavnej negatívnej konotácii výraz *oportunistický* v kontexte korpusovej lingvistiky určite netreba vnímať pejoratívne. Podľa okolností môže ísť o optimálny – či dokonca jediný možný – prístup. Nazdávame sa však, že veciam môže len prospieť, keď sa nazvú pravými menami.

5. PRÍPAD ZAOSTÁVANIA A JEHO PREKONANIA

Na inom mieste svojho článku autorka píše: „Na prelome tisícročí, keď sa v okolitých krajinách sprístupňovalo na internete vyhľadávanie v jednotlivých národných korpusoch, sa podobná snaha na Slovensku dostávala do útlmu, zaostávanie za svetom v tejto oblasti narástlo prakticky na 40 rokov a prehlbovalo sa vo všetkých súvisiacich zložkách: na slovenských vysokých školách sa nevyučovala počítačová a korpusová lingvistika, nerobili sa potrebné formálne opisy jazyka, neexistovali vhodné počítačové nástroje pre slovenčinu a pod“. (Šimková, 2013, s. 356)

Ak sa pozrieme len na vývoj samotnej korpusovej lingvistiky, jednotlivé etapy jej vývoja na Slovensku naozaj zaostávali za analogickými etapami, povedzme, v USA, vo Veľkej Británii, v Nemecku alebo v Taliansku. V tom sa však Slovensko len veľmi málo líšilo nielen od okolitých, ale vlastne od všetkých ostatných krajín sveta, takže len ťažko by sme dospeli k dajakej „globálnej“ hodnote zaostávania. Tiež je pravda, že niečo z toho, čo autorka spomína, prakticky neexistuje ani dnes, napr. pravidelné vyučovanie korpusovej lingvistiky ako samostatnej disciplíny na slovenských vysokých školách,³⁰ aspoň pre študentov filologických smerov.

Tvrdenie o formálnych opisoch jazyka je však rozhodne pravdivé len „v malej miere“. O formálnych modeloch slovenskej morfológie (Páleš, BHK, Osolsobě a Hajič – Hric) sme už hovorili, pre úplnosť dodáme ešte model autorského kolektívu J. Genči – M. Hatala – M. Helcman (Genči, 2003, 2014), ktorého implementácia sa stala základom korektora pravopisu neskôr prevzatého na ďalší vývoj firmou Forma [16], dodnes prítomného vo všetkých kancelárskych systémoch MS Office. (Nezmie-

²⁹ Alternatívou k referenčnému korpusu je oportunistický (alebo kanibalistický) korpus. Oportunistický korpus netvrdí, že reprezentuje jazyk či odzrkadľuje diskurz; oportunistický korpus je založený na predpoklade, že úplne každý korpus je nevyvážený. ... Oportunistický korpus je zbierkou všetkých korpusov, ktoré nám prídu pod ruku. (prekl. V. B.)

³⁰ Jedinými nám známymi výnimkami sú semináre korpusovej lingvistiky, ktoré vedú P. Ďurčo (pre študentov germanistiky na Filozofickej fakulte UCM v Trnave) a M. Ivanová (pre študentov slovakistiky na Filozofickej fakulte PU v Prešove).

ňujeme sa tu o formálnom modeli a morfolologickej databáze [17] korektorov pravopisu pre programy so slobodnou licenciou, ktoré sa vyvíjajú metódou *crowdsourcingu* [18], pretože nemáme dosť informácií o tom, či už boli dostupné aj „na prelome tisícročí“.)

V čom však slovenčina naozaj výrazne zaostáva aj dnes – a ani nebadáme vyhlídky na výrazný pokrok v blízkej budúcnosti –, je formálny model slovenskej syntaxe, ktorý by mohol byť podkladom na implementáciu syntaktického analyzátora. Tu by sme však hlavný podiel „viny“ nehľadali u korpusových, ba ani u počítačových lingvistov. M. Šimková však píše: „Vďaka existencii a výsledkom Slovenského národného korpusu sa podarilo nielen prekonať veľké zaostávanie Slovenska v tejto oblasti, ale SNK sa stalo špičkovým a veľmi efektívne pracujúcim kolektívom, ktorý rozsahom a obsahom práce dosahuje zaradenie medzi medzinárodne uznávané korpusové pracoviská, hoci tie disponujú podstatne väčším finančným rozpočtom aj počtom zamestnancov.“ (Šimková, 2013, s. 365)

Prihovárame sa za striedmosť v hodnotení, ako aj v odhade vlastných možností. Opäť sa sústredíme len na oblasť morfolologickej anotácie, o ktorej sa nedá očakávať, že by niekto iný vo svete mal ambície ju príliš zlepšovať, a teda by mala byť prirodzenou doménou oddelenia SNK (prípadne iných slovenských výskumných pracovísk). Veľkosť slovníka morfolologickeho analyzátora oddelenia SNK dosahuje v súčasnosti – podľa dostupných informácií (Šimková – Garabík, 2012) – okolo 100 000 základných tvarov lexikálnych jednotiek (lexém). Analogický český slovník má vyše 850 000 lexém (Petkevič, 2014), pričom zahŕňa aj väčšinu bežne sa vyskytujúcej propriálnej lexiky (200 000 lexém), ako aj lexikálne a morfologické osobitosti neštandardných variet jazyka, najmä obecnej češtiny. Pokrytie lexiky korpusu morfologickým analyzátorom SNK sa podľa všetkého ešte vôbec nepriblížilo k hranici, keď by sa *dalo uvažovať* o zlepšení úspešnosti anotácie pomocou pravidlového dezambiguátora, pričom, mimochodom, v češtine počet *ručne napísaných* pravidiel už prekročil prvú tisíciku (Petkevič, 2013). Každé jedno takto vytvorené pravidlo je pritom výsledkom malého syntaktického výskumu na reálnych korpusových dátach.

6. PRÍPAD NEZIŠTNEJ POMOCI

Nakoniec by sme sa chceli pristaviť ešte pri jednom fragmente autorkinho textu, kde sa uvádza: „Z okolitých, najmä 4 českých pracovísk podobného zamerania prichádzala pomoc v podobe pracovných pobytov, nezištného poskytnutia interných manuálov i nástrojov na spracovanie textov a vyhľadávanie v korpuse, aj v podobe poučení zo zistenia nesprávnosti či nevhodnosti niektorých postupov a pravidelného prednáškového host'ovania na pôde SNK (časť prednášok je zhrnu-

tá v publikácii INSIGHT INTO THE SLOVAK AND CZECH CORPUS LINGUISTICS, 2006)“ (Šimková, 2013, s. 357).

Na prvý pohľad všetko vyzerá byť „v poriadku“ – text priznáva, že pri budovaní korpusu bola formou „nezištného poskytnutia“ prijatá pomoc. Dokonca sa cituje publikácia, na základe ktorej si môžeme urobiť predstavu o tom, aký typ pomoci má autorka pravdepodobne na mysli: ide o informácie o budovaní českého korpusu, ktoré skutočne boli dobrým východiskom pri návrhu a budovaní SNK.

Avšak pri našom poznaní rozsahu všetkého, čo nám bolo zo strany „4 českých pracovísk“ naozaj poskytnuté a aký je skutočný podiel „českej“ metodiky a korpusových nástrojov na výsledkoch oddelenia SNK aj dnes, a na pozadí (takmer) úplnej absencie publikovaných údajov o tom, z akých komponentov vlastne pozostáva spracovateľský reťazec používaný pri tvorbe SNK, nám táto krátka, všeobecná a vágna formulácia, ktorá neuvádza ani len názvy inštitúcií, nieto ešte mená konkrétnych lingvistov³¹, pripadá neprofesionálna a nenáležitá. Hodnota veľkej časti toho, čo sme získali, nespočíva len v tom, že informácie a programy boli „nezištne poskytnuté“ hneď na začiatku a umožnili nám takmer „raketový štart“, ale v rovnakej miere v tom, že v mnohom ide o riešenia a nástroje používané v SNK dodnes, pričom často vôbec najlepšie existujúce – nebojme sa toho výrazu – vo svetovom meradle.

7. ZÁVEROM

Na záver by sme chceli konštatovať, že autorkin článok považujeme za problematický najmä z dvoch hľadísk. Je to jednak absencia vedomia širších súvislostí, ktorá autorke bráni adekvátne hodnotiť niektoré skutočnosti a udalosti v histórii a súčasnosti danej oblasti nielen na Slovensku, ale aj vo svete. Druhým – a asi vážnejším – je problém, ktorý vnímame ako etický, a to neuvádzanie mien a necitovania autorov inšpirácií, koncepcií, zdrojov či dokonca konkrétnych riešení spojených s vedeckými výstupmi pracoviska.

Stavanie na výsledkoch iných je prirodzenou súčasťou vedeckej práce a snaha o opätovné „vynájdenie kolesa“ nepatrí medzi vedecké cnosti. Avšak rešpekt k intelektuálnemu vkladu predchodcov a spolutvorcov, aj keď sa nepozeralme na problém „ekonomickým“ pohľadom a nehovoríme o „intelektuálnom vlastníctve“, by mala

³¹ Autorka má zrejme na mysli tri pražské pracoviská – Ústav Českého národného korpusu FF UK (vedúcim tímu bol F. Čermák), Ústav formálnej a aplikovanej lingvistiky MFF UK (J. Hajič), Ústav teoretickej a počítačnej lingvistiky FF UK (V. Petkevič) – a jedno brnianske – Centrum pro zpracování přirozeného jazyka FI MU (K. Pala). Zmienka o iných „okolitých pracoviskách podobného zamerania“ by sa mohla týkať napr. Jazykovedného ústavu Maďarskej akadémie vied (T. Váradi), aj keď (podľa našich informácií) toto pracovisko nebolo v oblasti korpusovej lingvistiky v danom období výrazne pred Slovenskom.

byť súčasťou profesionálnej cti vedca. Je to vyjadrené aj v najrozšírenejšej forme tzv. „slobodnej“ licencie, v rámci ktorej sa v súčasnosti často šíria výsledky výskumných projektov financovaných z verejných zdrojov. Jej názov je CC-BY-SA (Creative Commons – Attribution – Share Alike) [19] a umožňuje bezplatné využívanie, modifikáciu a následné šírenie diela s podmienkou, že pôvodní autori budú aj v modifikovanom či aplikovanom výstupe *patričným spôsobom uvedení* a jeho ďalšie šírenie bude prebiehať za rovnakých podmienok.

Jednorazové „pozabudnutia“ a iné drobné prehrešky vo vedeckej etike sa môžu ospravedlniť či pochopiť ako nezámerný výsledok napr. časovej tiesne pri príprave článkov pod tlakom redakčných termínov či iných okolností. To však neplatí, ak sa „opomenutia“ prejavujú opakovane, systematicky a týkajú sa mnohých prác a autorov. Navyše ak obsah webových stránok väčšinou časovým termínom nepodlieha a každú chybu je možné ľahko dodatočne odstrániť a údaj doplniť. Aby sme sa vrátili k podstate našej reakcie vyjadrenej Horatiovým (resp. Horatiovi pripisovaným [20]) citátom v motte nášho príspevku – o prekročení „*certi fines*“ v prípade bilančného článku M. Šimkovej už naozaj ide.

Boli by sme veľmi neradi, keby sa naša reakcia interpretovala ako pokus o spochybňovanie práce kolektívu oddelenia SNK. Naopak, jeho prácu si vážime a pri každej príležitosti pripomíname, že bez existencie SNK by práca na projektoch, akým je napríklad tvorba SLOVNÍKA SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA, bola nepredstaviteľná. Nazdávame sa, že znevažujúca je prezentácia výsledkov práce oddelenia SNK prostredníctvom všeobecných a zavádzajúcich formulácií o „vlastných metódach a nástrojoch na spracovanie slovenčiny“. Pri nich je každému, kto sa aspoň trochu orientuje v danej problematike, jasné, že nemôžu vystihovať situáciu. Pred čitateľom totiž zakrývajú aj to, čím oddelenie SNK skutočne prispelo k riešeniu daného problému, čo je inovatívne, a preto môže byť zaujímavou informáciou pre každého, kto by chcel v takejto práci (napr. v rámci problematiky morfologickej anotácie) pokračovať.

Nemôžeme neoceniť všetko pozitívne, čo je spojené s prácou M. Šimkovej v rámci budovania oddelenia SNK, najmä nesmierne množstvo organizačnej práce v ťažkých začiatkoch, keď sa z lingvistky musela zo dňa na deň „prekvalifikovať“ na stavebný dozor, keď v rámci osobitného režimu financovania projektu SNK musela každý polrok vykazovať činnosť a organizovať oponentské konanie so zahraničnou účasťou, alebo to, ako dokázala vyburcovať mladý kolektív členov oddelenia k dosiahnutiu výsledkov, za ktoré sa naozaj nemusí hanbiť. Nie sme si istí, či by to ktokoľvek iný na jej mieste dokázal uskutočniť v rovnakej miere. Chceli sme len pripomenúť, že texty s takýmito formuláciami pôsobia neprofesionálne aj navonok a dotýkajú sa odborného renomé časopisu Slovenská reč, ktorá je v slovenskej jazykovednej komunite rešpektovaným periodikom.

- BELICA, Cyril: *Osobná komunikácia*. Bratislava, 2012.
- BENKO, Vladimír – JAROŠOVÁ, Alexandra: The Slovak Corpus Project. Symposium on Corpora of European Languages. Münster, 30 April – 2 May 1992. Nepublikované. Prezentácia dostupná na URL: http://www.juls.savba.sk/~vladob/talks/19920430_munster.pdf
- BENKO, Vladimír: Počítačové korpusy a analýza textu. In: *Text a kontext. Text v priestore jazykovej komunikácie. Text v priestore literárnej komunikácie. Text v priestore didaktickej komunikácie.* Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov 18. – 19. novembra 1993. Red. F. Ruščák. Prešov: Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 43 – 50.
- BENKO, Vladimír – KOSTOLANSKÝ, Eduard: Počítačová verzia Krátkeho slovníka slovenského jazyka. In: *Jazykovedný časopis*, 1997, roč. 48, č. 1, s. 9 – 19.
- BENKO, Vladimír – HAŠANOVÁ, Jana – KOSTOLANSKÝ, Eduard: Morfológické údaje o slovenských substantívach na účely algoritmickej analýzy textov. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 1996/1997, roč. 43, č. 5, s. 154 – 166.
- BENKO, Vladimír – HAŠANOVÁ, Jana – KOSTOLANSKÝ, Eduard: Počítačové spracovanie slovenského jazyka. Morfológia podstatných mien. Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského 1998.
- BENKO, Vladimír – HAŠANOVÁ, Jana – KOSTOLANSKÝ, Eduard: Morfológická databáza ohybných slovných druhov slovenčiny na účely algoritmického spracovania textov. In: *Jazykovedný časopis*, 2001, roč. 52, č. 1, s. 3 – 22
- BENKO, Vladimír – HAŠANOVÁ, Jana – KOSTOLANSKÝ, Eduard: Model morfologickej databázy slovenčiny. Počítačové spracovanie jazyka. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2004. 188 s.
- BENKO, Vladimír: Optimizing Word Sketches for a large-scale lexicographic project. Pozvaná prednáška na konferencii Corpora, More Than Just Statistics. Ljubljana: 5 February 2010. Nepublikované. Prezentácia dostupná na URL: http://projekt.slovenscina.eu/Media/Korpusi/Predstavivte/Vlado/100205_optimizing_1_logo.ppt
- BENKO, Vladimír: Webový korpus Wanda. Prednáška na seminári Česká a slovenská výkladová lexicografie na počátku 21. století. Praha, september 2010. Nepublikované.
- BRANTS, Thorsten: TnT – A Statistical Part-of-Speech Tagger. In: *Proceedings of the Sixth Applied Natural Language Processing Conference ANLP-2000*. Seattle: April 29 – May 3, 2000. URL: <http://www.coli.uni-saarland.de/~thorsten/publications/Brants-ANLP00.pdf>
- BRILL, Eric: A simple rule-based part of speech tagger. In *Proceedings of the third conference on Applied natural language processing (ANLC '92)*. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics, 1992.
- BULLON, Stephen: *Osobná komunikácia*. Birmingham, 1994.
- COBUILD: *Collins COBUILD English Language Dictionary*. Ed. J. Sinclair. London: Collins, 1987.
- DOLNÍK, Juraj (Ed.): *Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, 2010. 464 s.
- Encyklopédia jazykovedy. Zost. J. Mistrík. Bratislava: Obzor 1993. 513 s.
- FORRÓOVÁ, Martina – GARABÍK, Radovan – GIANITSOVÁ, Lucia – HORÁK, Alexander – ŠIMKOVÁ, Mária: Návrh morfológického tagsetu SNK. In: *Slovanské jazyky v počítačovom spracovaní*. Slovo 2003. Zborník z medzinárodnej konferencie. Ed. V. Benko. Bratislava: Veda 2005. Zborník z konferencie nebol publikovaný. URL: <http://korpus.juls.savba.sk/attachments/publications/2005-forrova-gianitsova-garabik-horak-simkova-navrh%20morfologickeho%20tagsetu.pdf>
- FRANCIS, W. Nelson – KUČERA, Henry: *Brown Corpus Manual. Manual of information to accompany A Standard Corpus of Present-Day Edited American English, for use with Digital Computers*. Providence, Rhode Island: Brown University, Department of Linguistics, 1964.
- FRANCIS, W. Nelson – KUČERA, Henry: *Brown Corpus Manual. Manual of information to accompany A Standard Corpus of Present-Day Edited American English, for use with Digital Computers. Revised and Amplified*. Providence, Rhode Island: Brown University, Department of Linguistics, 1979. URL: <http://khnt.aksis.uib.no/icame/manuals/brown/>

- GARABÍK, Radovan: Slovackej nacionalný korpus. In: Trudy međunarodnoj konferencii Korpusnaja lingvistika. Sankt-Peterburg: St. Petersburg University Press 2004, s. 99 – 121.
- GARABÍK, Radovan – GIANITSOVÁ, Lucia – HORÁK, Alexander – ŠIMKOVÁ, Mária: Tokenizácia, lematizácia a morfológická anotácia Slovenského národného korpusu. 2004. Interný materiál. Dostupné na URL: <http://korpus.sk/attachments/publications/2004-garabik-gianitsova-horak-simkova-tokenizacia.pdf>
- GARABÍK, Radovan: Levenshtein Edit Operations as a Base for a Morphology Analyzer. In: Computer Treatment of Slavic and East European Languages. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovko 2005. Red. R. Garabík. Bratislava: Veda 2005, s. 50 – 58.
- GARABÍK, Radovan – GIANITSOVÁ-OLŠTIAKOVÁ, Lucia: Manual Morphological Annotation of the Slovak Translation of Orwell's Novel 1984 – Methods and Findings. In: Computer Treatment of Slavic and East European Languages. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovko 2005. Ed. R. Garabík. Bratislava: Veda 2005, s. 59 – 66.
- GARABÍK, Radovan: Slovak morphology analyzer based on Levenshtein edit operations. In: 1st Workshop on Intelligent and Knowledge-oriented Technologies. Proceedings of the WIKT'06 Conference. Ed.: M. Laclavík – I. Budinská – L. Hluchý. Bratislava: Institute of Informatics SAS, 2007, s. 2 – 5.
- GARABÍK, Radovan – ŠIMKOVÁ, Mária: Slovak Morphosyntactic Tagset. In: Journal of Language Modelling, Vol. 0, No. 1, 2012, s. 41 – 63.
- GENČI, Ján: Počítačová lingvistika na KPI FEI TU Košice. In: Slovenské jazyky v počítačovom spracovaní. Slovko 2003. Zborník z medzinárodnej konferencie. Ed. V. Benko. Bratislava: Veda 2005. Zborník z konferencie nebol publikovaný.
- GIANITSOVÁ, Lucia: Morphological Analysis of the Slovak National Corpus. In: Insight into Slovak and Czech Corpus Linguistics. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2005, s. 166 – 178.
- GRÁC, Marek: E-mailová komunikácia. Február 2014.
- HAJIČ, Jan – VIDOVÁ-HLADKÁ, Barbora: Morfológické značkování korpusu českých textů stochastickou metodou. In: Slovo a slovesnost, 58, (4). Praha: Akademie věd České republiky, 1997, s. 288 – 304.
- HAJIČ, Jan: Disambiguation of Rich Inflection (Computational Morphology of Czech). Prague: Karolinum, Charles University Press, 2004.
- HAJIČ, Jan: Osobná komunikácia. Bratislava, 2012.
- HAJIČ, Jan: Osobná webová stránka. Február 2014. URL: <http://ufal.mff.cuni.cz/jan-hajic>
- HANKS, Patrick: Osobná komunikácia. Brno, 2007.
- HANKS, Patrick: Lexical Analysis: Norms and Exploitations. MIT PRESS, 2013.
- HANKS, Patrick: Odpoveď na otázku (*o vyváženosti korpusu, s ktorým pracuje*) v rámci diskusie po prednáške pre účastníkov pracovného stretnutia projektu COST IS1305 [27] European Network of e-Lexicography (ENeL). Leiden, 16. január 2014.
- HAŠANOVÁ, Jana: Osobná komunikácia. Bratislava, 2005, 2014.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Korpus textov slovenského jazyka. In: Slovenská reč, 1993, roč. 58, č. 2, s. 89 – 95.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Budovanie automatizovaného korpusu slovenských textov. In: Slovenské pohľady na literatúru, umenie a život, 1994, roč. 4 + 110, č. 8, s. 116 – 117.
- JELINEK, Frederick: Some of my Best Friends are Linguists. Antonio Zampolli Prize Talk, LREC '04, Lisbon, Portugal, May 2004. URL: <http://www.lrec-conf.org/lrec2004/doc/jelinek.pdf>
- JONES, Karen Sparck: Natural language processing: a historical review. In Current Issues in Computational Linguistics: in Honour of Don Walker, (Ed. A. Zampolli, N. Calzolari and M. Palmer), Amsterdam: Kluwer, 1994, s 3 – 16.
- KARČOVÁ, Agáta: Príprava a uskutočňovanie projektu morfológického analyzátoru. In: Varia. 15. Zborník materiálov z XV. kolokvia mladých jazykovedcov (Banská Bystrica – Tajov 7. – 9. 12. 2005). Zost. A. Gáliková – A. Chomová. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Katedra slovenského jazyka a literatúry FHV UMB v Banskej Bystrici 2008, s. 286 – 292.

- KILGARRIFF, Adam – RYCHLÝ, Pavel – SMRŽ, Pavel – TUGWELL, David: The Sketch Engine. In: EURALEX 2004.
- KRISHNAMURTHY, Ramesh: Diskusný príspevok v skupine *Corpus Linguistics* v sociálnej sieti *LinkedIn*. Január 2014.
- KUČERA, H. – FRANCIS, W. Nelson. Computational Analysis of Present-day American English. Providence, RI: Brown University Press, 1967.
- MCENERY, Tony – XIAO, Richard – TONO, Yukio: Corpus-Based Language Studies. An Advanced Resource Book. Routledge Applied Linguistics. Routledge: Abington & New York, 2006.
- MISTRÍK, Jozef: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969. 726 s.
- MISTRÍK, Jozef: Osobná komunikácia. Bratislava, 1991.
- OLIVA, Karel – KVĚTOŇ, Pavel – PETKEVIČ, Vladimír – HNÁTKOVÁ, Milena: The Linguistic Basis of a Rule-Based Tagger of Czech. In: P. Sojka, I. Kopeček, K. Pala (Eds.): Proceedings of the 4th International Conference on Text, Speech and Dialogue. Berlin Heidelberg New York: Springer-Verlag, 2000, s. 3 – 8.
- OSOLSOBĚ, Klára: Algoritmický popis české formální morfologie a strojový slovník češtiny. Disertační práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity: Brno, 1996.
- OSOLSOBĚ, Klára: E-mailová komunikácia. Február 2014.
- PALA, Karel: E-mailová komunikácia. Február 2014.
- PÁLEŠ, Emil: SAPFO – systém pre komunikáciu v prirodzenom jazyku I. Morfológia, lexikálna sémantika, SLR. Diplomová práca. Bratislava: Univerzita Komenského, 1988.
- PÁLEŠ, Emil: Osobná komunikácia. Bratislava, 1991.
- PÁLEŠ, Emil: SAPFO. Parafrazovač slovenčiny. Počítačový nástroj na modelovanie v jazykovede. Bratislava: Veda 1994.
- PETKEVIČ, Vladimír: Osobná komunikácia. Petrohrad, Jún 2013.
- PETKEVIČ, Vladimír: E-mailová komunikácia. Február 2014.
- QUIRK, Randolph – Svartvik, Jan: A corpus of modern English. In: H. Bergenhoj and B. S. Schaefer (Eds): Empirische Text-Wissenschaft. 1979, s 204– 218.
- RENOUF, Antoinette: Corpus Development. In: J. M. Sinclair (Ed.): Looking Up. An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing. London: HarperCollins Publishers, 1987, s. 1 – 39.
- RUŽIČKA, Jozef (Ed.): Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1966.
- SCHMID, Helmut: Probabilistic Part-of-Speech Tagging Using Decision Trees. Proceedings of International Conference on New Methods in Language Processing. Manchester, September 1994.
- SINCLAIR, John M. (Ed.): Looking Up. An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing. London: HarperCollins Publishers, 1987.
- SINCLAIR, John M.: The Lexical Item. In: Contrastive lexical Semantics. Ed. E. Wiegand. Benjamins 1998.
- SOKOLOVÁ, Miloslava: Nový deklináčny systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007.
- SPOUSTOVÁ, Drahomíra „johanka“ – HAJIČ, Jan, – VOTRUBEC, Jan – KRBEK, Pavel – KVĚTOŇ, Pavel: The Best of Two Worlds: Cooperation of Statistical and Rule-Based Taggers for Czech, In: Proceedings of the BSNLP 2007 Workshop. 2007.
- SPOUSTOVÁ, Drahomíra „johanka“ – PECINA, Pavel – HAJIČ, Jan – SPOUSTA, Miroslav: Validating the Quality of Full Morphological Annotation. In: Proceedings of LREC 2008.
- ŠEVEČEK, Pavel: E-mailová komunikácia. Február 2014.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Možnosti využitia programu WordCruncher pri analýze textu (na báze Sládkovičovej a Kraskovej poézie a ľudových rozprávok). – In: Text a kontext. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Text v priestore jazykovej komunikácie. Text v priestore literárnej komunikácie. Text v priestore didaktickej komunikácie. Prešov 18. – 19. novembra 1993. Red. F. Ruščák. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 51 – 58.

- ŠIMKOVÁ, Mária: Možnosti využitia Slovenského národného korpusu na štúdium slovenského jazyka. In: *Studia Academica Slovaca* 33. Prednášky z XL. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed.: Jozef Mlacek – Miloslav Vojtech. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2004, s. 204 – 218.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Reprezenatívnosť korpusa kak lingvističeskaja problema. In: *Trudy međunarodnoj konferencii MegaLing 2005. Prikladnaja lingvistika v poiske novych putej. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie MegaLing '05. Meganom, Krym, Ukrajina 27. júna – 2. júla 2005.* Red. V. P. Zacharov – S. S. Dikareva. St. Petersburg: Izdatel'stvo Osipov 2005, s. 130 – 139.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Výberový slovník termínov z počítačovej a korpusovej lingvistiky. In: *Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli.* Ed. M. Sokolová – M. Ivanová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2006, s. 187 – 193.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Slovak National Corpus – History and Current Situation. In: *Insight into Slovak and Czech Corpus Linguistics.* Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2006, s. 152 – 159.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Slovenský národný korpus v druhej etape. In: *Kultúra slova*, 2007, roč. 41, č. 4, s. 202 – 211.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Korpusová lingvistika na Slovensku. In: *Jazykovedný časopis*, 2008, roč. 59, č. 1 – 2, s. 11 – 24.
- ŠIMKOVÁ, Mária: Slovenský národný korpus a korpusová lingvistika na Slovensku po roku 2002. In: *Slovenská reč*, 2013, roč. 78, č. 6, s. 354 – 367.
- TEUBERT, Wolfgang – ČERMÁKOVÁ, Anna: Directions in corpus linguistics. In: HALLIDAY, M. A. K. et al.: *Lexicology and Corpus Linguistics. An Introduction.* London & New York: Continuum, 2004. s. 113 – 166.
- ZAMPOLLI, Antonio: Summary of the activities of the Istituto di Linguistica Computazionale. *Computers and the Humanities* 24(5 – 6), 1990: s. 411 – 416.
- ZAMPOLLI, Antonio: *Osobná komunikácia.* Münster, Máj 1992.
- VOTRUBEC (RAAB), Jan: Morphological Tagging Based on Averaged Perceptron. In: *WDS '06 Proceedings of Contributed Papers.* Prague, 2006.
- ŽIGO, Pavol: Analógia a vývin slovenskej substantívnej deklinácie. In: *Jazykovedný časopis.* – Roč. 52, č. 1, 2002, s. 31 – 44.
- ŽIGO, Pavol: Vývinové tendencie slovenskej substantívnej deklinácie. In: *Jazykové kategórie v teórii a praxi.* Bratislava: Univerzita Komenského, 2005, s. 53 – 68.
- ŽIGO, Pavol: Konvergentné a divergentné tendencie vo vývine slovanských jazykov: (na pozadí slovenčiny). Abstrakt publikovaný: *Zborník povzetkov 1: jazykoslovje.* Ljubljana: Mednarodni slavistični komite, 2003. In: *13. medzinárodný zjazd slavistov v Lubl'ane: príspevky slovenských slavistov.* – Bratislava: Slovenský komitét slavistov, 2003, s. 111 – 118.
- ŽIGO, Pavol: Princípy kodifikácie slovenskej substantívnej deklinácie. (Hľadanie princípu relatívnosti II). In: *Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku.* Ed. M. Šimková. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava 2003, s. 70 – 81
- ŽIGO, Pavol: Konfigurácie jazykových areálov z typologického hľadiska. In: *Vídy jazyka a jazykovedy.* – Prešov: Prešovská univerzita, 2011, s. 49 – 62.
- ŽIGO, Pavol: „Obščeslavianskij lingvističeskij atlas“ – vzaimosvaz jazyka i obščestvenno-istoričeskich fenomenov s pozicij areaľnoj lingvistiky. In: *Obščeslavianskij lingvističeskij atlas: materialy i isledovanija 2009-2011.* Moskva: Institut ruskogo jazyka im. V.V. Vinogradova, 2011, s. 52 – 62.
- ŽIGO, Pavol: Historická a areálová lingvistika (*Studia selecta*). Bratislava: Univerzita Komenského 2011. 384 s.
- ŽIGO, Pavol: Analógie a anomálie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov. Bratislava: Veda 2012. 176 s.
- ŽIGO, Pavol: Hranica neurčitosti v retrospektíve aj perspektíve. In: *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika).* Na počesť Alexandry Jarošovej. Ed. K. Buzássyová – B. Chocholová – N. Janočková. Bratislava: Veda 2012. 300 s.

Internetové zdroje

- [1] http://la.wikiquote.org/wiki/Quintus_Horatius_Flaccus
- [2] <http://dl.acm.org/citation.cfm?id=972450&picked=prox>
- [3] <http://ucrel.lancs.ac.uk/talc2014/>
- [4] <https://benjamins.com/#catalog/journals/ijcl/main>
- [5] <http://ucrel.lancs.ac.uk/publications/cl2003/CL2001%20conference/>
- [6] <http://corpora.phil.spbu.ru/corpora2004>
- [7] Publikácia je dnes už nedostupná. Prípadným záujemcom odporúčame navštíviť stránku http://www.sophia.sk/sites/default/files/sapfop_125dpi.pdf
- [8] <http://ufal.mff.cuni.cz/morce/index.php>
- [9] <http://ufal.mff.cuni.cz/czech-tagging/>
- [10] <http://www.ucl.ac.uk/english-usage/about/history.htm>
- [11] http://en.wikipedia.org/wiki/American_Heritage_Dictionary
- [12] http://en.wikipedia.org/wiki/American_way
- [13] <http://life.time.com/behind-the-picture/the-american-way-photos-from-the-great-ohio-river-flood-of-1937/#1>
- [14] <http://korpus.sk/stats.html>
- [15] <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
- [16] <http://www.forma.sk/>
- [17] <http://www.sk-spell.sk.cx/>
- [18] <http://sk.wikipedia.org/wiki/Crowdsourcing>
- [19] http://en.wikipedia.org/wiki/Creative_Commons
- [20] <http://sk.wikiquote.org/wiki/Horatius>
- [21] <http://korpus.sk/skbg.html>

DVE NOVÉ PUBLIKÁCIE VENOVANÉ VÁCLAVOVI MACHKOVI*

(Sebrané spisy Václava Machka. 1, 2. Připravil kolektiv pracovníků:

I. Janyšková [vedoucí kolektivu], H. Karlíková, E. Havlová †,
R. Večerka. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2011. 2 296 s.
ISBN 978-80-7422-127-9 [komplet].

MACHEK, Václav: Korespondence. I, II. Eds. V. Boček, P. Malčík.
[Studia etymologica Brunensia. 12/I, II. Eds. I. Janyšková,
H. Karlíková.] Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2011. 1 032 s.
ISBN 978-80-7422-142-2 [komplet].)

Lubor Králik

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava 1
e-mail: kralik@juls.savba.sk*

KRÁLIK, L.: Two New Publications Dedicated to Václav Machek. In: *Slovak Speech*, 2014, vol. 79, no. 3-4, p. 181-193.

Abstract. The article reviews two recent books dedicated to the Czech Indo-Europeanist and Slavist Václav Machek (1894 – 1965). – The *Collected Writings* (2 vols.) contain Machek's studies, reviews, obituaries, etc. which originally appeared in various linguistic journals and conference or jubilee volumes published in former Czechoslovakia and abroad; their present publication makes them easily accessible to the scientific public as well as a broader cultural audience. – Two volumes of Machek's *Correspondence* not only document his scientific and personal contacts with important figures of the contemporary linguistic community, they may also serve as a source of interesting information on the given historical period. – The author of the article also pays special attention to the Slovakistic aspect of Machek's research interests and to his connections with the Slovakian scientific and cultural milieu.

Key Words: linguistics in former Czechoslovakia, Indo-European studies, Slavonic studies, etymology, Václav Machek (1894 – 1965)

Český jazykovedec Václav Machek (1894 – 1965) je slovenskej lingvistickej obci aj širšej kultúrnej verejnosti známy predovšetkým ako autor ETYMOLOGICKÉHO SLOVNÍKA JAZYKA ČESKÉHO A SLOVENSKEHO (Praha 1957), doteraz predstavujúceho jediný etymologický slovník slovenčiny. Príležitosť lepšie sa zoznámiť s Machkovým vedeckým dielom a spoznať kontext doby, v ktorej vznikalo, nám poskytujú dve publikácie vydané v r. 2011, ktoré edične pripravili (spolu)pracovníci etymologického oddelenia Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brne.

---

* Príspevok vznikol v rámci projektu ETYMOLOGICKÝ VÝSKUM SLOVENSKEJ LEXIKY – 3. ETAPA (grant VEGA č. 2/0095/11).

I. Ako v predhovore (s. 11 – 12) k dvojzväzkovej publikácii SEBRANÉ SPISY VÁCLAVA MACHKA konštatuje vedúca kolektívu editorov I. Janyšková, súborné vydanie Machkových prác má za cieľ „usnadniť zahraničným i domácim lingvistom a zájemcom o etymológiu prístup k Machkovu obsáhlému dielu a súčasne ukázať šíri a hĺbku jeho odborných záujmů, presahujúcich hranice jazykovedy“ (s. 11).

Vlastný úvod k publikácii tvorí text VÁCLAV MACHEK – ŽIVOT A DÍLO (s. 13 – 19) od E. Havlovej, ktorá približuje čitateľom túto významnú osobnosť českej jazykovedy. Autorka podrobne informuje o Machkových vysokoškolských štúdiách v Prahe a Paríži (česká a klasická filológia, indoeurópska jazykoveda) a jeho profesionálnej dráhe, spojenej najmä s brnianskou univerzitou, na ktorej sa V. Machek v r. 1931 habilitoval v odbore porovnávacia indoeurópska jazykoveda a neskôr sa stal jej mimoriadnym (v r. 1936) i riadnym profesorom (v r. 1945, so spätnou účinnosťou od r. 1939), ako aj s etymologickým pracoviskom¹ založeným v prvej polovici 50. rokov v Slovanskom ústave Československej akadémie vied v Brne, s ktorým V. Machek spolupracoval ako externý vedúci prác na pripravovanom ETYMOLOGICKOM SLOVNÍKU SLOVANSKÝCH JAZYKŮ. E. Havlová stručne hodnotí aj metodológiu etymologického výskumu uplatňovanú V. Machkom, v súvislosti s ktorou konštatuje: „I keď dnes se jeho pracovní metody pokládají za téměř závazné, v jeho době byly novátorské: spojení úplného výčtu lexikálního materiálu, včetně slov nářečních a slov ze starých údobí, zření k pravděpodobnosti slovo tvorných typů, zásada vždy osvětlit i sémantický vývoj slova a zejména spojení vývoje slova s historií pojmenované reálie. Metoda ‚Wörter und Sachen‘ byla tehdy už dobře známá, ale až Machek ji plně uplatnil pro slovanský materiál. V tom mu pomáhal jeho mimořádný zájem o etnografii, botaniku, zoologii či primitivní techniku“ (s. 16 – 17). Zároveň oceňuje Machkovu otvorenosť voči novým etymologickým interpretáciám (vrátane jeho schopnosti bezproblémovo prehodnocovať či odvolávať vlastné staršie výklady), poukazuje však i na niektoré momenty v Machkovej etymologickej praxi, ktoré „vzbuzovali a vzbudzujú skepsi u jiných etymologů“ (s. 17), napr. využívanie sporadických či fakultatívnych hláskových zmien, predpoklad prevzatia etymologicky nejasných názvov kovov a pod. z neznámeho praeurópskeho, resp. predindoeurópskeho substrátu a i.²

Jadro Machkových zbraných spisov tvorí súbor autorových štúdií a článkov³ (s. 21 – 1560) publikovaných v období r. 1924 – 1980; celkovo ide o viac ako

¹ V súčasnosti (od r. 1990) etymologické oddelenie Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brne.

² K súčasnému hodnoteniu Machkovej metodológie porov. aj JANYŠKOVÁ (Janyškova), Ilona: Metody raboty Vaclava Macheka v svete sovremennoj etimologii. In: Teorija diahronijske lingvistike i proučavanje slovenskih jezika. Eds. J. Grković-Mejdžor – M. Radovanović. Beograd 2010, s. 79 – 88.

³ Ako v predhovore k publikácii upozorňuje I. Janyšková (s. 11), do recenzovaného vydania Machkových zbraných spisov neboli zahrnuté autorove monografické práce *STUDIE O TVOŘENÍ VÝRAZŮ EXPRESIVNÍCH* (Praha 1930), *RECHERCHE DANS LE DOMAINE DU LEXIQUE BALTO-SLAVE* (Brno 1934) a *ČESKÁ A SLOVENSKÁ JMÉNA ROSTLIN* (Praha 1954), ani jeho etymologický slovník (*ETYMOLOGICKÝ SLOVNÍK JAZYKA ČESKÉHO A SLOVENSKÉHO*. Praha 1957; *ETYMOLOGICKÝ SLOVNÍK JAZYKA ČESKÉHO*. Praha 1968, s ďalšími

200 textov vo viacerých jazykoch,⁴ ktoré pôvodne vyšli v rôznych časopisoch a zborníkoch, a to nielen v bývalom Československu, ale aj v zahraničí (Sovietsky zväz, Poľsko, Bulharsko, Juhoslávia, Nemecko, Francúzsko, Nórsko, Fínsko, Maďarsko, ako aj India a Irán). Už z tejto informácie vyplýva, že ide o práce, ktoré nemusia byť vždy ľahko dostupné ani v koncepcnejšie budovaných vedeckých knižniciach; vďaka opätovnej publikácii v Machkových zborných spisoch sa, v súlade so zámerom editorov (porov. vyššie), stávajú ľahko prístupnými pre záujemcov o autorovo vedecké dielo.

Skutočnosť, že všetky Machkove vedecké štúdiá sa ocitli pod príslovečnou „jednou strechou“, nemôže etymológov nelákať k ich (opätovnému) prečítaniu; v tejto súvislosti zároveň vyslovujeme nádej, že Machkove etymologické výklady, predložené pred viacerými desaťročiami, azda poslúžia aj ako inšpirácia pre nové etymologické hypotézy, ktoré budú nadväzovať na idey V. Machka, avšak budú ich rozvíjať už v kontexte súčasného stavu poznania v slovanskej, resp. indoeurópskej etymológii. – Na s. 1561 – 2038 sa uvádzajú Machkove recenzie odbornej literatúry (vyše 50 textov), ako aj rôzne správy, redakčné poznámky, posudky a pod.; na túto časť zborných spisov nadväzuje aj súbor 16 nekrológov venovaných pamiatke 13 jazykovedcov, resp. filológov (s. 2039 – 2087).

Osobitnú pozíciu v recenzovanej publikácii zaujíma text *STUDIUM INDOEVROPSKÉ SLOVNÍ ZÁSObY* (s. 2091 – 2130), charakterizovaný jeho editorkou E. Havlovou ako skriptum (porov. s. 2091) k predmetu s rovnakým názvom, ktorý V. Machek prednášal na brnianskej filozofickej fakulte v akademickom roku 1961/1962. Zaujímavosťou je, že E. Havlová pri jeho spracovaní pre potreby zborných spisov využila nielen Machkov veľmi stručný rukopisný náčrt prednášanej látky, ale aj svoje vlastné záznamy z Machkových prednášok. Čitateľ si takto môže vytvoriť určitú predstavu o V. Machkovi ako vysokoškolskom pedagógovi, v súvislosti s čím E. Havlová konštatuje: „Jeho hlavní pracovní náplň – přednášky a semináře na fakultě – bohužel také zůstala neviditelná“ (s. 16);⁵ v tých časoch sa vysokoškolské prednášky nepublikovali v podobe skript, a preto „Machkova obdivuhodná a bohatá pedagogická činnosť nebola nikdy publikačne podchycená“ (tamže). Informuje nás o nej aspoň zoznam prednášok a seminárov, ktoré V. Machek viedol na brnianskej univerzite v r. 1931 – 1965 (s vynútenou prestávkou počas vojnových rokov 1940 – 1945); najdeme v ňom rôzne predmety z oblasti porovnávacej gramatiky indoeurópskych jazy-

---

nezmenenými vydaniaми v r. 1971, 1997 a 2010). V súvislosti s tým vyslovujeme nádej, že perspektívne bude azda možné opätovne publikovať (eventuálne v jednom spoločnom zväzku) aj uvedené tri Machkove monografie; takto by sa nepochybne uľahčil prístup k celému jeho vedeckému dielu.

⁴ Okrem češtiny a ďalších slovanských jazykov (slovenčina, ruština, bulharčina, srbčina) sa tu stretávame aj s textami písanými po nemecky, francúzsky a anglicky; štúdiu s názvom *GRAECO-SLAVICA* (Listy filologické, 1948) V. Machek – vzdelaním klasický filológ – publikoval v latinčine.

⁵ K proporcii Machkovej pedagogickej a výskumnej činnosti porov. aj jeho informáciu v pozn. č. 30.

kov, všeobecnej jazykovedy či dejín lingvistiky, ako aj prednášky a semináre vzťahujúce sa na problematiku jednotlivých indoeurópskych jazykových rodín (indológia, iranistika, tocharistika, grécistika, slavistika, baltistika).

Za stručnou informáciou o Machkovom členstve v redakčných radách odborných časopisov (s. 2139) sa uvádza úplná bibliografia Machkových prác (s. 2140 – 2165), odkazujúca pri jednotlivých položkách aj na strany v recenzovaných Machkových zborných spisoch, kde boli príslušné texty opätovne publikované. – Ďalej nasleduje bibliografický súpis nazvaný PRÁCE O VÁCLAVU MACHKOVI (s. 2166 – 2181), informujúci o publikáciách tohto druhu z obdobia r. 1930 – 2011 (napr. recenzie Machkových prác a správy o nich, ako aj reakcie iných autorov na Machkove štúdie, informácie o V. Machkovi v dielach encyklopedického charakteru⁶ a pod.). – Záver recenzovanej publikácie tvoria registre či indexy, ktoré čitateľovi podstatne uľahčujú prácu so zbornými spismi: menný register (s. 2182 – 2190), vecný register (s. 2191 – 2201) a napokon index výrazov, usporiadaný podľa jednotlivých jazykov (s. 2202 – 2296).

Vydanie Machkových zborných spisov je nepochybne významné aj z hľadiska slovenskej lingvistiky, resp. v širšom slovenskom kultúrnom kontexte. Ako upozorňuje E. Havlová, v 20. rokoch 20. stor. V. Machek pôsobil ako stredoškolský profesor v Trnave (3 roky) a v Novom Meste nad Váhom (1 rok), pričom „[n]a své působení na Slovensku vzpomínal velmi rád. Slovenským nářečím a slovenskému národopisu věnoval velkou pozornost, stále také udržoval styky s řadou svých slovenských jazykových a národopisných ‚informátorů‘“ (s. 13). Svedčí o tom nielen zohľadňovanie slovenského jazykového materiálu v prácach so širším slavistickým záberom, ale aj fakt, že viaceré Machkove štúdie sú orientované primárne slovakisticky, t. j. v centre autorovej vedeckej pozornosti sa nachádza slovenský jazykový materiál.⁷ Machkov záujem o vedecké, resp. kultúrne dianie na Slovensku je napo-

⁶ Príslušný zoznam možno azda doplniť aj o samostatné heslo venované V. Machkovi v ENCYKLOPÉDII LITOVSKÉHO JAZYKA (A. S. [= Algirdas Sabaliauskas]: Machek Václav. In: Lietuvių kalbos enciklopedija. Parengė K. Morkūnas. Vilnius 1999, s. 400 – 401); v citovanom hesle sa ďalej odkazuje na monografiu A. Sabaliauskasa LIETUVIŲ KALBOS TYRINĖJIMO ISTORIJA: 1940–1980 M. [Dejiny výskumu litovského jazyka: 1940 – 1980] (Vilnius 1982, s. 164 – 166).

⁷ Porov. napr. voľnú sériu príspevkov s názvom DROBNOSTI ZE SLOVENŠTINY, publikovanú v Listoch filologických (v r. 1929, 1932, 1934, 1939 a 1947), článok SLOVESA NA -ŮNĀŤ (Sborník Matice slovenskej, 1935) a i. V tejto súvislosti možno napokon opätovne pripomenúť, že v názve Machkovho etymologického slovníka (v I. vydaní) a jeho monografie o fytonymách figuruje slovenčina (spracovaná v intenciách vtedy dostupného lexikálneho materiálu) paritne s češtinou. – Prvý Machkov slovakistický príspevok nazvaný VESELÉ NAD VÁHOM (uverejnený v r. 1927 v časopise Naše řeč) vznikol ešte počas jeho pedagogického pôsobenia na Slovensku. Autor sa v ňom zaoberá formálnou stránkou príslušného miestneho názvu; vzhľadom na skloňovanie typu *Veselé* – gen. *Veselá*, dat. *Veselú* atď. v nárečí uvedenej obce odporúča transponovať ho do spisovnej slovenčiny v podobe *Veselie nad Váhom* (ako paralelu uvádza *Veselí nad Moravou*) a skloňovať v zmysle *Veselie* – gen. *Veselia*, dat. *Veseliu* atď., nie „Veselého“, „Veselému“ a pod. Je zaujímavé, že úradný názov obce mal skutočne aj formu *Veselie*, avšak iba v krátkom období

kon zrejmy aj z jeho informácií o slovenských publikáciách, ktoré uverejňoval v českých časopisoch.⁸ Na záver (*last but not least*) pripomeňme, že materiálový register k Machkovým zbraným spisom obsahuje spolu 773 odkazov na slovenskú lexiku (s. 2241 – 2246) – nazdávame sa, že aj takýto kvantitatívny ukazovateľ len potvrdzuje významnú slovakistickú dimenziu recenzovanej publikácie, ktorá by rozhodne nemala chýbať v odborných knižniciach našich filologických pracovísk.

II. Dvojväzkové vydanie Machkovej korešpondencie obsahuje listy z obdobia r. 1929 – 1965, pochádzajúce z rôznych zdrojov. Ako informujú editori v úvodnej časti EDIČNÍ POZNÁMKY, vydať Machkovu korešpondenciu sa rozhodli po zoznámení sa s Machkovým fondom v archíve Masarykovej univerzity; ďalšie listy sa im podarilo objaviť v etymologickom oddelení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brne,⁹ resp. získať z pozostalosti ruského etymológa O. N. Trubačova. Podľa údajov uvedených editormi „[z]ískaný korpus Machkovy korespondence prozatím v součtu obsahuje 1620 dopisů od více než čtyř set korespondentů“ (s. 19).

Podrobnú hodnotiacu bilanciu publikovanej korešpondencie prinášajú už jej editori vo vstupnej kapitole nazvanej PŘEDMLUVA (s. 9 – 17). Recenzované vydanie obsahuje nielen listy adresované V. Machkovi, ale aj listy, ktorých pisateľom bol sám V. Machek; zachovali sa vďaka tomu, že V. Machek ich písal na písacom stroji a pre vlastnú potrebu si zároveň zhotovoval kópie (s použitím uhl'ového papiera). Medzi Machkovými korešpondenčnými partnermi nachádzame rôzne inštitúcie aj množstvo jednotlivcov: v publikovanom korpuse sú zastúpené významné osobnosti lingvistiky, resp. filologických vied (bohemistika, slavistika, germanistika, romanistika, indoeuropeistika, orientálne filológie), ako aj predstavitelia iných odborov, s ktorými mal V. Machek určité „styčné body“ (etnológia, archeológia, ale i botanika, mykológia a pod.). Mnohí pisatelia pochádzajú zo zahraničia, čo svedčí o Machkových dobrých kontaktoch s medzinárodným vedeckým dianím; s tým napokon súvisí aj skutočnosť, že listy sú písané v rôznych jazykoch – okrem slovanských a západných jazykov (nemčina, francúzština, angličtina, taliančina, ba i latinčina¹⁰) sa v publikovanom korpuse stretávame aj s litovčinou a lotyštinou.

r. 1944 – 1946; v r. 1946 bola opäť zavedená podoba *Veselé*, používaná už v r. 1920 – 1944 (porov. MAJTÁN, Milan: Názvy obcí Slovenskej republiky [Vývin v rokoch 1773 – 1997]. Bratislava 1998, s. 325). – V širšom kontexte Machkovho záujmu o slovenskú ľudovú kultúru si zaslúži pozornosť aj jeho príspevok MASTENIE ROHOV (pôvodne publikovaný v martinskom Národopisnom zborníku, 1945 – 1946), ktorý by dnes bolo azda možné charakterizovať ako etnolingvistický.

⁸ Porov. napr. stručné správy o Sborníku Matice slovenskej a Linguistica Slovaca, o trnavskej revue Kultúra a pod. či podrobnejšiu recenziu práce O. Ferianca SLOVENSKÉ NÁZVOSLOVIE RÝB ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY A SUSEDIACICH KRAJOV; je zaujímavé, že V. Machek informoval až na dvoch miestach (Listy filologické, Naše veda) o práci R. Bednárika DUCHOVNÁ A HMOTNÁ KULTÚRA SLOVENSKEHO LUDU.

⁹ Ako upozorňujú editori, časť listov sa podarilo získať „poněkud kuriózním způsobem: jejich druhá, nepopsaná strana byla... použita jako prostor pro excerpci z etymologické literatury, a tak byly některé dopisy víceméně náhodou nalezeny mezi excerptními listky...“ (s. 19).

¹⁰ Porov. blahoželanie F. Jílka-Oberpfälcera k Machkovým 60. narodeninám z 15. novembra 1954 (s. 318).

Listy sú usporiadané podľa korešpondenčných partnerov, ktorí sa uvádzajú v abecednom poradí; ich korešpondencia s V. Machkom je zoradená chronologicky. Pri každom korešpondenčnom partnerovi sa uvádza jeho stručná charakteristika (v prípade inštitúcií sú to najmä informácie o zameraní ich činnosti, resp. o ich histórii, pri jednotlivcoch ide o stručné biografické údaje¹¹); editori takisto neraz objasňujú menej zrejme súvislosti jeho korešpondencie s V. Machkom.¹² Listy sa publikujú s početnými editor-skými odkazmi na súpis odbornej literatúry (s. 981 – 1017), obsahujúci vyše 1 200 položiek – editori takto informujú čitateľa, aký „priložený nový článok“ mal na mysli pisateľ toho-ktorého listu, na akú vedeckú prácu sa vzťahuje jeho zmienka typu „ako toto slovo najnovšie vysvetľuje vedec XY“ a pod., čím zároveň adekvátne objasňujú kontext vzniku príslušných listov. Podobnú funkciu plnia aj odkazy na ďalšie listy publikované v recenzovanom diele.

Slovenského čitateľa môže osobitne zaujímať slovakistický rozmer Machkovej korešpondencie. Pokiaľ ide o inštitúcie, v recenzovanej publikácii nachádzame niekoľko listov svedčiacich o Machkových kontaktoch s Bratislavským lingvistickým krúžkom, Filozofickou fakultou UK i Slovenskou akadémiou vied, ale napr. aj s Ústredným bankovým archívom pre Slovensko; zaujímavý je aj list, v ktorom V. Machek prosí Maticu slovenskú o zaslanie chýbajúcej časti 1. zväzku SLOVNÍKA SPISOVNÉHO JAZYKA SLOVENSKEHO (publikovaného v zošitoch), pričom zároveň vyslovuje poľutovanie nad zastavením vydávania tohto lexikografického diela.¹³ – Zo slovenských lingvistov sú v publikovanom korpuse zastúpení V. Blanár, A. Habovštiak, J. Chripko, Ľ. Novák,¹⁴ E. Pauliny,

¹¹ Ich získavanie nebolo vždy jednoduché – zatiaľ čo príslušné informácie o významných vedeckých osobnostiach sú ľahko prístupné v encyklopedických príručkách a pod., zisťovanie biografických údajov napr. o rôznych vlastivedných bádateľoch regionálneho významu či o niektorých Machkových študentoch, ktorí sa lingvistike ďalej nevenovali, predpokladalo neraz náročnú heuristickú prácu.

¹² Porov. napr. nasledujúcu pasáž z úvodnej informácie o bohemistovi S. Králíkovi: „Korespondence se týká zejména redakčních úprav Machkova etymologického slovníku..., posudku studie B. Vlčka... a pátrání po Machkových nekrolozích...“ (s. 383).

¹³ List zo 7. októbra 1952 (s. 486).

¹⁴ Z Machkových korešpondenčných partnerov na Slovensku je v recenzovanej publikácii najpočetnejšie zastúpený práve Ľ. Novák, a to až 12 listami (z r. 1935 – 1937 a 1940 – 1941; žiaľ, chýbajú k nim Machkove odpovede), ktoré zväčša súviseli s Machkovými publikáciami v Sborníku Matice slovenskej (SMS) a neskôr v *Linguistica Slovaca*. V liste z 8. januára 1936 Ľ. Novák píše: „Veľavážený pán profesor, dovoľujem si Vám pripojene podľa dohovoru ústneho poslať pozvánku k ďalšej spolupráci na SMS. Prosím Vás neráňte na nás zabúdať hoci čo len s malou štúdiou alebo notickou... Vôbec sme presvedčení, že naša spolupráca bude v budúcnosti práve s Brnom neobyčajne plodná a že spolu s Brnom budeme poukazovať, že monopol na vedu nemá iba Praha“ (s. 539). – Z ďalších Novákových listov (z 18. mája a 16. júna 1936) vyplýva, že V. Machek sa zaujímal o matičné vydanie *Hviezdoslavových* a *Kukučínových* diel (spolu 10 zväzkov), na ktoré mu bolo možné poskytnúť „50 % sľavu... ako mimoriadnu sľavu pre ciele vedecké ako spolupracovníkovi Sborníka Matice slovenskej“ (tamže). Machkov záujem o *Hviezdoslavovu* tvorbu pravdepodobne vyplýval z osobitosti básnikovho jazyka, v súvislosti s ktorým český lingvista konštatoval: „*Hviezdoslavův* jazyk mi byl poněkud záhadný. U žádného jiného slovenského autora není tolik útvarů linguisticky zajímavých... jako u něho. Také slova jinde neznámá se u něho objevují ve značné míře“ (porov. Machkovu informáciu

Š. Peciar, J. Ružička a V. Uhlár;¹⁵ v širšom zmysle možno medzi nich zaradiť i J. P. Rónu-Pohronského, pôsobiaceho v čase kontaktu s V. Machkom (v r. 1954, s odstupom času i v r. 1963) na univerzite v Montevideu,¹⁶ resp. azda aj A. Isačenka, s ktorým V. Machek korešpondoval počas jeho bratislavského pobytu (v r. 1953). Ďalšími Machkovými korešpondenčnými partnermi zo Slovenska boli prírodovedec O. Ferianc, katolícky kňaz M. Hések, lekár a romista I. Kutlík, bádateľ v oblasti farieb E. Pavlovský či archeológ A. Petrovský-Šichman.

Vráťme sa však k českému kontextu recenzovanej publikácie. Okrem zástupcov rôznych vedeckých disciplín figurujú v súbore Machkovej korešpondencie aj pisatelia, ktorých by bolo možné charakterizovať ako príslušníkov širšej verejnosti s aktívnym záujmom o etymológiu (najmä o pôvod nárečovej lexiky a miestnych názvov). Zverejnené listy naznačujú, že V. Machek sa k ich bádateľským aktivitám staval pozitívne, trezливо im odpovedal na otázky, podnecoval ich k ďalšiemu štúdiu, odkazoval na potrebnú odbornú literatúru a pod., dokonca umožňoval i publikáciu ich príspevkov.¹⁷ Žiaľ, objavovali sa tu aj bádatelia, ktorí neboli ochotní akceptovať, že zmysluplná výskumná práca v oblasti etymológie si vyžaduje serióznou odbornú prípravu (v ich prípade nie vždy dostačujúcu); vytrvalo apelovali na

---

o 4. ročníku trnavskej revue *Kultúra* [1932]; in: *Sebrané spisy...*, s. 1611). – V liste zo 6. apríla 1937 (písanom po česky) L. Novák oznamuje V. Machkovi: „Nyní je už zcela jisto, že se do MS nevrátím. V těchto dnech odevzdám svůj úřad... Zatím se musím nějak zajistit, ale ještě nevím, jakým směrem. Doufám, že najdu řešení, abych se v nejbližší době nějak udržel a věnoval se jenom práci“ (s. 542). – Machkova korešpondencia s K. Horálkom v polovici 50. rokov naznačuje, že obidvaja vedci sa pokúšali riešiť vtedajšiu Novákovu situáciu. V liste z 21. mája 1955 V. Machek oznamuje K. Horálkovi: „Na Váš návrh jsem hned dopsal Š. Peciarovi. Nyní jsem dostal jeho odpověď... Druhý a třetí odstavec Vám přepisují doslova: ‚Pre prof. Nováka by bylo iste veľkou výhodou, keby sa mu podarilo dostať v ČSAV, resp. kdekofvek v Čechách takú pracovnú úlohu, ktorá by mu uľahčila skromnú existenciu. Som presvedčený, že by sa takéto riešenie i na Slovensku stretlo s veľkým porozumením a uznaním a okrem toho by to mohlo znamenať krok k zapojeniu prof. Nováka do aktívnej práce u nás Slovensku, či už v Akadémii, alebo na vysokej škole. Všetko však v podstate závisí od prof. Nováka samého, totiž od toho, či splní úlohy, ktorými ho poveríte. Ja sám osobne želim tak Vám, ako i nešťastníkovi Novákovi, aby sa Vaša dobrá snaha stretla s plným úspechom.““ (s. 282).

¹⁵ V publikácii nenachádzame Machkovu korešpondenciu so Š. Ondrušom, ktorého sa však týkajú dva listy od iných pisateľov: J. Ružička (spoluposudzovateľ Ondrušovej kandidátskej dizertácie na indoeuropeistickú tému) prosí v liste z 2. apríla 1959 V. Machka ako jej hlavného posudzovateľa, aby zaslal svoj posudok do konca apríla 1959 (s. 708); o rok neskôr (20. apríla 1960) dekanát Filozofickej fakulty UK pozýva V. Machka do Bratislavy na Ondrušovu habilitáciu (s. 150).

¹⁶ Na slovenský pôvod tohto lingvistu V. Machek neskôr (v liste z 16. júna 1961) upozornil aj ruského etymológa O. N. Trubačova: „Pro Vaši informaci dodávám, že Rona, kterého citujete..., je původem Slovák. Dopisoval si jeden čas se mnou. Jeho slovenské jméno zní Róna“ (s. 856).

¹⁷ Porov. nasledujúcu pasáž z listu lekára K. Zrúnka: „V čísle 1–2/1951 Našeho Valašska našel jsem k svému překvapení článek ‚Dr. Klement Zrůnek, Příspěvky k valašskému slovníku‘. Vzpomenul jsem si, že jsem Vám před třemi lety v Praze dal k dispozici svůj ‚slovníček‘ některých valašských výrazů a že jste mi pak lístkem oznámil, že jste z něho vybral zajímavější slova a soupis i se zápisníkem zaslal Dr. Vlastě Fialové. Děkuji Vám nyní – promiňte, že tak pozdě – za Vaši laskavost, s kterou jste článeček k tisku upravil“ (s. 975).

V. Machka, aby potvrdil správnosť ich etymologických výkladov¹⁸ (voči ktorým V. Machek v korešpondencii s nimi uvádzal fundované námietky či protiargumenty¹⁹), a keď sa tak nestalo, nezdráhali sa prejsť aj do výhražného tónu.²⁰ Možno len obdivovať trpezlivosť a takt, s akým V. Machek odpovedal pisateľom tohto druhu na príslušné otázky (dodajme, že tak neraz robil vo forme rozsiahlejších listov, ktoré musel bezpochyby písať na úkor vlastnej vedeckej práce či zaslúženého oddychu); zdá sa však, že v prípade potreby vedel vyjadriť svoje kritické stanovisko aj veľmi stručne a jednoznačne.²¹

¹⁸ Porov. presvedčenie L. Nováka (vzdelaním klasického filológa, nie však bohemistu): „Vim, že mé příspěvky často narážejí na odpor, protože se odvažují smělejších a převratných nápadů...“ (s. 595).

¹⁹ Tak napr. zmieny L. Novák sa pokúšal odvodzovať názov svojej rodnej obce *Velká Polom* od lat. *palam* „zjavne, verejne; priamo, otvorene“ („v tom slově [ženského rodu] vidím ohlas starých dob... tj. že to byla osada založená v dávných dobách, kdy ještě naše slovanská slova se tvořila z latinských slov, osada založená ve volné, dávno předtím již vykloučené a zorané prostře“, s. 562). V Machkovom liste L. Novákovi, ktorý je publikovaný ako v poradí siedmy, čítame: „Vracíte se opět k názvu Vaší rodné obce. Jak jsem Vám psal již několikrát, věřím tomu, že je od *lomiti*. Představuji si to nyní tak, že původní les, pokrývající Vaši krajinu, byl na jednom místě postižen polomem. Dříví bylo odklizené a půda vzdělána a na postiženém území se usadili noví osadníci. Založili si novou ves patrně asi uprostřed postižené oblasti. Proto nyní ovšem jsou okolo Vaší obce jen pole a les je poměrně daleko. Opakují, s latinským *palam* podle mého názoru nic nepořídíte“ (s. 579).

²⁰ Strojní inžinier B. Vlček sa neuspokojil s Machkovým kritickým hodnotením jeho článku o miestnych názvoch typu *Petrín* a pod. (podľa autora odvodeniny od slovesa *patřiti* vo význame „pozerať sa, hľadieť“, pôvodne označenia miest využívaných na pozorovanie z bezpečnostných dôvodov); V. Machek o. i. vyčítal takejto hypotéze predpoklad nepravidelného hláskového vývinu *a > e* v príslušnej fonetickej pozícii, v závere posudku však navrhol, aby sa k článku vyjadrili aj bohemisti (F. Trávníček, V. Šmilauer). Obidve strany si ďalej vymenili po dva listy, v ktorých sa pokúšali podporiť svoje stanoviská; potom B. Vlček napísal (4. júla 1956): „Protože má práce o *Petríně* a *Petrínách* vzešla z ujednání s nejvyššími představiteli naší vědy – ano i min. dr. Zd. Nejedlý před 8 r. dal jednání směr – musím hlásiti do Prahy, jaký osud potkal moji poctivou práci a jednu z nejryzejších mých snah, nedostanu-li v příštích dnech Vaši ct. odpověď. Snad Vás něco zašlo, neb nedovedu si představití, že by někdo z našich vědců po snesení tolika dokladů a po vyvrácení i poslední domněnky měl to svědomí a chtěl dáti padnouti tak obětavé práci...“ (s. 932). V. Machek reagoval mimoriadne kultivovane: „Chápu, že byste rád viděl, kdyby Vaše práce přispěla k vlastivědnému výzkumu našich krajin. Já si velice vážím toho, že Vy, ač technik, máte takový vlastivědný zájem. To je zjev velice řídký a tím vzácnější. Zpravidla technické a přírodozpytci podceňují bádání tohoto druhu... Znovu opakují, že Vaše thema patří do oboru bohemistiky. Píšete, že Vaše práce o *Petríně* a *Petrínách* vzešla z ujednání s nejvyššími představiteli naší vědy, že i ministr Zdeněk Nejedlý dal jednání směr. Na to odpovídám, že Česká akademie má veliký Ústav pro jazyk český, má i další filologické kabinety, vše s mnoha desítkami filologických pracovníků. Jestliže president akademie Zdeněk Nejedlý je srozuměn s Vašimi výzkumy, může snadno použití svého vlivu k tomu, aby Ústav pro jazyk český Vaše thema převzal. Kromě toho je na našich universitách, vysokých školách pedagogických a pod. značný počet profesorů-bohemistů, docentů i odborných asistentů téhož oboru. Jako chemik musí v případě potřeby analyzovat konkrétní látku, tak musí i odborný filolog analyzovat a vyjasnit, pokud je to možné, daný námět jazykovědný... Hodláte-li hlásiti do Prahy, jaký osud potkal Vaši práci, nic proti tomu nemám. Vždy budu tvrdit totéž, co jsem psal Vám“ (s. 934 – 935).

²¹ Porov. podstatnú časť jeho listu z 27. apríla 1951, adresovaného Slovanskému nakladateľstvu: „Na příloze posílám posudek ukázky z etymologického slovníku ruštiny MUDra Jahna, o který jste mne požádali 23. 4. t.r. Svůj posudek mohu shrnouti krátce v tom smyslu, že jde o dílo diletantské, k tisku se naprosto nehodící. Zároveň vracím ukážku (celkem 9 listů)...“ (s. 785).

Publikovaná korešpondencia prináša aj cenné svedectvá o časoch (nie vždy ľahkých), v ktorých vznikala. Možno tu uviesť napr. list protektorátneho ministra školstva z 11. júla 1940 o definitívnom Machkovom zaradení „na dovolenou s čekatelným“ od 1. augusta 1940,²² ako aj list klasického filológa B. Rybu (v r. 1934 – 1940 profesora na pražskej filozofickej fakulte) z 30. decembra 1944, ktorý naznačuje, že i V. Machkovi mohlo hroziť pracovné nasadenie v podnikoch kontrolovaných nacistami.²³ Z viacerých listov vyplýva, že krátko po ukončení 2. svetovej vojny mal V. Machek možnosť prejsť na obnovenú českú univerzitu v Prahe a obsadiť profesorské miesto uvoľnené po smrti indoeuropeistu O. Hujera,²⁴ čo však odmietol.²⁵ V publikovanom súbore korešpondencie sa nám nepodarilo nájsť explicitné zmienky o tom, ako V. Machek prežíval obdobie r. 1948 – 1951, keď vo svojich prednáškach na brnianskej filozofickej fakulte odmietal akceptovať tzv. marrizmus (v tom čase favorizovaný podľa sovietskeho vzoru), v dôsledku čoho bol „příkře odsuzován jako představitel buržoazní vědy minulosti – srovnávacího jazykozpytu indoevropského“;²⁶ zaujímavé informácie o situácii na vysokých školách v prvých rokoch komunistického režimu však prináša napr. Machkova „[o]dpověď na oběžník

²² „Nevyhovuji Vaším námitkám proti zdejšímu vynesení ze dne 6. června 1940, čís. 72.822/40-III/3, protože jste uzavřením českých vysokých škol pozbyl možnosti vykonávat službu na vysoké škole, na niž jste byl jmenován, a tuto skutečnost, jež byla uvedena v citovaném vynesení jako jediný důvod zamýšleného opatření, jste svými námitkami nevyvrátil“ (s. 499).

²³ „Milý Václave, spěchám, abych Ti podal zprávu o včerejších našich ‚bešprechučích‘... měli jsme obdobné zážitky jako Vy v Brně... Pracovní příkázání se zdrav. prohlídkou máme prý očekávat od úřadů práce, nejspíše do týdne. Všem nám sdělili, že musíme být příkázáni do vál. důležitých podniků, že však v mezích přípustnosti jsou ochotni přihlížet k indiv. přáním. Kdo říkal, že nic neumí mimo svůj obor, byl zpovídán všeobecně, umí-li psát na stroji, kterými jazyky mluví apod.“ (s. 724). B. Ryba bol nakoniec zaradený do Českej grafickej unie ako pomocná sila pri tlači poštových známok (porov. jeho list zo 7. februára 1945, s. 726).

²⁴ Porov. listy V. Lesného (7. júna 1945: „V posledním sboru našem bylo usneseno, aby byl podán ministerstvem návrh, abyste byl jmenován na naši pražskou fakultu“ – s. 444) aj V. Šmilauer (29. júna 1945: „Myslím, že to bude dobré pro Tebe i pro Prahu, přijdeš-li sem. Pracovní možnosti v Praze jsou velké: pro indoevropský seminář bude zakoupena Hujerova knihovna a bude do jeho knihovny vtělena knihovna německého semináře. Také jinak budou pražské knihovny silně obohaceny. Praha bude střediskem slavistickým a právě proto bude dobře, bude-li i indoevropista především slavistou. Čekají nás velké úkoly – vždyť musíme nahradit všechno to, co pro organizaci lingvistiky dělali Němci“ – s. 833).

²⁵ „Milý příteli, zarmoutil si mne svým srdečným a přátelským dopisem...“ (V. Šmilauer v liste zo 7. júla 1945, s. 833 – 834). Zdá sa, že presvedčanie V. Machka trvalo aj naďalej; porov. žiadosť V. Lesného: „Proto bych Vás ještě jednou prosil, zda byste přece jen nezměnil své rozhodnutí a nepřijal nabízenou Vám osiřelou stolicí...“ (10. novembra 1945, s. 444). List B. Rybu zo 4. novembra 1947 naznačuje, že záležitosť sa zrejme uzavrela až o dva roky („Milý Vjačeslave, zpráva o Tvém definitivním zamítnutí Prahy byla pro mne bolestnou skutečností, i když jsem ji po Tvé poslední návštěvě obavně tušil. Škoda, přeškoda. Ve sboru byl dekanem přečten Tvůj list...“ – s. 729). – Podľa upozornenia editorov patrí aj odmietnutie profesúry v Prahe medzi „nová fakta z Machkova profesního i osobního života“ (s. 14), o ktorých sa dozvedáme práve z jeho korešpondencie.

²⁶ E. Havlová, in: Sebrané spisy..., s. 14 (tam aj ďalšie informácie o vtedajšej Machkovej situácii).

č. 19/51. Československé národní radě badatelské“ z 21. novembra 1951, v ktorej Machek víta úmysel tejto inštitúcie „rozvinout akci za tím cílem, aby byly odstraněny překážky brzdící rozvoj vědecké a výzkumné práce“, a vyjadruje sa k rôznym aspektom dobového vedeckého života. Pozitívne hodnotí koniec marrizmu v jazykovede²⁷ a zväčšenie počtu pomocných síl (pre potreby pedagógov) z radov študentov na vysokých školách, zároveň však konštatuje problémy súvisiace s nedostatkom vedeckého dorastu vo svojom odbore,²⁸ so získavaním zahraničnej odbornej literatúry²⁹ a s administratívnou záťažou³⁰ či s nutnosťou tráviť čas na rôznych schôdzach,³¹ „[b]ylo by možno zmínit se i o věcech čistě materiálních“. ³² Až po prekonaní marrizmu bolo možné začať práce na etymologickom slovníku slovanských jazykov³³ a konečne vydať aj Machkovu monografiu ČESKÁ A SLOVENSKÁ JMÉNA ROST-

²⁷ „Práce v našem oboru se nyní může plně rozvíjeti, díky velevýznamným projevům J. V. Stalina o jazykovedě. Projevy ty skoncovaly s marrismem a rehabilitovaly historicko-srovnávací metodu, které jsem dosud sám užíval“ (s. 83).

²⁸ „... pro jeho obtížnost, nedostatek existenčních vyhlídek, dříve i pro nepřízeň marrismu a pod.“ (tamže).

²⁹ „Předně je tu fakt, že publikace ze SSSR a z lidových demokracií nejsou našimi dovozci dodávány spolehlivě a podle potřeby... Není dále dosud organisována možnost nakupovati knihy z jiných sovětských republik nežli ruské (na př. z Litvy, Lotyšska atd.). Styk s vědeckou produkcí západních zemí je, jak známo, brzděn obtížemi valutovými“ (s. 83 – 84). – Pretrvávajúce problémy v platobnom styku so západnými krajinami ohrozovali aj členstvo českých a slovenských vedcov v medzinárodných vedeckých spoločnostiach (v kontexte recenzovanej publikácie išlo o Indogermanische Gesellschaft a Sociétés de Linguistique de Paris), predpokladajúce úhradu členského príspevku, za ktorý však členovia uvedených spoločností dostávali inak ťažko dostupné vedecké periodiká – porov. list L. Zgustu V. Machkovi z 20. februára 1958 (s. 970 – 971), ako aj Machkov list Sekcii jazyka a literatury ČSAV z 20. marca 1960 („Kdyby bylo placení příspěvku [celkem nepatrného] zastaveno, mělo by to u nás v Brně za následek vážné ochuzení vědecké informovanosti a trapný pocit chudoby; o neměně trapném účinku v oně Společnosti ani nemluvíme“ – s. 81).

³⁰ „Administrativa a jiné nevědecké úkony si u mne vyžadují 30% času (při čemž přednášky a jejich přípravu počítám do vědeckých úkonů)“ (s. 83). V tom istom liste V. Machek píše: „Poměr mezi časem věnovaným vlastnímu výzkumu a časem věnovaným službě (přednáškám, jejich přípravě atd.) je u mne asi 1 : 3. Poměr ten je arci umožněn tím, že pro vědecké bádání využívám především a plně dobu t. zv. prázdnin“ (tamže).

³¹ „Momentem brzdícím je velký počet rozličných schůzí. Někteří lidé se domnívají, že čas, kdy vysokoškolský učitel právě nepřednáší, je jeho čas skutečně ‚volný‘, t.j. že nemá co dělat. Vyžadují pak návštěvu schůzí i nedůležitých. Ale badatelskou práci nelze dělat v ‚okénkách‘ 1–2 hodinových, na ni je se třeba uvolnit na celé půldne. Tu pak na př. schůze, i když trvá jen 2 hodiny, zabere vlastně celé odpoledne“ (tamže).

³² V. Machek sa v tejto súvislosti zmieňuje napr. „o otopu: pro letošní zimu jsem na svou soukromou pracovnu dostal toliko dva centy koksu, a to ještě v druhu naprosto nevhodném. Dodávám, že právě tato věc je pro mne nadmíru důležitá; vědecké plány mohou utrpěti velké škody z těchto a podobných příčin zdánlivě nedůležitých“ (s. 84).

³³ Porov. list V. Machka predsedovi vládnej komisie pre vybudovanie Československej akadémie vied (ČSAV) L. Štollovi z 28. júna 1952: „Rád jsem četl Váš dopis..., že mne žádáte, abych vedl práce na Slovanském etymologickém slovníku. Já v tomto oboru pracuji od svých vědeckých začátků a již dosavadní Česká akademie věd a umění (její III. třída) mne před lety požádala, abych takový slovník napsal, nejnověji pak loňská konference, pořádaná v Brně Československo-sovětským institutem“

LIN; z autorových listov adresovaných Slovanskému nakladateľstvu³⁴ a Nakladateľstvu Československo-sovetského inštitutu³⁵ vyplýva, že kniha bola zaradená do ich edičných plánov³⁶ na základe dvoch posudkov, a to nielen odborného lingvistického (od F. Trávníčka), ale aj ideologického, ktorý vypracoval G. Riedel, profesor dialektického materializmu na brnianskej filozofickej fakulte. Pozitívnejšie vyznieva aspoň informácia očitého svedka o tom, aký záujem bol v Prahe koncom r. 1957 o prvé vydanie Machkovho etymologického slovníka.³⁷ Na odľahčenie odcitujeme aj pasáž, ktorá ilustruje Machkove pracovné povinnosti v posledných rokoch života (a ktorá si podľa nášho názoru zachováva svoju aktuálnosť aj dnes): „... musíte mi už veriť, že mám práce nad hlavu. Hlavní je ta, že připravuji druhé vydání svého slovníku, kromě toho jsem napsal v poslední době několik článků pro různé jubilejní oslavné sborníky. (Tyto sborníky se nyní stávají už jakýmsi morem, který bude třeba vyhledit! Takové hlasy se už ozývají.)“³⁸

Atmosféru 50. rokov minulého storočia dokresľujú aj narážky na dobovú sociálno-ekonomickú situáciu, ktoré možno nájsť vo viacerých listoch. Tak napr. vдова po českom slavistovi a byzantológovi J. Frčkovi, popravenom nacistami, v liste z 26. septembra 1954 (t. j. rok po menovej reforme) uvažuje z finančných dôvodov o odpredaji knižnice, ktorá zostala po manželovi;³⁹ penzionovaný prvorepublikový vojenský činiteľ V. Kajdoš v približne rovnakom čase (2. septembra 1954) píše, že poberá dôchodok vo výške 210 Kčs⁴⁰ – dodajme, že cena Machkovej monografie

---

(s. 843), ako aj list V. Machka A. Erhartovi z 2. januára 1952 („Ta konference byla diskuse o srovnávací metodě... V závěru diskuse byly rozděleny badatelské úkoly, mně přiděleno vypracovati etym. slovník slovanštiny“ – s. 140). Porov. aj list B. Rybu V. Machkovi napísaný už 4. novembra 1947 (s. 729 – 730), ako aj informáciu E. Havlovej (in: Sebrané spisy..., s. 15 – 16). Zdá sa, že začiatok prác na slovníku, pripravovanom pod názvom ETYMOLOGICKÝ SLOVNÍK SLOVANSKÝCH JAZYKŮ v Slovanskom ústave ČSAV v Brne, bol sprevádzaný určitými organizačnými nejasnosťami; porov. povzdych V. Machka v liste V. Polákovi (z 15. apríla 1953), ktorý sa zaujímal o možnosť externej spolupráce na uvedenom projekte: „Já sám nemám dosud ani žádnou bumágu od Slovanského ústavu, jakou mám pravomoc a pod.“ (s. 656).

³⁴ List z 27. apríla 1951 (s. 785).

³⁵ List zo 7. novembra 1952 (s. 515 – 516).

³⁶ Knihu nakoniec vydalo v r. 1954 Nakladateľství Československé akademie věd; dokončená bola už v r. 1947 (porov. E. Havlová, in: Sebrané spisy..., s. 14).

³⁷ „A potom Vám děkuji za Váš Etymologický slovník j. č. a sl.; když se ve čtvrtek po prvé objevil v Akademii (resp. v prodejně Nakladatelství ČSAV na Václavském náměstí), nebyl jsem prvním už obdivovatelem, ale snad už desátým, dvacátým... Když jsem v pátek odjížděl domů, všiml jsem si, že ho v Akademii už vyprodali“ (študent J. Uhlíř v liste z 22. decembra 1957, s. 887).

³⁸ List L. Novákovi z 10. apríla 1961 (s. 587). – V. Machek tu nepochybne narážal na skutočnosť, že v podobných prípadoch je potrebné odložiť všetky rozpracované úlohy a pustiť sa do písania požadovaného príspevku, pričom neraz nemožno predvídať celkovú časovú náročnosť takejto (neplánovanej) pracovnej povinnosti.

³⁹ „... já učím na zdravotnické škole, jako všichni trpím nedostatkem peněz“ (s. 169).

⁴⁰ „Od doby, kdy jsem ve výslužbě (1948) – pensi mám skvělou – 210 Kčs – vrhl jsem se vehementně na filologii...“ (s. 321).

o názvoch rastlín, vydanéj v tom istom roku, bola stanovená na 54 Kčs. V súvislosti s dobovými predstavami o riešení bytovej otázky môže byť zaujímavé potvrdenie ministerstva školstva, vied a umení (určené pre bytový úrad v Brne), vystavené V. Machkovi 30. októbra 1952, „že jste vědeckým pracovníkem a máte nárok na jednu místnost ve svém bytě pro vědeckou pracovnu“.⁴¹ V podobnej veci intervenoval aj sám V. Machek listom z 2. júla 1956 v prospech rodiny svojho priateľa, filológa a prekladateľa M. Lukáša z Hradca Králové, ktorej hrozila (v dôsledku zmeny majiteľa domu) strata bytu;⁴² záležitosť sa mala vyriešiť presťahovaním Lukášovcov do vyhovujúceho náhradného bytu, čomu však publikovaná korešpondencia nemusí nasvedčovať.⁴³ Mladý filológ (neskôr, pod tlakom životných okolností, prekladateľ) M. Koubele, rodák z moravského Milevska, aj vzhľadom na svoju dlhodobu nevyriešenú bytovú situáciu podal od apríla 1958 výpoveď na pražskom ministerstve zahraničného obchodu, keďže „naděje na byt v Praze není“.⁴⁴

Publikovaný korpus zachovanej Machkovej korešpondencie⁴⁵ môže nepochybne slúžiť ako zdroj rôznych informácií, ktoré budú cenné z hľadiska poznania príslušného obdobia v dejinách jazykovedy i českej spoločnosti; vydané listy zároveň dokresľujú osobnosť V. Machka (i jeho korešpondenčných partnerov), svedčia nielen o Machkovej trepezlivosti a ohľaduplnosti (porov. vyššie), ale dokazujú aj jeho ochotu pomáhať kolegom (vrátane mladých adeptov lingvistiky), skromnosť⁴⁶ či zmysel pre humor.⁴⁷ Slovenskému čitateľovi môže lektúra Machkovej korešpondencie napokon sprostredkovať aj zaujímavý jazykový zážitok (i pôžitok) v podobe kontaktu s kultivovanou varietou písanej češtiny, aká z dnešného pohľadu zrejme už naozaj patrí do „dávnejšej minulosti“.

Záver. Ako sme sa pokúsili ukázať aj v tejto (zd'aleka nie vyčerpávajúcej) informácii, zbrané spisy V. Machka aj súbor jeho zachovanej korešpondencie pred-

⁴¹ Porov. s. 501 – považoval sa azda brniansky byt rodiny Machkovcov za príliš veľký?

⁴² „... je skutečně v zájmu naší vědecké a kulturní práce, aby MNO v Hradci Králové v bytové záležitosti prof. M. L. ... jeden pokoj jeho bytu pokládal vždy za jeho vědeckou pracovnu“ (s. 465).

⁴³ „Měli jsme se stahovat do bytu náhradního, ale právě včera jsem se doslechl, že na něj čeká 26 (!) uchazečů dalších...“ (list M. Lukáša V. Machkovi z 15. decembra 1956, s. 462).

⁴⁴ Porov. s. 364. – Korešpondencia s V. Machkom naznačuje, že M. Koubele sa pokúšal riešiť svoje existenčné ťažkosti získaním štipendia na dlhší študijný pobyt v zahraničí (pôvodne Albánsko, neskôr sovietska Litva; publikované listy zároveň svedčia o byrokracii sprevádzajúcej takúto iniciatívu); žiaľ, neúspešne.

⁴⁵ Porov. však konštatovanie editorov publikácie: „Není zajisté vyloučeno, že se časem neobjeví další...“ (s. 19).

⁴⁶ Tak napr. v liste L. Novákovi zo 14. decembra 1959 V. Machek píše: „Především Vám děkuji za blahopřání k mým pětadesátinám. Ale poznamenávám že jsem toto jubileum slavil vlastně proti své vůli, neboť se do novin dostalo bez mého vědomí a proti mým zásadám. Já totiž takové pětky za důvod k jubileování naprosto neuznávám. Kampak bychom dospěli, kdybychom i je měli oslavovat“ (s. 571).

⁴⁷ Porov. napr. jeho želanie A. Erhartovi (v tom čase vykonávajúcemu vojenskú službu) v liste z 2. januára 1952: „... já Vám také přeji příjemnou vojnu a mír, t.j. aby se Vaše vojákování skončilo v míru, bez ryku válečného“ (s. 140).

stavujú hodnotné publikácie, ktoré majú okrem vlastného vedeckého významu (z hľadiska etymológie a dejín jazykovedy) nepochybne aj širšiu kultúrno-spoločenskú dimenziu; môžu byť zaujímavé nielen pre lingvistov (českých i zahraničných), ale aj pre špecialistov z iných spoločenskovedných disciplín (etnológia, kultúrna história a pod.) a čitateľov z radov širšej kultúrnej verejnosti.⁴⁸ Na tomto mieste zároveň nemožno neoceniť svedomitú prácu editorov (a ich ďalších spolupracovníkov), ktorí úspešne realizovali obidva edične náročné projekty – ich zložitost' súvisela najmä s prepisom (do elektronickej formy) a redakčným spracovaním rozsiahleho textového materiálu v rôznych jazykoch; v prípade Machkovej korešpondencie netreba zabúdať ani na ďalšie komplikujúce faktory, napr. nižšiu technickú kvalitu zachovaných prameňov (slabšie čitateľné kópie z písacieho stroja), neľahké získavanie biografických informácií o Machkových korešpondenčných partneroch a pod. Pre zaujímavosť takisto uved'eme, že kolektív editorov recenzovaných publikácií tvoria príslušníci rôznych generácií brnianskych etymológov – zatiaľ čo E. Havlová a R. Večerka ešte priamo zažili V. Machka ako vysokoškolského pedagóga a I. Janyšková spolu s H. Karlíkovou sú „žiačkami Machkových žiakov“, V. Boček a P. Malčík sú už príslušníkmi najmladšej generácie pôsobiacej na brnianskom etymologickom pracovisku, pri zrode ktorého pred viac ako 60 rokmi stál V. Machek. Aj uvedený fakt nepochybne svedčí o význame a trvanlivosti vedeckého odkazu tejto osobnosti českej jazykovedy.

---

⁴⁸ V časopise Slovenská reč nebýva zvykom publikovať cenové informácie o hodnotených prácach, na tomto mieste však považujeme za vhodné urobiť výnimku. Prístup „neinštitucionálnej“ verejnosti k obidvom recenzovaným publikáciám akiste uľahčí aj ich cena, ktorú možno vzhľadom na ich celkový rozsah označiť ako veľmi priaznivú (vydavateľom odporúčaná cena – za dvojjazykové komplety – je v prípade zobraňovaných spisov 598 Kč a v prípade korešpondencie 599 Kč, t. j. podľa priemerného výmenného kurzu počas r. 2012 cca 24 eur); pražské Nakladatelství Lidové noviny si nepochybne zaslúži uznanie aj z tohto hľadiska.

KOHO/ČO DNES OZNAČUJE *SIVÁ/ŠEDÁ EMINENCIA*?

Jana Wachtarczyková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava

e-mail: wachtarczyk@gmail.com

WACHTARCZYKOVÁ, J.: Who/what is Today Referred to as a Grey Eminence? In: Slovak Speech, 2014, vol. 79, no. 3-4, p. 194-199.

Abstract: The article reflects the current working of the phrase *grey eminence* in the common Slovak language. The author compares the traditional interpretation of this phraseme in dictionaries with the actualization of the phraseme *grey eminence* in current linguistic praxis, in particular on the web using. A traditional interpretation of the phraseme applies to a person who influences the course of events from the sidelines in a particular area. Examples of the type of: „*štítna žľaza – šedá eminencia nášho zdravia*“ (*thyroid gland – grey eminence of our health*) or „*pórobetónová tvárnica – šedá eminencia stavebníctva*“ (*aerated brick – grey eminence of the civil engineering*) show a new trend and change in the denotation of this phrase. A change in the denotation is presented by its using in relation with non-living objects and it means also a change in the depersonification of the phrase *grey eminence*. The author explains this kind of semiotic update through the categories of objects „*de dicto*“ and „*der re*“ from the concept of intensional logic by Pavel Tichý.

Key words: denotation, depersonification, *grey eminence*, intensional logic by Pavel Tichý

Označenie *šedá/sivá eminencia* je podľa J. Skladanej jedným zo 131 tajomných slov patriacich do trinástej komnaty slovenčiny (Skladaná, 2012). Táto autorka vo svojej práci UKRYTÉ V SLOVÁCH podrobne vyložila pôvod a fungovanie spomínaného označenia v historickom i jazykovom kontexte a pri hodnotení jeho aktuálneho významu píše: „*šedá eminencia*, novšie *sivá eminencia* je pomenovanie pre osoby, ktoré samy na verejnosti nevystupujú, ale v pozadí sú iniciátormi a inšpirátormi významných štátnych a spoločenských podujatí a akcií.“ (s. 200 – 201, tamže). Mimo-jazykové okolnosti vzniku a fungovania tohto pomenovania pripomína aj J. Genzor v tomto čísle časopisu (s. 248 – 249).

Keď o spojení *sivá eminencia* uvažovala M. Pisárčiková v časopise Kultúra slova (1998, s. 320), pripomenula, že popri ňom sa paralelne vyskytuje a používa aj neslovenská podoba *šedá eminencia*. Aj ona poukázala na rovnaké historické okolnosti vzniku tohto označenia, ale ako podstatný znak *sivej eminencie* uviedla to, že „koná nenápadne, ale pevne drží v rukách všetko rozhodovanie v dôležitých veciach: usmerňuje ľudí s vysokým postavením, prípadne ovplyvňuje chod podniku, úradu“ (tamže). J. Skladaná aj M. Pisárčiková prezentujú rozšírené chápanie fenoménu *sivej/šedej eminencie*, ktorá svoj vplyv neobmedzuje len na politické dianie, ale vplýva aj na spoločenské aktivity rozličného typu (podujatia, akcie). Autorky však odlišne vyhodnocujú atribút eminencie – *sivá* a *šedá*. Kým J. Skladaná ich vníma ako pravopisne rovnocenné s tým rozdielom, že atribút *sivý* je novší, tak poznámka M. Pisárčikovej o neslovenskosti *šedej* eminencie oproti *sivej* eminencii

vyzníeva v duchu slovenského purizmu, ktorému neprekáža ani tak cudzí (latinský) pôvod *eminencie*, ako výraz *šedý* v dôsledku jeho fungovania v češtine (*šedá eminence*). Pritom napr. puristicky orientovaná príručka 1000 POUČENÍ ZO SPISOVNEJ SLOVENČINY považuje výrazy *sivý* a *šedý* za rovnoznačné (s. 222). V KRÁTKOM SLOVNÍKU SLOVENSKEHO JAZYKA (2003) je uvedená len *sivá eminencia* vo význame vplyvná osoba v úzadí a výraz *šedý* je aj v nemilosti PRAVIDIEL SLOVENSKEHO PRAVOPISU (absentuje).

Významný posun v spracovaní tejto frazémy predstavuje aj SLOVNÍK SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA (SSSJ), ktorý pri hesle *eminencia* za výkladom uvádza frazému *sivá/šedá eminencia*: osoba stojaca v úzadí, majúca však veľký vplyv, veľkú moc. Ide o konštrukciu, ktorá v zmysle domácej frazeologickej tradície (Mlacek, 2007, s. 36) patrí medzi frazémy so stavbou determinatívnej syntagmy (adj. + subst.) a z hľadiska pôvodu ide o adaptovanú internacionálnu frazému – polokalk. Jej spracovanie v SSSJ predstavuje formálny a výrazový posun, pretože legitimizuje obidva tvary *sivá* aj *šedá* (*eminencia*) ako ekvivalentné, ako varianty. Lexikografi tu zohľadnili frekvenčné hľadisko a výskyt týchto spojení slovenskom národnom korpuse, v ktorého najnovšej verzii (prim-6.1.00.public-all) je *sivá eminencia* zastúpená 165 výskytmi a *šedá eminencia* 168 výskytmi. Znamená to, že vzájomné používateľské “skóre” týchto dvoch konkurenčných tvarov je vyrovnané a evidentné najmä v publicistike – najviac výskytov pochádza z denníkov Hospodárske noviny a Sme, vysoké zastúpenie má aj v odbornej publicistike reprezentovanej literárnym časopisom Romboid.

Jestvujúce lexikografické diela však nereflektujú moment, ktorý vyplýva z okrajového a okazionálneho používania *sivej/šedej eminencie* v súčasnej jazykovej praxi. Nezaznamenávajú ho, pretože (zatiaľ) nejde o zmeny vo význame či obsahu frazémy, iba v jej kontextovom použití a v denotácii, teda v tom, koho a čo označuje, na koho a na čo sa vzťahuje. Tento posun je extenzívny a je spôsobený depersonifikáciou, v dôsledku ktorej sa *sivá/šedá eminencia* nemusí vzťahovať výlučne na osobu, ale môže označovať aj neživý materiálny predmet, objekt, či dokonca súbor činností (príklad [6]). Na internete sa napríklad môžeme dočítať, že *šedou eminenciou* nášho zdravia je štítina žľaza [1] alebo že *sivou eminenciou* tohtoročnej jesennej módy je (sivý) kašmírový sveter [2] a že v oblasti pánskej módy sú *šedou eminenciou* manžetové gombíky [3]. *Sivú eminenciu* má už aj stavebný priemysel a je ňou pórobetónová tvárnica [4]. Istá firma takto propaguje dekantovací ventil („A šedý ventil, tá šedá eminencia súpravy? Šedý ventil bez prevzdušňovacích otvorov slúži ako lievik pre podávanie ružových vín, ktoré nie je nutné prevzdušňovať“) [5]. Pacienti, ktorí nosia po svojej operácii bonboniéry lekárom, by mohli vedieť, že *sivou eminenciou* medicíny je ARO [6] (teda činnosti spojené ani nie tak s liečbou, ako s primárnymi život zachraňujúcimi úkonmi – resuscitáciou, anestézou a intenzívnou starostlivosťou o pacienta).

Tieto spôsoby fungovania spojenia *sivá/šedá eminencia* naznačujú, že jazyková prax odráža kvantitatívne zmeny denotácie (rastie počet denotátov, ktoré sa potenciálne môžu stať vo svojej oblasti sivými/šedými eminenciami), ako aj kvalitatívne zmeny denotácie (zvyšuje sa rozmanitosť denotátov a kontextov, ktoré môžu napĺňať význam tohto spojenia). Ukazuje sa, že základným predpokladom označenia osoby alebo predmetu ako *sivej/šedej eminencie* je fakt dôležitosti, nezastupiteľnosti, rozhodujúceho vplyvu osoby, objektu, činnosti v určitej oblasti, pričom tieto denotáty zostávajú v pozadí ako nenápadné, nezvýrazňované, neverejné, nedoceňované, zákulisné, nepriame atď. Sekundárnym predpokladom vzťahnutia tejto frazémy na predmety je častokrát aj ich farba (sveter, gombíky, tvárnica), ale táto motivácia nie je nevyhnutná (napr. pri ARO, dnes JIS – jednotke intenzívnej starostlivosti).

Dominantne sa *sivá/šedá eminencia* stále vzťahuje na osoby, pričom tento spôsob denotácie (na rozdiel od odkazovania na predmety) je úplný a jednoznačný. Vzťahnutie danej frazémy na osobu je hodnotiace (pôsobenie objektu sa hodnotí ako zodpovedajúce *sivej/šedej eminencii*), presne identifikujúce (zvyčajne sa uvádza vlastné meno) a zároveň lokalizujúce (uvádza sa oblasť pôsobenia, sféra činnosti *sivej/šedej eminencie*). Preto ak sa píše o *sivej/šedej eminencii* v určitej oblasti, takmer vždy nasleduje vlastné meno a sféra jeho pôsobenia, napr. v titule: Vasil Biľak – *šedá eminencia KSC* [7], *sivá eminencia* modelingu – Miro Šimonič [8], *šedá eminencia* českého filmového dokumentu Fero Fenič [9], alebo *sivá eminencia* americkej zahraničnej politiky Zbigniew Brzezinski (“Nie je to tak dávno, čo *sivá eminencia* americkej zahraničnej politiky Zbigniew Brzezinski vyjaval bez škrupúl strategický cieľ amerického establishmentu...” [10]).

Sivá/šedá eminencia okolnosťami svojho vzniku patrí do Francúzska (*éminence grise*), ale je známym a zrozumiteľným kultúrnym fenoménom celého európskeho jazykového priestoru, fixovaným vo variantoch tejto frazémy: napr. angl. *gray eminence*, nem. *graue Eminenz*, tal. *eminenza grigia*, poľ. *szara eminencja* atď. Naznačený vývin v oblasti používania, distribúcie a denotácie tohto označenia v slovenčine dokazuje, že používatelia jazyka priebežne prehodnocujú jazykovú materiu, ktorú majú k dispozícii, a to tak, aby adekvátne, aktuálne a originálne vystihovala ich životnú skúsenosť. Uskutočňuje sa to prostredníctvom nekonvenčnej denotácie, pri ktorej sa ustáleným spojeniam neprpisuje nový význam, ale pripisuje sa im nový aktuálny nositeľ (denotát), ktorý zodpovedá špeciálnemu komunikačnému zámeru. To, že sa *sivá/šedá eminencia* v súčasnej jazykovej praxi môže vzťahovať aj na neživé objekty, je výsledkom jazykovej analógie a využitia podobného modelu denotácie ako v prípadoch výrazov – predikátov typu *kráľ*, *korunný princ*, *líder*, *popoluška*... ktoré tiež môžu označovať osoby, aj predmety, resp. osobám či predmetom je pripisovaná určitá úloha, napr. *brokolica – kráľovná zeleniny*, *Mercedes E 63 – kráľ svojej triedy*, atď.). Preto ak hovoríme o hodnotiacom aspekte pri denotácii typu *sivá*

/šedá eminencia, nemyslíme tým hodnotenie pozitívne vs. negatívne, ale hodnotiaci akt používateľa jazyka, ktorý v súlade so svojou axiologickou kompetenciou vyhodnotí rolu niekoho/niečoho ako úlohu, ktorá podľa jeho odhadu zodpovedá role *sivej (šedej) eminencie* (bez ohľadu na pozitívne či negatívne konotácie). Určitý posun možno pozorovať aj pri konotácii danej frazémy, pretože neživé objekty označené ako *sivá eminencia* (sveter, tvárnica, ARO atď.) negenerujú negatívne asociácie, ktoré často prevádzajú označovanie konkrétnych *sivých/šedých eminencií* – osôb (archetyp *sivej/šedej eminencie*, páter Jozef, vzbudzoval strach). Domnievame sa, že oslabenie negatívnych konotácií pri označovaní neživých objektov ako *sivých/šedých eminencií* je priamym dôsledkom depersonifikácie, najmä straty agentnosti objektu – absencie jeho vlastnej vôle a konania.

Pripísanie úlohy *sivej/šedej eminencie* neživému objektu predstavuje možno produktívny smer aktualizácie frazémy. Táto aktualizácia odlišuje a funkčne separuje jednotlivé aktualizácie, ale forma frazémy ostáva stabilná. Nemení sa význam frazémy, nemení sa jej vonkajšia forma, a tak podľa princípov aktualizovania frazém J. Mlacka (2000, s. 292) by malo ísť o variant pôvodnej frazémy. „Ak by v istom prípade nebolo prvkov analógie s východiskovou frazémou, išlo by nie o aktualizáciu frazémy, ale o nejaké voľné spojenie. Ak by naopak chýbali prejavy funkčného odlišenia, výsledkom by bol iba ďalší variant frazémy, nie jej aktualizácia v tom zmysle ako sa tento pojem všeobecne vo frazeologickej teórii prijíma a chápe“. Zmeny pri denotácii v prípade vzťahnutia *sivej/šedej eminencie* na neživé objekty možno považovať za prejavy funkčného odlišenia, ktoré však automaticky neprinášajú zmenu v samotnom významovom vyznení frazémy. Na jednej strane ide o príliš novú a okrajovú aktualizáciu, aby mala status variantu, na druhej strane žiadny z princípov aktualizovania frazém podľa J. Mlacka (2000) neprezentuje takýto prípad aktualizácie, keď sa zmena neprejavuje na forme frazémy, keď nie je výrazová, ani významová, ale referenčná, teda primárne semiotická. Povaha tohto problému naznačuje, že nástroje a konštrukty na jeho adekvátne uchopenie treba hľadať napríklad v oblasti logickej sémantiky alebo logiky – paradoxne v oblasti, v ktorej „teória jazykových znakov dodnes nemá definitívnu, všeobecne akceptovanú podobu“ (Cmorej, 2000, s. 183) a nedá sa povedať, že by sa základné pojmy a mechanizmy označovania všeobecne a chápali či dokonca prijímali.

Intenzionálna logika P. Tichého umožňuje pripísanie úlohy *sivej/šedej eminencie* niekomu/niečomu chápať ako prejav dvoch odlišných spôsobov denotácie, a to: 1. predikácie „de dicto“ a 2. predikácie „de re“. Predikácia de dicto sa aplikuje na úlohu objektu (napr. na rolu *sivej/šedej eminencie* všeobecne), o ktorej sa hovorí (dictus), (Tichý, 1996, s. 93). V zmysle tejto predikácie môžeme hovoriť všeobecne o *sivej/šedej eminencií* a vzťahovať ju hoci aj na manžetové gombíky alebo ARO za predpokladu naplnenia ich úlohy, tzn. dôležitého vplyvu na pozadí (napr. pánskej

módy či medicíny). Táto predikácia nevyžaduje personálnu individuálnu konkretizáciu a môže odkazovať aj na neživé predmety. Druhý typ predikácie – „de re“ sa vzťahuje na individuálny objekt (res), ktorý je predstaviteľom danej roly (*sivej eminencie*). Jeden žurnalista môže za *sivú/šedú eminenciu* v oblasti českého filmového dokumentu označiť napr. Fera Feniča, iný žurnalista by v tejto úlohe skôr videl napr. Helenu Třeštíkovú (ak jej pôsobenie vyhodnotí ako rolu *sivej/šedej eminencie*). Predikácie sa navzájom líšia konkrétnym naplnením roly. Predikácia „de re“ vyžaduje individualizáciu a hypotetická otázka „kto je sivou eminenciou súčasnej slovenskej politiky?“ vyžaduje konkrétne meno, ktoré sa môže meniť v závislosti od historického času a postoja hodnotiaceho subjektu. Takéto meno (napr. Juraj Široký podľa [11]) preto patrí do individuovej extenzie danej roly – *sivej/šedej eminencie* súčasnej slovenskej politiky.

Súhrne možno povedať, že detailnejší pohľad na fungovanie frazémy *sivá/šedá eminencia* v slovenčine dokumentuje živý proces aktualizácie ustálených pomenovaní. Na jednej strane je to paralelné fungovanie atribútov *sivý/šedý* ako rovnocenných variantov v skladbe frazémy, na druhej strane ide o fungovanie rozličných stratégií denotácie (typu „de dicto“ a „de re“) pri explikácii frazémy. Strategie denotácie „de dicto“ umožňujú označovanie na všeobecnej úrovni (možných objektov a subjektov zodpovedajúcich roli *sivej/šedej eminencie*) a stratégie „de re“ zabezpečujú konkrétnu a aktuálnu individualizáciu (pôsobenie jednotlivca) v role *sivej/šedej eminencie*. Keďže sa tieto dve tendencie navzájom dopĺňajú, môžu popri sebe v jazyku v reálnom čase vzájomne koexistovať a dopĺňať sa (denotácia „de dicto“ sa aktualizuje a konkretizuje prostredníctvom denotácie „de re“). Je pochopiteľné, že s týmito denotáciami sa najčastejšie stretávame v publicistike a v žurnalistických žánroch, pretože najmä investigatívna žurnalistika je založená na poznávaní pozadia verejného diania a jeho účastníkov – *sivých/šedých eminencií*. Napĺňanie známej frazémy aktuálnym kontextom, v prípade denotácie „de re“ aj onomastickým materiálom, môžeme vnímať ako prejav vyspelej jazykovej kompetencie používateľov jazyka v spojení s hĺbkovým poznaním zákulisia mimojazykovej skutočnosti a s jej hodnotením. Je však otázne, či za pripísaním úlohy *sivej/šedej eminencie* neživým objektom je vždy vysoká jazyková kompetencia a hĺbkové poznanie skutočnosti, a nie skôr omyl, nepochopenie či zámerná hyperbola (prípady *sivý ventil*, *manžetové gombíky*, *tvárnica*...). Ide však o zaujímavú tendenciu, ktorá má perspektívu prejavovať sa v slovenčine aj naďalej, a nemala by ostať nepovšimnutá.

Literatúra

- 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974.
- CMOREJ, Pavol: Čo označujú jazykové znaky. In: Človek a jeho jazyk. I. Jazyk ako fenomén kultúry. (Na počesť profesora Jána Horeckého). Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 183 – 191.
- GENZOR, Jozef: Sívá eminencia. In: Slovenská reč, 2014, roč. 79, č. 3 – 4, s. 248 – 249.
- JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds): Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Bratislava: Veda 2006.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda 2003.
- MLACEK, Jozef: Princípy aktualizovania frazém. In: Človek a jeho jazyk. I. Jazyk ako fenomén kultúry. (Na počesť profesora Jána Horeckého). Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 286 – 295.
- MLACEK, Jozef: Tvary a tváre frazém v slovenčine. Bratislava 2007.
- PISÁRČIKOVÁ, Mária: Sívá eminencia. In: Kultúra slova, 1998, roč. 32, č. 5, s. 320.
- SKLADANÁ, Jana: Ukryté v slovách. 13 komnata a 131 tajomných slov. Bratislava: SPN 2012.
- Slovník cudzích slov. Bratislava: SPN 2008.
- TICHÝ, Pavel: O čem mluvíme? Vybrané stati k logice a sémantice. Praha: Filozofia 1996.

Internetové odkazy

- [1] <http://www.mamaaja.sk/zdravie/zdravie-dospelych>, cit. 17. 6. 2014
- [2] <http://www.zenskyweb.sk/lafemme/siva-eminencia>, cit. 10. 6. 2014
- [3] <http://www.manzetovegombiky.com>, cit. 11. 6. 2014
- [4] <http://mojdom.zoznam.sk/cl/10132/121155>, cit. 14. 6. 2014
- [5] <http://mediceye.blogspot.sk/2013/03>, cit. 14. 6. 2014
- [6] <http://www.tescoma.sk/prevzdusnovac>, cit. 17. 6. 2014
- [7] <http://www.retromania.sk/sk/1970-1979>, cit. 14. 6. 2014
- [8] <http://www.cas.sk/clanok/250322>, cit. 10. 6. 2014
- [9] http://www.ferofenic.cz/cz/cz_01_03.html, cit. 14. 6. 2014
- [10] <http://www.extraplus.sk/3310>, cit. 14. 6. 2014
- [11] <http://www.pluska.sk/plus7dni>, cit. 10. 6. 2014

STRETNUTIE LOKÁLNEHO A GLOBÁLNEHO NA ZÁMOCKEJ 47*

Jana Wachtarczyková

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava
e-mail: wachtarczyk@gmail.com*

Prestížnou adresou *Jazyka v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch* sa na dva májové dni (21. – 22. 5.) stala Zámocká 47 – Pálffyho palác v Bratislave. Konferenciu s týmto názvom zorganizovalo oddelenie súčasného jazyka JÚĽŠ SAV v rámci riešeného projektu Vega *Jazyková situácia a jazyková politika na Slovensku v medzinárodnom kontexte* (ďalej aj JSJPS). Zámerom organizátorov bolo nielen prezentovať čiastkové výsledky výskumu uvedeného projektu, ale aj vytvoriť priestor na diskusiu, ktorá by presahovala rámec domácej skúsenosti tým, že sa do nej zapoja aj zahraniční účastníci. Hoci sa napokon niektorí z nich (napr. z Ruska a Gruzínska) nemohli na podujatí zúčastniť vzhľadom na situáciu na Ukrajine, interkultúrny rozmer dodávali konferencii siedmi zahraniční hostia. V priebehu dvoch dní odznelo 21 referátov, pričom sa potvrdilo, že informačná hodnota a intenzita vnímania na podujatí je nepriamo úmerná počtu účastníkov a sekcií. Výsledný efekt prezentácií umocňovalo paralelné tlmočenie všetkých príspevkov aj diskusných vstupov do angličtiny a slovenčiny, sústredenie programu konferencie do pléna a zrozumiteľnosť vypovedaného na strane referujúcich i auditória. Zastúpenie v ňom mali nielen registrovaní účastníci konferencie, ale aj pracovníci JÚĽŠ SAV a iných akademických pracovísk, napr. študenti a pedagógovia z FF UK v Bratislave.

Podujatie oficiálne otvoril riaditeľ JÚĽŠ SAV Pavol Žigo a privítal účastníkov konferencie. Ocenil prítomnosť zástupcov EFNILu (European Federation of National Institutions for Language – Európska federácia inštitúcií pre materinský jazyk) a ich záujem o slovenskú jazykovú situáciu a politiku. František Čermák (Český národný korpus, Praha) ako predsedajúci prvému bloku *Lokálne vz. globálne* uviedol referát EFNIL'S CONTRIBUTION TO ENHANCE INTERLINGUAL RESPECT AND UNDERSTANDING IN MULTILINGUAL EUROPE (Prínos EFNILu k zlepšeniu medzijazykového rešpektu a porozumenia vo viacjazyčnej Európe), s ktorým vystúpil súčasný prezident EFNILu, prof. Gerhard Stickel (Institut für Deutsche Sprache, Mannheim). Hovoril o úlohách tejto organizácie, ktorá vznikla v roku 2003, v súčasnosti zahŕňa 29

* Správa bola vypracovaná v rámci grantu VEGA č. 2/0118/12.

členských krajín z Európy (Slovensko v nej zastupuje Slavomír Ondrejovič). Cieľom snaženia EFNILu je podporovať rozvoj nielen oficiálnych národných jazykov, ale celých kultúr v krajinách ako prejav multikultúrnosti v záujme zachovania jazykovej pestrosti v Európe a zamedzenia lingvistického egoizmu, pričom jedným zo spôsobov, ako rozvíjať vlastný jazyk, je, podľa neho, podporiť cudzie jazyky. Ako ideál multijazyčnosti, ku ktorému by Európa mohla dospieť, sa presadzuje tzv. barcelonský princíp ovládania 3 jazykov v schéme 1 + 2, jeden materinský jazyk a dva cudzie. G. Stickel pripomenul, že k tomuto ideálu je ďaleká cesta, pretože európske krajiny nemajú rovnaký prístup k týmto otázkam a odlišujú sa aj v miere starostlivosti o vlastný jazyk – od veľmi intenzívnej starostlivosti (napr. Francúzsko, Island, Poľsko, Slovensko) až po minimálnu (Nemecko, Veľká Británia), takže spoločná jazyková politika Európy je vecou budúcnosti. S. Ondrejovič (JÚLŠ SAV, Bratislava) na tieto myšlienky nadviazal svojou úvahou o rozličných možnostiach postoja MEDZI PURIZMOM A GLOKALIZMOM. Vychádzal z dotazníkového prieskumu grantu JSJ-PS a predpokladal, že rozpätie medzi purizmom a glocalizmom sa môže prejaviť v odpovediach na postojové otázky, napr. či ľudia považujú podiel cudzích slov v slovenčine za primeraný, či by univerzálnym jazykom mala byť angličtina alebo či respondenti majú dôvod obávať sa, že vplyvom cudzích jazykov stratí slovenčina svoju špecifickosť a identitu. Pripomenul, že vlastnosťou purizmu je práve dlhodobá sugescia obáv a strach z globalizácie, macdonaldizácie jazyka, predtým z bohemizácie slovenčiny a priebežne sa objavujúce tvrdenia o havarijnom stave jazyka a podobne. Sugescie o ohrození jazyka legitimizujú požiadavky štandardizácie jazyka, vytváranie spisovnej normy, jej kodifikáciu, dozor nad jej dodržiavaním a napokon aj sankcie v prípade porušovania. V reálnej jazykovej praxi nepozoruje príznaky ťažkej nefunkčnosti výrazových prostriedkov (s výnimkou vlastných mien typu River Park, Tulip atď., ktoré neprechádzajú „trhom slov“). Podľa neho sa slovenčina s cudzojazyčnými podnetmi vyrovnáva dobre a úlohou pre jazyk a jej používateľov ostáva zachovať ich regionálnu identitu a zároveň reagovať na globálne výzvy vrátane jazykových. VPLYV MÉDIÍ NA GLOBALIZÁCIU SLOVENSKEHO JAZYKA komentovala vo svojom príspevku Oľga Škvareninová (FF UK, Bratislava). Podľa nej médiá zohrávajú zásadnú úlohu v šírení globalizujúcich anglicizmov – glocalizmov, za ktoré považuje napr. *selfies*, *outfit*, *blog*, *promo* alebo slovné spojenia a zvraty ako *mydlová opera* (*soap opera*), *silný príbeh* (*strong story*), *vidíme sa* (*see you*), *idem končiť* (*I am going to end*) alebo *lajknúť na Facebooku*, *pracovať ako homekeeperka*, *mať problém na check-ine*, *multitaskovať* a podobne. Osobitne spomenula sociálne médiá, kde sa formuje napr. internetový slang (*internet speak*, *heck speak*). Tieto komunikačné mody majú určitý druh šifrovania zrozumiteľný väčšinou iba členom danej society, napr. kód 143, ktorý znamená medzi tínedžermi *I love you* (ale neprezradte to mame). Prvý blok uzavrela Jana Svobodová (Ostravská univerzita, Ostrava)

a ČEŠTINA A INSTITUCIONÁLNÍ LINGVISTIKA DNES. Zaujímalo ju, ako vníma potrebu inštitucionalizovanej jazykovedy verejnosť a ako ju chápu samotní jazykovedci. Vychádzala z výsledkov celonárodného sociolingvistického výskumu fenoménu spisovnosti v súčasnej českej jazykovej situácii, ktorý koordinovala v rokoch 2009 – 2011, a z troch kníh rozhovorov s českými jazykovedcami. Ukázalo sa, že česká verejnosť vníma inštitucionálnu starostlivosť a akademickú štandardizáciu jazyka viac-menej pozitívne a samotnú spisovnú češtinu 40 % respondentov potrebuje „někdy“. Výpovede českých jazykovedcov sa však pri otázke pôsobenia napr. Ústavu pro jazyk český AV ČR odlišujú. Podľa niektorých (F. Daneš) sa vedecká inštitúcia má sústreďiť na neautoritatívne jazykové poradenstvo, podľa iných (P. Sgall, F. Čermák) jazyk inštitúcie nepotrebuje, ak má vyhovujúci slovník, podľa J. Kořenského by ÚJČ AV ČR mal integrovať vedecký výskum, pričom mnohí jazykovedci by od jazykovedných inštitúcií očakávali najmä lexikografické diela.

Rozsiahlu diskusiu spustili komentáre k referátu G. Stickela, najmä k barcelonskému princípu jazykovej kompetencie 1 + 2, ktorý podľa S. Ondrejoviča je optimálny, ale momentálne neakceptovateľný pre mnohé lingvocentrické krajiny s puristickým prístupom k jazyku a kultúre. V. Benko (JÚLŠ SAV) pripomenul, že ani eurobarometre nenaznačujú zlepšenie a len polovica Európy hovorí 2 jazykmi (1 + 1). G. Stickel v reakcii potvrdil, že existuje averzia voči dominancii angličtiny ako druhého jazyka, pretože pre prijímajúcu krajinu to znamená nielen preberanie jednotlivých výrazov, ale aj celých jazykových a kultúrnych či naratívnych schém (napr. schém písania odborných textov a používanie anglickej terminológie). S. Surová (Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica) sa opýtala, akú mieru multilingvizmu by chcel EFNIL zachovať a prečo nekorešponduje podpora multilingvizmu na európskej úrovni s podporou na národnej úrovni. Podľa G. Stickela miera podpory jednotlivých asociovaných krajín závisí od ich vnútornej tradície, legislatívnych možností a mnohých iných okolností, ktoré možno ťažko špecifikovať. Sú aj krajiny, ktoré sa podpísali pod dokumenty podporujúce multilingvizmus (napr. Bruselskú deklaráciu o vyučovaní jazykov), ale nedarí sa im ho doma uvádzať do praxe. G. Stickel poznamenal, že to nie je jednoduché ani v Nemecku, kde druhým najpoužívanejším jazykom je turečtina.

V diskusii k druhému referátu sa otázky sústreďovali k motívu číselného šifrovania napr. v internetovom slangu. J. Svobodová uvažovala, či už nejde o znaky argotu, ktorý je už za hranicou všeobecnej (globálnej i lokálnej) zrozumiteľnosti. Aj V. Benko a J. Vrábl'ová (JÚLŠ SAV) sa pozastavili nad komunikačnou únosnosťou takéhoto kódovania s otázkou, či sa pri preberaní skutočne nepreberajú celé dorozumievacie štýly a koncepty. O. Škvareninová odpovedala, že nie je naklonená takýmto globalizačným trendom a že by najmä médiách mala dominovať snaha o spisovné vyjadrovanie a využívanie slovenských výrazových prostriedkov. S. Ondrejovič

však pripomenul, že sa tu za globalizujúce anglicizmy vydávajú aj výrazové prostriedky, ktoré sú vlastné aj iným jazykom, napr. *see you* poznáme z chorvátčiny: *vidimo se*, alebo aj z taliančiny: *ci vediamo*. Rovnako je pri preberaní výrazov dôležité aj načasovanie – napr. hoci sa *jazz* adaptoval v slovenčine ako *džez*, výraz *jazz* sa neprestal používať, a naopak, je motivačným východiskom mnohých vlastných mien. Napokon ani z dlhodobého hľadiska nie sú známe prípady, že by nejaký jazyk „umrel“ na nadbytok cudzích slov, a niet ani jazyka, ktorý by nemal cudzie slová. G. Stickel diskusiu uzavrel s odkazom na Aristotela, ktorý zaznamenal, že mladí ľudia nenasledujú dobré spôsoby a aj v Nemecku stále prežíva resentment za starými nemeckými slovami. Nie sú však dôležité jednotlivé výrazy, nebezpečnejšie sú štruktúrne zmeny v jazyku a jeho komunikačných štandardoch.

K príspevku o inštitucionalizovanej lingvistiky a štandardizovanému jazyku, akým je napríklad čeština v Pravidlách českého pravopisu, vystúpil F. Čermák s poznámkou, že keby existoval dobrý výkladový slovník jazyka českého, neboli by potrebné žiadne Pravidlá. J. Svobodová namietla, že bežný používateľ češtiny pravidiel a aj príručku potrebuje. „A práve to je ostuda české kultúry a presvedčenie, že bežný Čech si žadá pravidla.“ reagoval F. Čermák. „Kodifikácia vedie k problémom. Až ve škole žák zistí, že existujú pravidla a správnosť a začína formátovať podľa nich své myšlenky i vyjadřování. A když se to naučí, pak žádá Pravidla.“ J. Svobodová argumentovala, že zo spomínaného výskumu, ako aj z činnosti jazykovej poradne, stále vyplýva, že spisovný jazyk funguje vo vedomí verejnosti ako pozitívna hodnota, ktorú je potrebné inštitucionálne kultivovať. A hoci sa mnohí lingvisti nezhodnú v miere a spôsobe tejto kultivácie, nie je zdravá ani antikodifikačná hystéria a kampaň konceptu minimálnej intervencie do jazyka, ktoré vedú k dezorientácii používateľa jazyka, najmä ak nemá k dispozícii dobrý slovník českého jazyka. Na to nadviazala A. Jarošová (JULŠ SAV, Bratislava) poznámkou, že aby slovník fungoval ako dobré pravidlá, mal by vychádzať z tzv. reálnej normy (termín J. Dolníka), teda jazyka, aký je, a nie z jazyka, aký by mal byť, alebo aký by sme ho chceli mať. Keď sa nejaké pravidlo či pravidelnosť chce v slovníku uplatniť absolútne, vznikajú umele podoby ako tvar gen. sg. *ióna/u* (Krátky slovník slovenského jazyka) namiesto reálnej normy, ktorú zachytáva Slovník súčasného slovenského jazyka v tvare *iónu*.

Popoludňajšie rokovanie tematicky zastrešoval vzťah jazyka a moci. F. Čermák predstavil JAZYK TOTALITY A DNEŠKA: JAK ODRÁŽÍ REALITU A OVLIVŇUJE LIDSKÉ VĚDOMÍ. Na príklade SLOVNÍKA KOMUNISTICKÉ TOTALITY (2010), ktorého je spoluautorom, ukázal, ako sa s dobovým kontextom mení aj pojmové jadro jazyka a menia sa aj jeho výrazové dominanty. Všeobecne ide o posun od totalitnej verbalizácie reálií výrazmi, ako *socialistický, sovětský, pravda, práce, síla, cíl, lid, bojovat* (za niečo, napr. *boj za každé zrna*) k posttotalitnej a k dominantám súčasnej verbalizácie ako výrazy *slobodný, demokratický, firma, člověk, bojovat* (proti niečomu, napr. proti korup-

cii) k rozvetvenej modalite – *mít, moct, muset, nemuset...* Výrazovými univerzáliami ostávajú slová napr. *být, mít, rok, člověk, koruna, dobrý den*. Ako alternatívne spracovanie komunistického dedičstva predstavila Věra Schmiedtová (Český národní korpus, Praha) svoju publikáciu MALÝ SLOVNÍK REÁLII KOMUNISTICKÉ TOTALITY ČESKO-SLOVENSKO 1948 – 1989. Motívom na jeho zostavenie bol pocit, že Slovník komunistické totality akcentovaním frekvenčného hľadiska a kolokability hesiel stráca na výpovednej hodnote, že zatiera dobový kontext, postoje a význam, v ktorých reálie fungovali. Jej práca má podobu slovníka s výkladom a priblížením jednotlivých hesiel, ktoré sa vzťahujú na denotáty s dnes už nulovým výskytom, ako napr. *kubánske pomaranče*. Obidva slovníky vychádzajú z tzv. Korpusu totality zostaveného z periodickej tlače (Rudého práva), 91 propagandistických príručiek a excerpcie, avšak slovník V. Schmiedtovej približuje reálie Československa, o ktorých mladá generácia vie nanajvýš z rozprávania, napr. *modrá knížka, kopečkář, soudružská návštěva, dederon, konsolidace, oportunista, exponenti pravice*, ale definuje a dáva do kontextu aj výrazové prostriedky, ktoré v súčasnom jazyku pretrvávajú, hoci už v posunutom a ironizujúcom význame, napr. *šťastné zítřky, papučová kultura, bumážka, přátelská pomoc* alebo „*Za co, soudruzí, za co? (Vždyť my také milujeme soudruha Stalina)*“. Do demokratickej súčasnosti poslucháčov vrátil príspevok Júlie Vrábľovej SLOVENSKÁ JAZYKOVÁ KULTÚRA V LAICKOM DISKURZE. Ako laický diskurz vyhodnotila odpovede respondentov na dotazníkové otázky projektu JSJPS. Zaujímali ju najmä odpovede na postojové otázky, či by sa každý občan SR mal vedieť dorozumieť po slovensky, či je dôvod obávať sa o stratu identity slovenčiny, či sa podiel cudzích slov v slovenčine vníma ako primeraný alebo nie a ako na respondentov pôsobia cudzojazyčné nápisy na území Slovenska. Analýza odpovedí predbežne potvrdzuje napríklad očakávanie, že by sa občania v slovenskom jazyku mali vedieť dorozumieť (38 %), aj obavy zo straty identity jazyka sa najviac týkajú starších ľudí s nižším vzdelaním.

Diskusiu k príspevkom otvoril G. Stickel s otázkou, či sa neuvažovalo o komparatívnom využití korpusov totality v iných jazykoch, pretože porovnanie jazykového stvárnenia totalít rozličných krajinách by bol zaujímavý. Viaceré ďalšie otázky smerovali k metodike zostavovania dotazníka, k jednotlivým vzorkám a spôsobu vyhodnocovaniu odpovedí v rámci JSJPS, na ktoré J. Vrábľová všeobecne odpovedala a uviedla, že podrobný opis bude súčasťou pripravovaného kompendia.

Ďalšie dva príspevky boli filozofujúce. Marek Debnár (Slovenský národný korpus JÚLŠ SAV, Bratislava) predstavil svoju úvahu SLOVÁ A SLOVÁ: O DVOCH PODOBÁCH JAZYKA parafrázujúc SLOVÁ A VECI Foucalta a skúmajúc u neho pojmový rozsah a používanie výrazov *langue, langage a parole* s odkazmi na dielo G. Battailea alebo B. Russela. Andrej Gogora (Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra) pokračoval referátom BRUNO LATOUR, VEDECKÉ VYSVETLENIE A MOC a z pohľadu systematickej filo-

zofie priblížil zásluhy tohto sociológa a antropológa na poli modernej vedeckej explanácie, ktorá prostredníctvom teórie siete aktérov (NTI) má univerzalistické ambície a jej záujmom je intrareflexivita.

V diskusii k týmto referátom vystúpil F. Čermák s poznámkou, že filozofi zatiaľ ponúkli jazykovede len veľmi málo a jazykoveda je oproti filozofii exaktnejšia. Samotný diskurz je len druh a kus parole, ak sú k dispozícii len príbehy a voľné žánre, nekorešponduje to s vedeckým prístupom ku skúmanej skutočnosti, resp. on sám vo filozofii najmä derridovského typu nič podnetné nevidí. Na margo „silnej teórie“, akou chce byť aj teória B. Latoura, pripomenul, že rovnako môže byť aj silnou brzdou pokroku, akou bola napr. aj teória pôsobenia flogistónu, ktorá na dlhý čas ovládla filozofické a iné skúmania, kým ju exaktné vedy nevyvrátili a nezabavili relevantnosti.

Podvečerné rokovania boli venované rozličným aspektom jazykových problémov. Viedol ich Petteri Leihonen (Univerzita Jyväskylä, Fínsko), ktorého materinským jazykom je finčina, ale venuje sa aj hungaristike. Ako prvého uviedol Sándora Jánosa Tótha (Univerzita J. Sélyeho, Komárno) a jeho JAZYKOVÝ OBRAZ SVETA V UČEBNICIACH SLOVENČINY A MAĎARČINY AKO CUDZIEHO JAZYKA. Péter Tamás Szabó, pracovník Maďarskej akadémie vied (momentálne na výskumnom pobyte na univerzite v Jyväskylä) spracoval tému MAĎARSKÁ VZDELÁVACIA POLITIKA Z DVOCH PERSPEKTÍV: POROVNANIE VÝSKUMNÉHO POZOROVANIA A RESPONDENTSKÝCH NARATÍV. Nasledovali István Lanstyák a Szilárd Sebők (FF UK Bratislava) s témou PODĽE JAZYKOVÉ PROBLÉMY A JAZYKOVÁ POLITIKA. Na pozadí teórií tzv. problémového manažmentu sa jazykové problémy nenachádzajú medzi 28 najdôležitejšími problémami sveta a považujú sa za „messy“, ťažko opísateľné, ťažko riešiteľné, komplikované a kontextovo determinované otázky. Analýzou postojov slovenských parlamentných strán k trom zákonom o štátnom jazyku referenti ukázali, aký nesúlad panuje v týchto postojoch a ako ťažko je nájsť uspokojivé zákonné riešenie problémov štátneho jazyka a menšinových jazykov.

Na druhý deň konferencia pokračovala príspevkami z oblasti jazykovej politiky. Rokovanie viedla L. Satinská. Ako prvá vystúpila S. Surová s politologickým pohľadom na JAZYK V KONTEXTE ĽUDSKÝCH PRÁV. Hovorila o tom, že jazykové práva sú síce súčasťou ľudských práv, ale politicky sú ťažšie zadefinovateľné a každý národný štát má vlastnú jazykovú politiku. V tradičnom národnom štáte platí schéma jeden jazyk – jeden národ – jeden štát, ktorá štátnu identitu vytvára na základe väčšinovej jazykovej príslušnosti. Myšlienka multikultúrneho a multijazykového štátneho útvaru je ústupom od lingvocentrizmu smerom k fungovaniu štátu s dvomi či viacerými jazykovými režimami. Cieľom týchto tendencií je férová akomodácia nositeľov inokultúrnych vlastností ako základ jazykovej diverzity, a nie ich asimilácia a homogenizácia s väčšinovým obyvateľstvom. Helena Tužinská (FF UK, Bratislava)

va) predstavila vo svojom príspevku SOCIOLEKT, MIGRANTI A TLMOČENIE: INTERAKCIAV ŠTÁTNOH SEKTORE rozhodujúcu úlohu tlmočníka na konkrétnych situáciách pri rozhovoroch štátnych úradníkov s migrantmi. Ukázala, že naše „kultúrne samozrejmosti“ a stereotypné očakávania sa v konfrontácii s cudzincami relativizujú, a to na mnohých úrovniach. Príznakové môže byť už vnímanie času (existuje 38 kalendárnych systémov) alebo priestoru (vnímanie domova, adresy, napr. ak utečenci žijú v lese), vlastníckych vzťahov (iné vnímanie kategórií naše/moje), spôsob fungovania pamäti a narácie (rozličné naratívne schémy).

Diskusiu vyvolala najmä otázka vyplývajúca z príspevku S. Surovej, či schéma jeden jazyk – jeden národ – jeden štát je ešte nosná alebo ustupuje. S. Ondrejovič pripomenul, že existujú rozličné modely národných štátov a ich oficiálnych jazykov – napr. na Islande je oficiálnym jazykom islandčina a jazyk hluchonemých (posunková reč). Pridal sa aj F. Čermák s odkazom na Čínu, ktorú tvorí jeden národ, ale jazyk natoľko diferencovaný, že sa dá hovoriť o osobitných jazykoch, ktorých jednotiacim princípom je písmo. G. Stickel sa vyjadril, že koncept národného štátu nie je zlý, len v súčasnosti už neobstojí výlučnosť jedného jazyka. V diskusii k príspevku H. Tužinskej uviedol P. Leihonen, že mnohí migranti boli zo Slovenska nasmerovaní do Fínska a že by možno bolo zaujímavé porovnať komunikáciu slovenských a finských štátnych úradníkov s týmito ľuďmi. F. Čermák podotkol, že je dobré, ak sa v jazyku štátnych úradníkov v kontakte s cudzincami posilňuje korektnosť napr. v pomenovaní osôb, ale ak sa tabuizuje rasová či etnická príslušnosť napr. v spravodajstve, skresľuje a zovšeobecňuje to informáciu.

V druhej časti predpoludňajších rokovaní vystúpil námestník generálneho delegáta pre francúzsky jazyk a iné jazyky Ministerstva kultúry a komunikácie v Paríži Jean-François Baldi. Hovoril na tému LANGUAGE POLICY IN FRANCE (BETWEEN UNITY AND DIVERSITY) – JAZYKOVÁ POLITIKA VO FRANCÚZSKU, MEDZI JEDNOTOU A ROZMANITOSŤOU. Aby auditóriu ozrejmil pozadie ochranárskeho prístupu Francúzska k jeho jazyku, priblížil historické udalosti a dokumenty, ktoré prispeli k rozvoju francúzštiny. Štátna politika je povinná zaujať voči expanzii angličtiny zásadový postoj a snaží sa neobmedzovať firemné aktivity (napr. ak majú školy sylaby len v angličtine, ak interná komunikácia napr. v developerských firmách prebieha len v angličtine a pod.), ale oficiálna jazyková politika musí motivovať aj napredovanie francúzštiny, napr. v podobe vytvárania francúzskych ekvivalentov k termínom, k dôsledným prekladom, inštruktážnym textom v domácom jazyku atď. Jazyk je pre Francúzov dôležitou hodnotou a mnohí používatelia jazyka žiadajú prístup „dicté“ – usmernenie, nariadenie. V ďalšom referáte L. Satinská (JÚLEŠ SAV, Bratislava) svoju pozornosť sústredila na POSTOJE K JAZYKOVEJ POLITIKE NA SLOVENSKU: VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉHO VÝSKUMU. Príspevok bol ďalším výsledkom výskumu JSJPS a vyhodnocoval anketové odpovede na otázky o tom, či ľudia poznajú zákony o štátnom jazyku, či ich po-

važujú za potrebné, či majú nejaký vplyv na ich bežný život. Predbežne sa ukazuje, že respondenti najčastejšie tieto zákony nepoznajú, ale vedia o ich existencii, pričom ich komunikáciu zákony neovplyvňujú. Tento stav viedol referentku k otázke, či treba meniť postoj ľudí k legislatíve alebo politiku a legislatívu prispôbovať ľuďom. UPLATŇOVANIE RÓMČINY AKO JAZYKA NÁRODNOSTNEJ MENŠINY NA SLOVENSKU bolo témou prezentácie Anny Rácovej (Kabinet orientalistiky SAV, Bratislava), ktorá hovorila o paradoxnej situácii v rómčine – že nemohol byť menšinovým jazykom, pretože nemal štandardizovanú podobu a verejné okruhy uplatňovania rómčiny sa obmedzovali na rómske divadlo Romathan, magazín So vakeres a vysielanie na rádiu Patria. Problematické je aj vzdelávanie v rómčine, na pozadí ktorého stojí etická otázka o sociálnej inklúzii alebo segregácii žiakov. A hoci sa zavádzanie rómčiny do vyučovacej praxe legislatívne podporuje, stroskotáva na nedostatku učebníc, na absencii slovníka, kníh a na nedostatku rómskych autorov a čitateľov.

S. Ondrejovič v reakcii na referát J.-F. Baldiho povedal, že práve Francúzsko a jeho jazyková politika je pre isté kruhy u nás vzorom a často sa hovorí, že ak je tento spôsob pre kultúrnych Francúzov dobrý, tak aj pre nás by mal byť aj s tvrdými postihmi za porušenie nariadení. Ale niektoré prípady vysokých pokút napr. za nepreložený anglický manuál nám stále pripadajú neadekvátne. J.-F. Baldi potvrdil, že boli také prípady a dodal, že to isté neplatí len vo Francúzsku, ale všade, kde platia francúzske zákony, napr. aj v Quebecu. Pri otázke na vyučovanie v rómskom jazyku je podľa G. Stickela nevyhnutné, aby sa umožnilo a podporilo, pretože len tak sa môže rómčina rozvíjať a viac by malo byť rómčiny aj v časopisoch a médiách. S. Ondrejovič však podotkol, že aj v samotnom So vakeres je rómčiny málo a tlak na štandardizáciu jazyka pochádza od inštitúcií, nie od samotných používateľov jazyka. P. Leihonena zaujímalo, odkiaľ sa v mnohých krajinách berie až obsesia po štandardizácii.

Posledný blok konferencie bol venovaný viacjazyčnosti na Slovensku a viedol ho S. Ondrejovič. Mária Homišinová (Spoločenskovedný ústav SAV, Košice) prezentovala MATERINSKÝ JAZYK V HIERARCHII HODNÔT MESTSKÉHO OBYVATELSTVA NA SLOVENSKU (EMPIRICKÁ REFLEXIA OBYVATEĽOV SIEDMICH SLOVENSKÝCH MIEST) ako ďalší výstup z projektu JSJPS. Z vyhodnotenia dotazníku napríklad vyplynulo, že materinskému jazyku respondenti väčšinou pripisovali 6. miesto v 10-miestnej škále preferencií, pričom staršia generácia mu pripisovala väčší význam než mladí, a to v Košiciach a Bratislave. Petteri Leihonen sa sústredil na OZNAČOVANIE LOKÁLNEHO, ŠTÁTNEHO A GLOBÁLNEHO V SÚČASNEJ JAZYKOVEJ KRAJINE MAĎARSKÉHO MESTA NA SLOVENSKU. Na príklade Dunajskej Stredy objasnil myšlienku jazykovej krajiny a všimol si podiel, štruktúru a umiestnenie rozličných nápisov (slovenských, maďarských a globálnych) v meste a hoci tam dominuje (80 %) maďarský jazyk, je to multilingválna scéna. Záverečným príspevkom bola JAZYKOVÁ SITUÁCIA V KOMÁRNE. Eva Baková

(JÚLŠ SAV, Bratislava) skúmala, či sa potvrdzuje predpoklad o generačnej asimilácii maďarskej komunity v Komárne. A hoci sa zvyšuje zastúpenie používania slovenčiny na verejnosti, maďarčina je stále preferovaná v neoficiálnom styku a za materinský jazyk označuje maďarčinu 35 % respondentov.

Po krátkej diskusii S. Ondrejovič poďakoval všetkým účastníkom konferencie, zásluhou ktorých neveľká lokálna akcia občas pripomínala interkultúrny brain storming. Ocenil prácu tlmočníčok a gastroprodukty a služby „kamošov“ z občianskeho združenia Bol raz jeden človek, ktoré integruje ľudí s mentálnym postihnutím medzi ostatných, hoci aj ako obsluhu akademických pracovníkov počas kávových prestávok konferencie. Vyzdvihol invenciu a energiu doktorandiek L. Satinskej, J. Vráblovej a E. Bakovej, ktoré organizačne zvládli tisíc a jednu drobnosť a dodávali podujatiu juvenilný esprit. Namiesto záveru pozval prítomných na miesta v Bratislave súvisiace s jej viacjazyčnosťou – na vlastivednú prechádzku, ktorú vymyslela a inscenovala L. Satinská. Účastníci prešli Staromestskou ulicou, pristavili sa pri Dóme sv. Martina, na Rybnom námestí, v JÚLŠ SAV, pri Univerzitetnej knižnici, pred Slovenským národným divadlom, aby symbolicky skončili na Námestí L. Štúra, kde v 18. storočí býval korunovačný pahorok a kde sa pod jednou korunou spájali osudy mnohých národov. Ostáva veriť, že stretnutie lokálneho a globálneho v Pálffyho paláci budú aj ostatní účastníci považovať za vydarené a že ich odborný vklad do podujatia bude tiež korunovaný – zborníkom podnetných príspevkov.

20 ROKOV SLOVAKISTIKY AKO ŠTUDIJNÉHO ODBORU NA UNIVERZITE V UŽHORODE

Juraj Hladký

*Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, Priemyselná 4,
P. O. Box 9, 918 43 Trnava, e-mail: juraj.hladky@truni.sk*

Slovenská filológia ako učebný odbor na Užhorodskej národnej univerzite a zároveň na Ukrajine oslavuje v tomto roku dvadsať rokov. Kým v počiatkoch to bola historicky i geneticky podmienená blízkosť Zakarpatska so Slovenskom, ktorá priala rozvoju slovakistiky na západnej Ukrajine, v súčasnosti sú to sčasti aj očakávané geopolitické zmeny, súvisiace s približovaním sa Ukrajiny k Európskej únii. Slovakistika na Filologickej fakulte Užhorodskej národnej univerzity (FF UŽNU) mala už pri svojom vzniku pred dvadsiatimi rokmi pevnú oporu v postavách slovakistu a slavistu prof. Pavla Čučku, prvého lektora slovenského jazyka a kultúry doc. Jaroslava Džoganika a aj súčasnej vedúcej katedry slovenskej filológie prof. Svitlany Pachomovovej. Katedra sa na začiatku podujala vychovávať učiteľov slovenčiny pre potreby zakarpatských škôl v regiónoch, kde žila početná slovenská menšina, no postupne sa etablovala ako stabilné a rešpektované vedecko-pedagogické pracovisko. Okrem lektorskej činnosti, ktorú na katedre zabezpečuje Ministerstvo školstva SR, sa usilujú užhorodskí filológovia udržiavať kontakt so slovenskou vedou prostredníctvom prednášok popredných slovenských jazykovedcov a literárnych vedcov, pričom aktuálne dianie prezentujú každoročne aj v podobe vedeckého zborníka *STUDIA SLOVAKISTICA*, v ktorom publikujú slovakisti z Ukrajiny aj Slovenska. Študenti sa oboznamujú so slovenčinou nielen v rámci výučby, ale aj počas študijných pobytov v Slovenskom raji, v rámci jazykovej školy SAS či pri využívaní ďalších možností, ktoré sú dané výhodnou zemepisnou polohou Užhorodu.

Pri príležitosti dvoch desaťročí užhorodskej slovakistiky, naplnených plodnou vedeckou a pedagogickou prácou, vedenie Katedry slovenskej filológie FF UŽNU v spolupráci s Ukrajinsko-slovenským inštitútom humanitných iniciatív, Slovensko-ukrajinským inštitútom humanitných iniciatív a so Slovak AID zorganizovalo medzinárodnú vedeckú konferenciu *Slovakistika na Ukrajine*. Rokovanie sa uskutočnilo v reprezentatívnych priestoroch hotela Praha v Užhorode v dňoch 6. až 8. mája. Hoci na programe podujatia bolo 48 referátov, vzhľadom na zložitú politickú situáciu na Ukrajine a iné príčiny napokon niektorí odborníci do Užhorodu nepricestovali.

Slávnostnú časť rokovania otvorila vedúca katedry Svitlana Pachomovová hodnotiacim referátom *DVADSAŤ ROKOV SLOVAKISTIKY NA UŽHORODSKEJ NÁRODNEJ UNIVERZITE*, v ktorom okrem iných vyzdvihla prínos súčasnej riaditeľky SAS Jany Peka-

rovičovej a prvého lektora slovenského jazyka a kultúry Jaroslava Džoganíka. Vzácnymi spomienkami na profilovanie odboru v podmienkach užhorodskej univerzity prispel aj prvý vedúci katedry slovenskej filológie UŽNU Pavlo Čučka. Na slávnostnom plenárnom rokovaní sa zúčastnili okrem najvyšších predstaviteľov UŽNU a regionálnej samosprávy – generálna konzulka SR v Užhorode Janka Burianová a hlavný riaditeľ sekcie ministra zahraničných vecí a európskych záležitostí SR Stanislav Valo, ktorý vedúcej katedry S. Pachomovovej v mene podpredsedu vlády a ministra zahraničných vecí a európskych záležitostí SR Miroslava Lajčáka odovzdal rezortné štátne vyznamenanie – Striebornú plaketu za 20-ročný rozvoj slavistiky a slovakistiky na Ukrajine a za rozvoj ukrajinsko-slovenských medzikultúrnych a medzietnických vzťahov a prezentáciu Slovenskej republiky v zahraničí.

Odborná časť konferencie sa uskutočnila vo dvoch, resp. troch sekciách: slovenský jazyk v synchronii a kontaktoch, slovenský jazyk z pohľadu slavistiky a slovenská literatúra v časovej reflexii a v súvislostiach. Referáty predniesli filológovia slovakisti z univerzít v Užhorode, Lvove, Kyjeve, Kirovogradu, Dnepropetrovska, Záhrebu, Košíc, Prešova a Trnavy. Nie je naším cieľom podrobne informovať o obsahu všetkých referátov, pretože všetky odprezentované príspevky budú zahrnuté do zborníka z tejto medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorý pravdepodobne vyjde v rámci edície *STUDIA SLOVAKISTICA*, spomeňme však krátko aspoň niektoré z nich.

Marianna Sedláková vo svojom referáte upriamila pozornosť na možnosti práce s medzijazykovými homonymami pri vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka, Jana Kesselová prezentovala príspevok *PRI ZRODE ANTROPOCENTRIZMU AKO PERSPEKTÍVY JAZYKOVÉHO OBRAZU SVETA DETÍ HOVORIACICH PO SLOVENSKY*. Mária Imrichová predstavila niektoré jazykové špecifiká jazyka slovenských právnych textov so zreteľom na právnu terminológiu. Juraj Hladký a Andrej Závodný sa zaoberali slovensko-slovenskými kulturologickými fenoménmi v starej slovenskej toponymii Žitného ostrova. Literárnovedne zamerané referáty slovenských literárnych vedcov uviedli Jaroslav Džoganík, ktorý predstavil nové pohľady na typológiu súčasnej ukrajinskej prózy na Slovensku a Slavomír Gál, ktorý sa zaoberal možnosťami aplikácie výrazovej sústavy F. Mika v kontexte prekladov poézie z ukrajinčiny do slovenčiny. Reflexiu slovenskej literatúry do roku 1918 vo vzťahoch a kontaktoch obsahoval príspevok Petr Kášu a súčasný slovenský lektor na Užhorodskej národnej univerzite Martin Benikovský predstavil niektoré aspekty hermeneutiky súčasnej ukrajinskej literatúry cez optiku slovenskej estetiky.

Kolegovia z hosťujúcej Katedry slovenskej filológie FF UŽNU predniesli deväť príspevkov. Pavlo Čučka predstavil projekt pripravovaného slovníka slovensko-ukrajinskej užhorodčiny, Svitlana Pachomovová sa venovala slovenskej bezekvivalentnej lexike a Lesia Budniková predložkovým konštrukciám v slovenčine a ukrajinčine. Oľha Maďarová uviedla špecifiká slovensko-ukrajinského prekladu textov

v medicínskej oblasti a Natália Petricová sa vo svojej v komparatívne zameranej štúdií zaoberala slovenskými a českými priezviskami v predpriezviskovom období. Júlia Jusyp-Jakymovyčová ukázala na slovenské fonostylistické paralely v období literárneho modernizmu a Tetiana Lichtejová predniesla hodnotiaci referát o slovenskej poézii v interpretačných priezoroch vedeckej elity Zakarpatska.

Počas troch dní odzneli aj ďalšie zaujímavé referáty kolegov z ďalších filologických katedrií užhorodskej univerzity, ako aj z ostatných ukrajinských univerzít o slovansko-slovensko-ukrajinských jazykových a literárnych vzťahoch. Spomeňme napr. príspevok Borisa Halasa o ukrajinskej lexike ovplyvnenej západoslovenskými jazykmi, Ludmily Ust'uhovej o prídastiach v slovenčine a ukrajinčine alebo Oxany Humennej o univerbizácii v slovenčine a ukrajinčine a pod.

Súbežne s rokovaniami v sekciách sa za okrúhlym stolom uskutočnilo stretnutie časti slovenských hostí s užhorodskými študentmi slovakistiky, ktorí mali možnosť v autentických rozhovoroch spoznať názory slovenských jazykovedcov na témy podľa výberu samotných študentov. Osobitne ich zaujal workshop J. Hladkého o slangu a argote v slovenských väznicach. Súčasťou konferencie počas všetkých troch dní bolo aj vytvorenie stánku, v ktorom katedra prezentovala okolo dvoch desiatok svojich starších aj najnovších publikácií, medzi nimi napríklad učebnicu S. Pachomovovej a J. Džoganíka SLOVACKIJ JAZYK: UČEBNIK DLJA STUDENTOV VYSŠICH UČEBNYCH ZAVEDENIJ – SLOVENSKÝ JAZYK: UČEBNICA PRE ŠTUDENTOV VYSOKÝCH ŠKÓL (2010), monografiu P. Budnikovej SUČASNA SLOVACKA JURYDYČNA TERMINOLOHIJA (2007), S. Pachomovovej EVOLUCIJA ANTROPONIMNYCH FORMUL U SLOVJANSKYCH MOVACH (2012) a iné, ale aj jednotlivé ročníky vedeckého zborníka STUDIA SLOVAKISTICA, aktuálne literárnovedne zamerané monografie o slovenskej literatúre a ukrajinsko-slovenských literárnych vzťahoch z produkcie užhorodských slovakistov.

V Zakarpatsku sa hlási k slovenskej národnosti asi 6 tisíc obyvateľov. Keďže pracovníci hosťujúcej katedry spolupracujú aj so základnými školami v zakarpatskom regióne, kde sa vyučuje slovenský jazyk, účastníci konferencie radi prijali pozvanie organizátorov konferencie do Základnej školy v Storožnici neďaleko Užhorodu. Tu sa im v slovensko-zakarpatskom folklórnom pásme predstavili žiaci školy, ale aj miestni folklórnici. Prijemnou súčasťou neskorého popoludnia druhého rokovacieho dňa bolo aj posedenie už v chýrečnej užhorodskej krčme-múzeu Deca u notára.

Naším užhorodským kolegom sa treba s veľkým uznaním poďakovať nielen za zorganizovanie odborne inšpirujúceho a príjemného stretnutia, ale aj za možnosť stretnúť sa s predstaviteľmi najmladšej generácie slovenskej menšiny v Zakarpatsku. Svojimi publikačnými a organizačnými aktivitami vedenie Katedry slovenskej filológie FF UŽNU so ctou reprezentuje zahraničnú slovakistiku už dve desaťročia. V súčasnosti naznačuje aj nové smerovanie slovakistiky na Ukrajinu: nezameriava

sa len na slovenskú menšinu, ale aj na vyučovanie slovenského jazyka ako cudzieho jazyka (v podmienkach ukrajinských filologických fakúlt v pozícii prvého alebo druhého voliteľného slovanského jazyka), ktorý má na Ukrajine spomedzi všetkých slovanských jazykov významnú perspektívu. Verme, že tento trend užhorodská slovakistika bude môcť potvrdiť aj o dva roky, keď si 20. výročie svojho vzniku pripomenie aj samotná Katedra slovenskej filológie UŽNU. Jej pracovníkom želáme veľa úspechov v ich záslužnej činnosti a dovoľujeme si využiť príležitosť aj na to, aby sme všetkým kolegom na ukrajinských univerzitách či v Inštitúte ukrajinského jazyka Národnej akadémie vied Ukrajiny popriali v týchto neistých časoch predovšetkým dostatok dôjstojných možností na život a prácu vo svojej krajine.

O SLOVNÝCH SKLADAČKÁCH

(VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Kompozitá v slovenčine. Prešov: PF PU
v Prešove 2012. 190 s. ISBN 978-80-555-0721-7)

Lenka Palková

Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov, e-mail: palko.lenka@gmail.com

Monografia KOMPOZITÁ V SLOVENČINE od Kataríny Vužňákovovej sa do slovenskej derivatologickej lingvistiky zaradila ako žiadaná publikácia mapujúca oblasť tvorenia kompozít, pričom okrem vlastného lingvistického opisu zložených slov prináša aj kognitívningvistický a ontogenetický pohľad na tieto špecifické lexikálne jednotky.

Tvorenie kompozít chápe autorka na pozadí vzťahov v jazyku a ľudskej kognície, teda interdisciplinárne: z hľadiska lingvistiky vychádza z teórie jazykového znaku a je tiež silne determinovaná furdíkovskou teóriou lexikálnej motivácie; z filozofického hľadiska sa opiera najmä o Platónov vzťah medzi fysei a thesei, Wittgensteinovu analytickú filozofiu, o gnozeológiu a axiológiu; z aspektu kognitívnych vied a vývinovej psycholingvistiky sa nadväzujú na práce J. Piageta, L. N. Vygotského a S. Pinkera usiluje načrtnúť fungovanie mentálnych procesov na základe analýzy kompozície v reči. Tieto východiská sú prepojené a neoddeliteľné, autorka ich funkčne analyzuje a znova spája, čím dodáva publikácii komplexný a ucelený ráz.

V prvej kapitole autorka ponúka doterajšie prístupy k vnímaniu kompozície od bernolákovského obdobia po súčasnosť, v druhej kapitole v nadväznosti na teóriu lexikálnej motivácie opisuje sémantické vlastnosti kompozít, porovnáva ich slovo-tvornú a onomaziologickú štruktúru a vysvetľuje príčiny asymetrie medzi formou a významom v zložených slovách. Tretia kapitola ponúka kvantitatívne údaje o slovenských kompozitách a ich opis v rámci vytvárania Slovo-tvorného slovníka kompozít v slovenčine (ďalej len SSKS). Obsahom štvrtej kapitoly sú ďalšie možné prístupy k opisu kompozít a jazyka vôbec cez prizmu kognitívnej lingvistiky a ontogenézy reči. Takto sa na základe jediného javu – kompozície – autorka pokúša hľadať podstatu kognície, jazyka a reči.

Sumár doterajších výskumov kompozície v slovenskej a českej lingvistike predkladá autorka v prehľadnej tabuľke prístupov ku kompozícii, v ktorej naznačuje aj vzťahy medzi jednotlivými prístupmi. Rekapituláciu poznatkov o skladaní slov zhrňa do trinástich bodov od najvšeobecnejších jazykových problémov po konkrétne

fenomény týkajúce sa kompozície, pričom tieto poznatky následne stručne vysvetľuje. Pri vyčleňovaní kompozičných slovotvorných postupov poukazuje na málo frekventovaný fenomén, a to na existenciu kombinovaného formantu (konfixu) nielen v rámci derivačných, ale aj ako súčasť kompozičných slovotvorných postupov (napr. prefixálno-kompozično-sufixálny postup v slove *splnomocniť*, kde motivantmi sú lexémy *plný* a *moc*). Nazdávame sa však, že nie všetky postupy, ktoré autorka vyčleňuje, sa v kompozičnej slovotvorbe naozaj realizujú. Sufixálno-kompozično-sufixálny postup v zloženinách typu *robotnícko-roľnícky* podľa 3. vydania SLOVNÍKA KOREŇOVÝCH MORFÉM SLOVENČINY (ďalej len SKMS), s ktorým autorka pracuje, podľa nášho názoru takto hodnotiť nemožno: takéto slová sú motivované adjektívom (resp. adverbiom), ktoré už derivačnú morfému, ktorú autorka považuje za základ akéhosi vnútorného sufixu, obsahujú, preto ju v danom motivačnom kroku už nemožno považovať za sufix. Sufixálno-kompozične utvorené zloženiny typu *hráškovozelený* sú podľa našej mienky taktiež sporné. SKMS ich hodnotí ako viacnásobne motivované a ponúka alternatívnu morfeematickú segmentáciu: v prípade, keď sa segment *-ov-* hodnotí ako derivačná morféma, predpokladá sa motivácia slovom *hráškový*; pri motivácii slovom *hrášok* sa *ov-* hodnotí len ako infix. Sufix vo vnútri slova sa teda nepredpokladá, takže aj realizácia tzv. sufixálno-kompozičného postupu je diskutabilná. Teoreticky by sme však mohli uvažovať o infixálno-kompozično-sufixálnom postupe. Zaujímavé novum v tejto monografii predstavuje vyčlenenie prechodných typov onomaziologickej kategórie, ktorým rozvíja prístup M. Sokolovej (porov. Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005, s. 110n.) a ktoré autorka považuje za výsledok viacnásobnej motivácie niektorých kompozít. Do týchto prechodných typov však zaraďuje aj prípady, pri ktorých je viacnásobná interpretácia daná polysémiou kompozít, napr. *drevorytina* – 1. grafická technika (*spôsob*); 2. odtlačok obrazu v dreve (*výsledok, produkt*). Za fyzické utvorenie prenesenej lexie však podľa teórie lexikálnej motivácie nie je „zodpovedná“ slovotvorná, ale sémantická motivácia: otvára sa tak otázka slovotvornej interpretácie sekundárnych lexíí vytvorených v rámci slovo tvorne motivovaných slov.

Pri charakteristike onomaziologickej štruktúry kompozít viaceré autorkine tvrdenia možno považovať za diskutabilné: nesúhlasíme napr. s tvrdením, že ktorýkoľvek prvok onomaziologickej štruktúry môže byť nevyjadrený (pri slovo tvorne motivovaných slovách sú podľa našej mienky onomaziologická báza aj príznak vyjadrené vždy, nevyjadrený môže byť len onomaziologický spoj), že onomatologická štruktúra slova môže byť bohatšia ako onomaziologická (to by platilo v postupe, ktorý autorka označila ako sufixálno-kompozičný a znamenalo by to, že „vnútorný sufix“ nenesie žiaden význam, o spornosti tzv. sufixálno-kompozičného postupu pozri vyššie), že onomaziologický spoj spája aj dve bázy alebo dva príznaky (za onomaziologický spoj sa pokladá ten prvok, ktorý premoštuje bázu s príznakom, porov.

Ološtiak, 2013, s. 34) a že onomaziologická báza exocentrických kompozít (napr. *tlčhuba*) je mimo pomenovania (nositeľom bázy je transflexný formant, vyjadrený súborom gramatických morféme, ktoré môžu byť formálne zhodné a gramatickou morfévou motivantu, ale funkčne sa odlišujú, porov. *tlct', huba* – fem., vzor žena; *tlčhuba* – mask., vz. hrdina). Autorka si podľa nášho názoru protirečí, keď na jednom mieste píše, že všetky tri onomaziologické prvky sa vyskytujú len pri mutačnom type onomaziologickej kategórie, na inom mieste na rovnakej strane (s. 87) však uvažuje o onomaziologickom spoji aj pri integrácii. Viaceré významové prvky, ktoré autorka označuje ako onomaziologický príznak alebo spoj, nie sú súčasťou slovotvorného, ale lexikálneho významu (napr. *menoslov* – „to, čo (je výsledkom) zapisovania mien“, *plynojem* – „nádrž na plyn“, *suchopár* – „suchá pôda“).

Nový prístup prezentuje autorka pri klasifikácii kompozít: neklasifikuje ich podľa už existujúcich hľadísk (napr. podľa lexikálno-denotatívneho významu ako J. Horecký alebo na základe syntaktickej funkcie slovotvorných základov ako J. Furdík), ale na základe signifikatívno-štruktúrneho významu, t. j. onomaziologických kategórií, ktoré pri kompozitách sama vyčleňuje. Takto vymenúva kategórie ako napr. *názvy s významom miery*, *názvy s významom prostriedku*, *názvy spredmetnenia deja a výsledkov činnosti*, *názvy označujúce kvalitu substancie*, *názvy s významom časti a súčasti*, *názvy s významom časového určenia* a mnohé ďalšie, ktoré usporadúva do prehľadnej tabuľky (s. 133). Zložené slová rozdeľuje do dvoch skupín podľa vzťahu slovotvorného a lexikálneho významu na kompozitá, v ktorých sa tieto významy prekrývajú, a kompozitá, pri ktorých sa lexikálny význam odchyľuje od slovotvorného vzhľadom na zastarávanie jedného z motivantov, resp. na kvantitatívnu alebo kvalitatívnu zmenu významu jedného z motivantov. Na tomto mieste by sa žiadalo, nazdávame sa, pridať ešte tretiu skupinu – kompozitá, pri ktorých sa lexikálny význam úplne odlišuje od slovotvorného alebo sa motivácia úplne zastiera (napr. *veľryba*, *kužel'osečka*, *hromozvod*; autorka napokon sama tieto príklady používa na inom mieste, kde píše o falošnej motivácii).

Veľkú časť druhej kapitoly tvoria prehľadné tabuľky, v ktorých autorka porovnáva slovotvorný a lexikálny význam 922 kompozít v rámci viacerých slovných druhov (substantíva, adjektíva, pronominá, numeráliá aj adverbíá). Pri adjektívnych kompozitách uvádza aj typickú kolokáciu, no nerobí to systémovo (pri niektorých adjektívach kolokácia chýba). V stĺpci s lexikálnym významom využíva sémantizáciu konkrétneho slova z KSSJ, v stĺpci so slovotvorným významom je jeho parafráza, v niektorých prípadoch sa však v parafráze slovotvorného významu nevyskytuje motivujúce slovo (napr. *plynojem* – „nádrž na plyn“, s. 52). Rovnako parafráza slovotvorného významu pri kvázikompozitách neobsahuje motivant, a tak ňou vlastne nie je, je totožná so slovníkovým lexikálnym významom. Nazdávame sa, že sa autorka mohla napríklad pokúsiť rekonštruovať slovotvorný význam delexikalizova-

ného komponentu (napr. *bájoslovie* – „to, čo slovami (zachytáva) báje“). Okrem vypisovania slovotvorných a lexikálnych významov by sa podľa našej mienky žiadalo uvádzať aj vzťahy medzi nimi (ekvivalencia, inklúzia, prienik). Autorka však identifikuje príčiny asymetrie medzi slovotvorným a lexikálnym významom, napr. posunutý význam jedného motivantu, defrazeologickú kompozíciu, časovo podmienenú zmenu významu, falošnú motiváciu a i. Za prínosný považujeme opis synonymných vzťahov medzi kompozitami s jedným odlišným slovotvorným základom, ako problematickú hodnotíme nedôslednú diferenciaciu kompozít a derivátov od kompozít (v publikácii autorka analyzuje aj slová typu *pätolizačstvo*, *čarodejný*, *poľnohospodársky*, *časopriestorový* a i.).

V tretej kapitole autorka opisuje viaceré varianty koncepcie slovotvorného slovníka slovenčiny, súčasťou ktorého by mal byť aj predkladaný SSKS. Pri lexikografickom zachytení kompozít vychádza z Furdíkovej koncepcie slovotvorného slovníka, upravuje ju však pre potreby tohto diela (niektoré parametre vynecháva). Elektronická verzia SSKS, ktorá je voľne prístupná na webovej stránke <http://ssks.pf.unipo.sk>, v súčasnosti spracúva cca 600 hesiel (heslá sa priebežne dopĺňajú) a umožňuje používateľom vyhľadávať kompozitá abecedne alebo podľa konkrétnych parametrov (slovotvorné alternácie, slovotvorné prostriedky, slovotvorné postupy, trunkácie, typy onomaziologických kategórií a konkrétne onomaziologické kategórie, slovnodruhovú charakteristiku motivantov aj motivátov, motivačná intencia), ktoré sú v monografii detailnejšie opísané, autorka taktiež predkladá inventár onomaziologických kategórií kompozít. Spôsob vyhľadávania konkrétnych slovotvorných javov na webovej stránke autorka ilustruje v publikácii v podobe printscreenov. Rozsiahla priložená tabuľka tvorí ukážku konkrétne spracovaných hesiel v súbore MS Excel. V záujme exemplifikácie autorka predkladá aj konkrétne spracovanie všetkých parametrov v hesle s jedinou aj viacnásobnou motiváciou.

Nahromadenie reprezentatívnej vzorky kompozít autorke umožnilo štatisticky spracovať javy spojené s kompozíciou (pri kvantitatívnych opisoch v monografii vychádza zo 610 spracovaných kompozít z celkového počtu 3 021 zložených slov nachádzajúcich sa v SKMS) – v prehľadných grafoch a tabuľkách znázorňuje pomer derivácie a kompozície, percentuálne zastúpenie kompozičných slovotvorných postupov, vzťahy medzi slovotvorným a lexikálnym významom, slovotvorné kategórie derivátov a kompozít podľa ich názvov aj podľa produktívnosti a celkovú slovnodruhovú charakteristiku kompozít.

V štvrtej kapitole autorka predkladá opis tvorenia kompozít z hľadiska rečového vývinu dieťaťa, pričom základom opisu formovania lexikálneho a morfológického systému detskej reči bol longitudinálny výskum na vlastnom dieťati, fungovanie kompozít v reči si však autorka overila aj experimentálne cez dotazník u študentov PF PU v Prešove, riadený rozhovor a wug-test realizovala u detí od 4. do 6. roku ži-

vota. Na základe tohto výskumu autorka zistila, že medzníkom na vytvorenie schopnosti tvorenia kompozít u detí je hranica 5. roku života. Slovtvorba u detí súvisí s kognitívnymi princípmi analógie, implikácie, systémovosti, generalizácie a transferu poznatkov, pričom pravidlá slovtvorby sú u detí implicitne prítomné (dôkazom toho je tvorenie detských okazionalizmov). Autorka tiež zistila, že tvorenie kompozít je závislé od kognitívnej, gnozeologicko-axiologickej, jazykovo-štruktúrnej a sociálno-interakčnej a komunikačnej zložky, pričom tieto zložky konkrétne opisuje. Hodnotenie kompozít u detí a dospelých sa napriek vývinovým odlišnostiam zhoduje, neskorší nástup kompozít (vzhlľadom na deriváty) u slovensky hovoriacich detí nesúvisí s komplikovanosťou zložených slov, ale s typom materinského jazyka, v ktorom dominujú deriváty. Poznatky o vekovo podmienených schopnostiach tvoriť zložené slová autorka v náznaču didakticky aplikuje do návrhu vytvárania konkrétnych typov hier (napr. skladačka), ktoré s jazykovým problémom tvorenia kompozít súvisia.

Záverom možno konštatovať, že recenzovaná publikácia zachytáva derivatologickú problematiku kompozície z viacerých hľadísk, vďaka zvolenému interdisciplinárnemu pohľadu podáva hodnotný viacdimenzionálny obraz skladania slov v slovenčine vrátane jeho ontogenetických a kognitívnych súvislostí. Vďaka svojej prehľadnosti, názornosti a dostupnosti by sme ju mohli označiť ako „userfriendly“. Vyššie spomínané problematické miesta nabádajú k ďalšiemu výskumu a štúdiu zložených slov, monografiu KOMPOZITÁ V SLOVENČINE teda pokladáme za jeden zo zdrojov inšpirácie k budúcim výskumom kompozít.

Literatúra

- FURDÍK, Juraj: Slovenská slovtvorba. (Teória, opis, cvičenia.) Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.
- HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján et al.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 440 s.
- OLOŠTIAK, Martin: Onomaziologická štruktúra lexikálnych jednotiek. In: Od morfém ku komplexným slovám a ich paradigmám. Výraz, význam, funkcia. Eds. M. Ološtiak – L. Sisák. Prešov: FF PU v Prešove 2013, s. 9 – 89.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Prínos Slovníka koreňových morfém k charakteristike kompozít. In: Jazykovedný časopis, 2005, 56, č. 2, s. 99 – 126.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 3. upravené a doplnené vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2012. 692 s.

O VÝSLEDKOH INŠPIRUJÚCEHO VÝSKUMU JAZYKA SÚKROMNÝCH LISTOV

(Zdeňka Hladká – Olga Martincová: Slova v soukromých dopisech.
Lexikografická sonda. Brno: Masarykova univerzita 2012. 139 s. ISBN:
978-80-210-6112-5)

Mária Imrichová

Katedra slovenského jazyka, Inštitút slovakistických, mediálnych Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Ul. 17. novembra č. 1, 080 78 Prešov, e-mail: imrichm0@unipo.sk

O tom, že výskum jazyka súkromných osobných listov (epištol) má v českom vedeckom prostredí dlhú tradíciu, netreba osobitne slovenskú odbornú verejnosť príliš presviedčať. Výraznú zásluhu na pestovaní tejto tradície a na skúmaní epištolárneho žánru má „brnianska epištolárna škola“, ktorá pod vedením Zdeňky Hladkej dokázala vo viacerých odborných knižných výstupoch zúročiť viacročný záujem o nepochybne aj pre širšiu verejnosť zaujímavú a prítlačlivú oblasť, akou je jazyk súkromných listov. Na tomto mieste chceme priblížiť jeden z viacerých výstupov grantového projektu, ktorého cieľom bolo zhromaždiť a korpusovo spracovať súkromné texty bežných pisateľov 20. storočia, čím autorský kolektív nadviazal na predchádzajúce korpusové spracovanie vyše 5 000 súkromných listov, e-mailov a SMS z prelomu 2. a 3. tisícročia predovšetkým od mladých ľudí (výsledky tohto výskumu sú publikované v práci Z. Hladkej a kol.: ČEŠTINA V SOUČASNÉ SOUKROMÉ KORESPONDENCI. DOPISY, E-MAILY, SMS. Brno: Masarykova univerzita 2005). Výsledky výskumu tak kompletizujú pohľad na vývoj jazyka a spôsob komunikácie aj v takej oblasti, akou je súkromný korešpondenčný styk, pričom doterajší opis obohacuje o diachrónny aspekt. Predstavovaná publikácia dokazuje, že súkromné listy sú vhodným materiálom na lexikologickú reflexiu a prináša zaujímavý a pre vedeckú obec inšpirujúci pohľad do oblasti príznakovej lexiky osobnej korešpondencie mladých ľudí.

Publikácia Zdeňky Hladkej a Olgy Martincovej SLOVA V SOUKROMÝCH DOPISECH. LEXIKOGRAFICKÁ SONDA predstavuje ojedinelú lingvistickú prácu, ktorá svojou koncepciou i metodikou spracovania rozširuje i ukazuje nové možnosti poznania a poznávania lexiky, a to v medzinárodnom meradle. Cieľom publikácie je opis „souboru príznakových lexikálnych prostriedkú používaných v osobných dopisech, konkrétne v soukromé korespondenci mladých lidí z přelomu 20. a 21. století“ (s. 7.). Tieto výsledky vzhľadom na vekové zloženie autorov listov (do 30 rokov; listy sú datované 1997 – 2003) nepochybne prinášajú cenné informácie o jazyku mládeže a odhaľujú tendencie jazyka súčasnej (a to nielen českej) mladej generácie. Natolko detailný a viacaspektový opis príznakovej lexiky sa doposiaľ v českej ani slovenskej lingvistike nerealizoval. Ako podklad na analýzu slúžilo 100 listov českých pisateľov,

ktoré sa nachádzajú v Korpusе súkromnej korešpondencie – dopisy (spolu cca 2 000 osobných listov).

Okrem úvodnej state obsahuje publikácia 2 časti. V prvej – SLOVNÍK SOUKROMÉ KORESPONDENCE. DOPISY MLADÝCH LIDÍ NA PŘELOMU 20. A 21. STOLETÍ – sa autorky sústreďujú na *východiská opisu* slovníka mládeže, pričom zásadnou otázkou bola otázka hraníc príznakovosti lexikálnych jednotiek. Medzi príznakové lexikálne prostriedky zaraďujú tie lexikálne jednotky, ktorých príznakovosť sa zakladá na príslušnosti k niektorému z útvarov národného jazyka, k typu komunikácie a k štýlovej vrstve (s. 7); okrem toho tie, ktorých príznakovosť sa zakladá na citovom či hodnotiacom postoji autora (expresívne, emocionálne, evaluačné prostriedky, oslovenia: *beruška*, nadávky: *blbec*, pozdravy: *ahojky*, emocionálne a zvukomalebné citoslovčia: *preboha*, *ach*, *jé*) a tiež výrazy, ktoré zastarávajú alebo sú príznakové z frekvenčného hľadiska. Z uvedeného vyplýva, že autorky nadväzujú na doterajšiu lexicografickú a lexikologickú tradíciu a výber hesiel vychádzal z kritéria príznakovosti lexikálnych prostriedkov (vrátane frazém), pričom sa toto kritérium vzťahuje aj na neplnovýznamové slová. Z hľadiska *metodiky výberu* príznakových lexém bol podkladom súpis príznakových lexém získaných v skúmanom korešpondenčnom korpusе a ich porovnávanie s výkladovými slovníkmi súčasnej češtiny, a to najmä z hľadiska povahy štýlových kvalifikátorov v jednotlivých slovníkoch. Slovník preto obsahuje príznakové slová, ktoré súčasné slovníky neregistrujú (*opatrovat se*, *pohodář*), často aj pre ich nespisovný ráz (*nákladák*, *cígo*). Slovník neobsahuje tie príznakové slová, ktoré sú zaznamenané vo výkladových slovníkoch súčasnej češtiny (najmä SLOVNÍK SPISOVNÉ ČEŠTINY PRO ŠKOLU A VEŘEJNOST a SLOVNÍK SPISOVNÉHO JAZYKA ČESKÉHO) vo význame zhodnom s významom slova v skúmanom materiáli, resp. obsahuje slová v zaradené v slovníkoch, ale s významom, ktorý sa odlišuje od zachyteného v súčasných českých slovníkoch. Vzhľadom na charakter skúmanej lexiky sa tak SLOVNÍK SÚKROMNEJ KOREŠPONDENCE v niektorých prípadoch nezhoduje s kvalifikovaním príznakovosti a nepríznakovosti konkrétnych lexém v súčasných slovníkoch a takto zvolená metodika umožnila zachytiť v slovníku aj špecifické nelexikalizované významy, ktoré sa do bežných výkladových slovníkov nedostávajú, napr. **mamina** 1. *matka*: ... já půjdu na barák, mamina se odstěhuje, 2. *matka novonarozene nebo malého dítěte*: Byla bych ráda, kdyby jsi zůstala mojí přítelkyní i nadále – i když už budu „mamina“...; **bomba** 1. *něco senzačního, vynikajícího*: ... a s hodbou to musí být fakt bomba!, 2. *senzační, vzrušující, překvapivá zpráva*: Další bomba – z Jindry se vyklubal pěkný „hajzl“. Vysokú erudovanosť autoriek dokazujú jasne stanovené a v úvodnej časti publikácie dôsledne opísané kritériá *výkladu významu lexikálnych jednotiek* v porovnaní s doterajšou lexicografickou tradíciou, kritériá *výberu hesiel* a výber *kvalifikátorov*, resp. ich kombinácií, *hláskoslovné, tvaroslovné a pravopisné zásady* a prehľadný *opis štruktúry hesla*.

Podstatnú a jadrovú časť publikácie tvorí druhá časť: SLOVNÍK. Obsahuje takmer 800 lexém, je usporiadaný abecedne, obsahuje plnovýznamové i neplnovýznamové slová (zámená, častice, spojky a citoslovčia), jednoslovné i viacslovné lexémy a nevyužíva techniku hniezdovania (s výnimkou slovnodruhovej homonymie, ktorá sa spracúva v rámci jedného hesla). Štruktúra hesla zodpovedá lexikografickej tradícii: heslo v základnom slovníkovom tvare, slovnodruhovú a tvaroslovnú charakteristiku, štýlové charakteristiky, výklad významu (pričom sa detailne zachytávajú tie významy daného slova, aké boli v skúmaných listoch zaznamenané/podané) uvedením synonyma alebo opisom, niekedy sa v zátvorke uvádza spresnenie významu: **dže-mík** expr. *džem* (rosolovitá ovocná zavařenina; s. 40). Na konci hesla sú exemplifikácie – príklady z textov dokresľujúce výklad významu, pričom sa maximálne uchováva autenticnosť znenia dokladu tým, že sa za príslušnou exemplifikáciou vždy nachádza v hranatej zátvorke číselný odkaz usúvzťažňujúci príklad so zdrojom v elektronickom korpuse a krátkymi sociologicky relevantnými údajmi o autorovi a stručnou informáciou o tematickej náplni listu, ktoré obsahuje príloha č. 2, napr. *1959 Dopsis z pobytu v Anglii, kde pisateľka pôsobí jako au-pair. Ličení dojmů z Angličanů. Do textu pronikají anglicismy.*; *1983 Pisateľka detailně líčí kamarádce průběh svého milostného vztahu (včetně reprodukce komunikace)*. Osobitosťou heslovej state je uvádzanie *poznámok* na jej konci, v ktorých sa nachádzajú doplňujúce informácie, napr. sa upozorňuje na pravopisné podoby slova, na jeho frekvenciu alebo výklad tvorenia: **limovat** nedok (koho) expr. *milovat: Limuji Tě a těším se na celou tvou osobu a hlavně na Tebe.* [1956] *Hravá přešmyčka v mluvě mládeže* (s. 54); **pěcha** přísl. slang. *pěšky: Je to 3 km od naší vesnice, tak jsme se vydali pěcha...* [1911] *Zejména v mluvě mládeže.* (s. 66).

Slovník je doplnený prílohami: 1. FRAZÉMY A IDIOMY, 2. CHARAKTERISTIKA DOPISŮ, 3. UKÁZKY DOPISŮ. Prílohu číslo 2 sme opísali vyššie v súvislosti s exemplifikáciami. Príloha 1 obsahuje súpis frazémových a idiomatických jednotiek, pričom pri ich výbere sa postupuje v zhode s výberom lexém do slovníka. Súpis frazém teda obsahuje také frazémy, ktoré sa ako príznakové chápu na pozadí textu, útvarovej príslušnosti a dosiaľ neboli zachytené v slovníkoch. Z formálneho hľadiska sú opísané pod jednoslovným nadradeným heslovým slovom a najväčšie zastúpenie majú slovesné frazémy a frazémy s relatívne pevným podmetovým zámenom *to*, napr. *nemá to chybu, leze mu to krkem, to je na smilování, to si piš, to je prdel*. V zhode so slovníkovou časťou sa uvádzajú dokladové citáty, čím sa jednak zabezpečuje vysoká miera autenticnosti, a jednak nahrádzajú vysvetľovanie/výklad frazém, napr. **síla je to síla**: *Je to síla, o kolik jsou tím teplem tady ty byliny silnější...* [1886]; **rána mít ránu**: *Jak sem tak probírala ty věci, tak sem našla i fotky ze školy. No máme na těch fotkách „ránu“.* [1939]. Príloha 3 obsahuje ukážky troch ručne písaných osobných listov (s. 123 – 131).

Radi konštatujeme, že publikácia autoriek a skúsených lingvistiek Zdeňky Hladkej a Olgy Martincovej *SLOVA V SOUKROMÝCH DOPISECH. LEXIKOGRAFICKÁ SONDA* je reálnou sondou do reči dnešnej českej mládeže a v mnohých prípadoch pripomína reč slovenskej mladej generácie. Autorky dokázali, že osvedčené lexikografické metódy môžu dobre poslúžiť na opis a lexikografické spracovanie netradičných a okrajových vrstiev lexiky a priniesli inšpirujúce podnety na podobné výskumy v slovenskom lingvistickom kontexte.

JEDNOTLIVÉ A VŠEOBECNÉ ONOMASTICKÉ PREMISY Z PREŠOVA

(Jednotlivé a všeobecné v onomastike. Zborník z 18. slovenskej onomastickej konferencie konanej 12. – 14. septembra 2011. Editor: Martin Ološtiak. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov 2012. 391 s. ISBN 978-80-555-0576-3.)

Anna Ramšáková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava

e-mail: annar@juls.savba.sk

V roku 2012 „bibliotéka onomastiky stredoeurópskeho priestoru“ nadobudla ďalší knižný prírastok v podobe zborníka JEDNOTLIVÉ A VŠEOBECNÉ V ONOMASTIKE. Publikácia je výstupom z rovnomennej 18. onomastickej konferencie – tradičného, obyčajne jesenného onomastického konferenčného stretnutia konaného v septembri 2011 v Prešove. Prešovská pôda hostila odborníkov a záujemcov o onomastické otázky už po piatykrát. A bola to opäť zaangažovanosť prešovskej onomastickej obce, ktorá umožnila tomuto jazykovednému zborníku uzrieť svetlo sveta. Zborník svojou formou i grafickým spracovaním dôstojne reprezentuje obsahovú zložku, ktorú naplnilo 46 príspevkov slovenských, českých, slovinských i ukrajinských jazykovedcov a ktoré takmer všetky odznegli na spomínanom podujatí. Z predhovoru editora sa dozvedáme, že tradícia organizovania slovenských onomastických konferencií siaha do roku 1967, kedy sa v Bratislave konal prvý ročník. Takisto sa dočítame, že osobnosťou, bez ktorej si nemožno predstaviť žiadnu slovenskú onomastickú konferenciu, je Milan Majtán. A to nielen pre jeho neutíchajúci entuziazmus pre onomastiku.

Mohlo by sa zdať, že recenzia zborníka prichádza s oneskorením. Ale nielen horlivý bádateľ istotne ocení jedinečnú možnosť – a to pri príležitosti 19. slovenskej onomastickej konferencie konanej v apríli tohto roka –, aktuálne a priamo hodnotiť i porovnávať, kam sa posunula a na čo kladie dôraz onomastika stredoeurópskej oblasti. Čo „už má za sebou“ a čo všetko ešte zostáva neobjasnené.

I napriek tomu, že v osobitných zborníkoch z onomastických konferencií sú príspevky obyčajne radené tematicky – počnúc obyčajne príspevkami venujúcimi sa všeobecným otázkam onomastiky, cez antroponomastiku, toponomastiku, hydronomastiku, chrématonomastiku a končiac teoreticko-didaktickými príspevkami –, by sme od editora (ale i v budúcnosti od potenciálnych editorov zborníkov venovaných jednej jazykovednej oblasti jazykovedného výskumu) očakávali vo vnútornej štruktúre zborníka grafické označenie špecifických oblastí onomastiky. Čitateľ nezorientovaný v onomastickej problematike, terminológii a jej výskumných smeroch sa pri takomto radení príspevkov nielenže stráca, ale nedarí sa mu vytvoriť si jasnejší ob-

raz o jednotlivých výskumných onomastických oblastiach (práve preto, že hranice medzi jednotlivými oblasťami nie vždy sú zreteľné). Zdá sa nám, že práve oblasť onomastických bádanií, aj najmä v dôsledku vzniku mnohých nových termínov, by si takéto grafické členenie žiadala.

Vo vzťahu k „slovenskej onomastickej minulosti“ treba pripomenúť rok 1964, keď sa utvorením Slovenskej onomastickej komisie začala aj etapa cieľavedomého organizovaného výskumu vlastných mien. Komplexný prístup k vlastnému menu ako súčasť lexiky národného jazyka a k náuke o vlastných menách ako samostatnej jazykovednej disciplíne potvrdzuje samotná prepojenosť onomastiky so širokým spektrom spoločenskovedných a prírodných disciplín. Najstaršie záznamy vlastných mien nachádzame v rozličných druhoch textov. Spoločenská dôležitosť poznania onymie v komunikačnom styku na istom území v istom jazyku v istom období bola odjakživa nesporná a nie je tomu inak ani v súčasnosti.

Všimnúť si rôzne varianty vlastných mien v jazykovej komunikácii vzhľadom na charakter komunikácie bolo nevyhnutnou premisou výskumu Milana Harvalíka. Vo svojej štúdií *VARIABILITA PROPRIÍ A JEJÍ ROLE PŘI KONSTITUOVÁNÍ ONYMICKÝCH SYSTÉMŮ* zdôraznil potrebu sledovať ako proprium vzniká, akú funkciu plní, v akej komunikačnej situácii vystupuje, respektíve na akom stupni komunikačnej oficiálnosti je. Jeho základnú argumentačnú bázu tvorí analýza rôznych spôsobov použitia a fungovania variantov (spisovných či štandardizovaných, v obecnej češtine alebo v nárečí) vlastných mien. Analýza materiálu autorovi potvrdila existenciu, a teda implicitnú diferenciaciu takýchto variantov proprií, ktorá je podmienená aj štylistickým výberom jedného z možných ponúkaných komunikačných variantov (pričom sa zohľadňuje aj ich vlastnosť istej miery komunikačnej prestíže). Výskum potvrdil aj silný vplyv nárečí na jazykovú stránku vlastného mena a na vytváranie propriálne komunikačných variantov. Dialektizmy tu však nepôsobia rušivo, keďže sú propriálnymi funkciami výrazne zastreté (ak nie sú zámerne evokované). Príspevok Pavla Odaloša *KONTINUITA JEDNOTLIVÉHO A VŠEOBECNÉHO V ONOMASTIKE* sa niesol v duchu porovnávania teórií vlastného mena dvoch výrazne sa profilujúcich osobností česko-slovenskej onomastiky Vincenta Blanára a Rudolfa Šrámka. Všimol si, s čím spájali jednotlivé a všeobecné vo svojich výskumoch. Napokon sumarizoval a formuloval záver, že dichotómia jednotlivé a všeobecné v onomastike sú a budú vždy spolu: „... jednotlivé implicitne obsahuje všeobecné a všeobecné imanentne signalizuje jednotlivé...“ (s. 19). Na základe opisov sémantických relácií všeobecne opisovaných pri onymách, ale obchádzaných pri hyponymách a meronymách, vychodí Malgorzate Rutkiewicz-Hanczewskej v štúdií *WSTĘP DO SEMANTYKI ONIMICZNEJ: NOMINA PROPRIA I NOMINA APPELLATIVA – INKLUZJA CZY EKSKLUZJA?*, že o propriálnej a apelatívnej rovine možno hovoriť ako o dvoch nezávislých rovinách koexistujúcich vo vzťahu exkluzie. Potvrdením tejto tézy sú totiž výsledky výskumov vlastných mien z pohľadu

neuropsychológie, ktorá odкрýva zaujímavý fenomén tzv. dvojitej disociácie. Neurobiológia jazykových procesov podľa autorky potvrdzuje nezávislosť priebehu pomenúvacích procesov v rámci apelatívnej i propriálnej roviny. Dôkazom toho sú napokon podoby (formy) hotových vlastných mien používaných v medziľudskej komunikácii.

Po úvodnom objasnení chápania obsahu a rozsahu významov termínov proprializácia, deproprializácia, apelativizácia, deonymizácia, transonymizácia a reproprializácia Mária Imrichová vo svojej štúdií PODOBY A DÔSLEDKY TRANSONYMIZAČNÉHO PROCESU PRI LOGONYMÁCH pristúpila k jadrú sledovaného problému. K transonymizačnému procesu, na ktorý nazerala cez prizmu relevantnosti motivujúcej sémy pri tvorbe logoným. Upozornila na to, že pri translogonyme je rozhodujúca prvotná (primárne vnímaná) výrazná črta (relevantná séma) fundujúceho (motivujúceho) logonyma, ktorú treba hľadať v kontexte jeho výskytu. Podobne i Hana Weissová v texte JAZYKOVÝ ZNAK VŠEOBECNE A PROPRIUM AKO ŠPECIFICKÝ JAZYKOVÝ ZNAK (PŘÍKLADY TOPONYM OBCÍ HRONEC A OSRBLIE) najskôr približuje a ozrejmjuje svoje teoretické východisko, ktorým vytvorila vhodné „prostredie“ na demonštráciu odrazu geografických podmienok, činnosti ľudí a osobných mien v terénnych názvoch vyskytujúcich sa v obciach Hronec a Osrbliie. Autorka zdôrazňuje okolnosť, že okrem samotného označenia objektu menom je rovnako dôležité poznanie mena určitou skupinou a vzťah skupiny k miestu. Tým potvrdila prepojenosť jazykovej a mimojazykovej stránky v rámci sledovanej problematiky. Podrobná analýza proprií *Slovania* a *Srbi*, z encyklopedických diel známeho propria *Obodriti* (v slovenskom kontexte paralelne používaných etnoným *Bodrici* či *Bodrci*), ale tiež etnoným *Veleti* (*Vlci*, *Vlčkovia* či *Lutici*), *Česi*, *Slezania*, *Kriviči*, *Poľania*, *Chorváti* alebo *Korutánci* v príspevku ETNONYMÁ V SLOVANSKÝCH STAROŽITNOSTIACH PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA od Ivora Ripku poukázala na „nesuplovateľný a nezastupiteľný materiálový prínos“ (s. 48) Šafárikových STAROŽITNOSTÍ. Príspevkom autor potvrdil, že Šafárikovo encyklopedické dielo predstavuje možnosť „invenčných a inštruktívnych analýz a metodicky podnetných úvah...“ (tamže). Ťažko nesúhlasit' s tvrdením autora príspevku, že návraty k tomuto dielu i v súčasnosti pomôžu zachovať dôležitú a niekedy nedoceňovanú poznávaciu kontinuitu. V príspevku totiž I. Ripka jednoznačne potvrdil, že viaceré Šafárikom uvádzané formy sa vyskytujú v neznámych podobách.

I napriek tomu, že zdôrazňovať prínos Vladimíra Šmilauera pre rozvoj českej a slovenskej onomastiky by bolo na onomastickom fóre podľa slov Marty Šmejkalovej „nošením príslovečných sov do Athén“ (s. 56), v príspevku VLADIMÍR ŠMILAUER A JEHO PŘÍNOS SLOVENSKE A ČESKE ONOMASTICE (POZNÁMKY K TÉMATU) sa jej podarilo sklbiť známe i menej známe skutočnosti o živote a práci Vladimíra Šmilauera. Autorka upozornila na Šmilauerovu celoživotnú inšpiráciu, ktorou bol jeho pobyt na Slovensku. Vo vzťahu k Slovensku sa totiž prejavovali jeho povahové vlastnosti ako

úcta a pokora. Martina Šmejkalová neobišla ani Šmilauerovu ostrú kritiku vtedajších českých učebníc – ak boli z hľadiska rovnoprávnosti spolunažívania Čechov a Slovákov nekorektné, jeho neustále upozorňovanie na potrebu dobrej jazykovej praxe (ktorá mala byť v súlade so živým jazykovým úzom), na Šmilauerovu jazykovú osvetu a popularizáciu vedy. Autorka príspevku pripomenula jeho vzácnu vlastnosť byť metodicky systematickým a presným, jeho takmer mravčiu prácu a dar zložité javy vysvetľovať jednoducho a priezračne. Šmejkalovej postrehy a úvahy, osožné nielen pre onomastikov, končia parafrázou z článku Milana Majtána (1995), že Vladimír Šmilauer i dodnes môže byť vzorom poctivosti v prístupe k vedeckej práci, ktorou povýšil onomastiku na disciplínu postupujúcu prísne vedeckými metódami.

Ešte donedávna bol akceptovaný názor, že v českej antroponymii 13. storočia prevládalo používanie jediného oficiálneho osobného mena postačujúceho na presnú identifikáciu pomenovanej osoby. Nové výskumy listín z druhej polovice 12. a 13. storočia však potvrdili sprevádzanie osobného mena spresňujúcim doplnením, ako bolo napríklad spoločenské zaradenie spomínanej osoby, miesto jeho bydliska, v akom vzťahu bola osoba k inej osobe alebo prezývkou. Marta Štefková na sledovanie vývoja pomenovacích zvyklostí u jednoduchých ľudí siahla po urbároch z druhej polovice 14. storočia obsahujúcich bohatý antroponymický materiál. Na základe hĺbkovej analýzy materiálových podkladov z Urbáru chotešovského kláštora (1367), Urbáru ostrovského kláštora (1388), Rúdnického urbáru (1338) a Pohledského urbáru (polovica 14. storočia) vo svojom príspevku *URBÁŘE JAKO ZDROJ VÝZKUMU STAROČESKÝCH ANTOPONYM (K POJMENOVACÍ SOUSTAVĚ 14. STOLETÍ)* potvrdila skutočnosť, že i keď sa z excerpovaného materiálu na prvý pohľad zdá, že prevažuje používanie jedného mena nad dvomi či viacerými menami, nejde o odraz skutočného stavu v 14. storočí. Argumentuje skutočnosťou, že môže ísť o špecifikum urbárov, pretože administratívne urbáre neboli natoľko závažné ako napríklad kúpne zmluvy, v ktorých bolo nutné spoľahlivo odlišiť jednotlivé dotknuté osoby. Diachrónie, najmä dvojmenej pomenovacej sústave osôb (meno – priezvisko), sa venovala aj Miroslava Čurová v texte *VÝSKUM VLASTNÝCH MIEN V PREDKODIFIKAČNOM OBDOBÍ (NA ZÁKLADE ŽILINSKEJ KNIHY Z 15. STOROČIA)*. Jej cieľom bolo poukázať na základné oblasti, z ktorých sa čerpali hlavné identifikačné elementy osôb v predkodifikačnom období, pretože podľa jej názoru dôkladnejšia identifikácia osôb je rozhodujúcim faktorom, ktorý má za následok objavenie sa prímena. Analýza staršieho materiálu M. Čurovú priviedla k záverom, že k jedným z najpoužívanejších prímen patria tie, ktoré vznikli na základe vonkajších alebo vnútorných vlastností či vzhľadu človeka. Predstavujú a približujú nielen proces formovania antroponymickej pomenovacej sústavy, ale sú, samozrejme, takisto obrazom doby, v ktorej vznikli. Jiří Zeman vo svojom článku *TEMATIZACE PROPRÍ V NEOFICIÁLNÍ KOMUNIKACI* ukázal, ako možno využiť metodológiu konverzačnej analýzy a teórie jazykového manažmentu (ktorá spravuje preho-

vory a jazyk a ktorej východiskom je identifikácia jazykového problému bežnými hovoriacimi v priebehu interakcie) pri výskume fungovania proprií typu *Kubec*. Zeman vychádzal z konkrétnej jazykovej situácie – rozhovoru dvoch šestnásťročných dievčat vypočutého vo vlaku, v ktorom účastníčky rozhovoru riešili používanie formy priezviska po oslovení apelatívom *pán*. Teoreticko-metodologické argumenty predstavené Františkom Ruščákom v štúdií ANTROPONYMÁ AKO STRATEGICKÉ ONYMICKÉ JEDNOTKY V TEMATICKO-KOMPOZIČNEJ ŠTRUKTÚRE TEXTU potvrdili axiologický zástoj literárnych antroponým v priestore slovesných diel. Sú podľa slov autora evidentne dynamickými semioticko-estetickými a sémanticko-kompozičnými onymickými jednotkami, ktoré výrazne zasahujú do hĺbkovej a povrchovej štruktúracie textu, a tak ich jednoznačne mohol označiť za strategické antroपोstyly. NAZWY POKREWIEŃSTWA JAKO BAZA LEKSYKALNA POLSKICH NAZWISK Małgorzaty Magdy-Czekajovej poskytujú detailný obraz o nederivovaných antroponymách, ktoré majú svoj ekvivalent v skupine apelatív. Presnejšie sa autorka zamerala na formy typu *Syn* < *syn*, prípadne na priezvisko vzniknuté sufixálnou deriváciou typu *Synka* < *Syn* < *syn*. Autorka reflektuje takisto formy *Ociec/Ojciec/Tata, Mać/Matka/Mama/Mamka/Mamusia/Mamczarz, Macocha/Macoszka, Brat/Bratek/Bratanek/Bracieniec/Brataniec/Braciszek* a na ďalšie iné vyskytujúce sa v príslušných vybraných dielach či slovníkoch. Pri čítaní tohto obsahovo nasýteného príspevku je potrebné pracovať s uvedenou použitou literatúrou, kde čitateľ nájde vysvetlenia významov autorkou používaných skratiek, ktoré zastupujú plné názvy materiálových zdrojov.

Vo svete jazyka a jeho zákonitostí je v poslednom období odvodzovanie domácich i cudzojazyčných ženských priezvisk od mužských, tzv. prechýľovanie, jednou z aktuálnych otázok v Čechách i na Slovensku. Diana Svobodová z Ostravskej univerzity v Ostrave ozrejmla PŘECHÝLOVÁNÍ CIZOJAZYČNÝCH PŘÍJMENÍ VE SVĚTLE AKTUÁLNÍHO ÚZU a pripomenula problémy vznikajúce pri neuplatnení princípu prechýľovania ženských priezvisk. Jeho uplatnenie je z jazykového hľadiska stále zmysluplné. Plní nielen funkciu rodovej identifikácie, ale umožňuje aj bezproblémovú komunikáciu. D. Svobodová zaujali výnimky – neprechýlené nesklonné priezviská. Všimla si ich aj na pozadí názorov kritikov prechýľovania ženských priezvisk cudzej národnosti, napríklad: „jména žen cizích národností jsou pokřívována tím, že jim vnučujeme koncovky vlastní českému systému, ale cizí systémům těch jazyků, v nichž se nepřechyluje, a že tedy v češtině neoprávněně zdomácnujeme něco, co je doma jinde, kde sufix *-ová* nemá žádnou vypovídací schopnost, tudíž ani rodově specifičtější.“ (s. 94) Svobodová uvádza aj najradikálnejšie názory na príponu *-ová* ako na znak vlastnickeho vzťahu mužov k ženám. Početná skupina vlastných mien germánskeho pôvodu z 16. – 15. IMIONA POCHODZENIA GERMAŃSKIEGO W POLSKIM SYSTEMIE IMIENNICYM boli predmetom záujmu Romany Lobodzińskiej. Presnejšie skupina antroponým motivovaných menami svätých, ktoré sú veľmi obľúbené i v súčasnosti.

R. Lobodzińska si všima mená majúce svoj pôvod „w języku staro-wysoko-niemieckim (poł VIII – poł XI w.) i pierwotnie będące imionami jedno- lub dwuczłonowymi powstałymi z wyrazów pospolitych“ (s. 101). Analýza cieľovej skupiny mien potvrdzuje náboženské, kultúrne a zvykové vplyvy na utváranie poľského systému krstných mien. Tematickú pestrosť a rôznorodosť recenzovaného zborníka zvyrazňuje aj text Svatopluka Pastyřika OBOHACOVÁNÍ HYPOKORISTICKÉHO PARASYSTÉMU RODNÝCH JMEN V SOUČASNÉ ČEŠTINĚ. Autor na konkrétnych formách demonštroval základné a špecifické spôsoby tvorenia hypokoristik, ktoré sa uplatňujú predovšetkým v propriálnej sfére jazyka pri tvorení expresívne zafarbených pomenovaní. POZNÁMKY K ROZDIELOM MEDZI PREZÝVKOU A FUNKČNÝM ČLENOM ŽIVÉHO MENA – INDIVIDUÁLNOU CHARAKTERISTIKOU spísala Iveta Valentová. Jej text je výsledkom úvah o dvoch druhoch neúradných mien – individuálnych charakteristikách tvoriacich funkčné členy živých osobných mien na dedinách a prezývkach, ktoré fungujú v mikroskupinách. Autorka upozorňuje na niektoré onymické príznaky, ktoré sa uplatňujú v rozličnej intenzite, čím sa mení ich obsahová stránka. Z analýzy jej vyplýva, že základným rozdielom medzi pertraktovanými druhmi neúradných mien je príčina ich vzniku. Na dedinách živé mená vznikajú z potreby spoločenskej identifikácie a diferenciacie – úradná pomenovacia sústava túto funkciu prestala plniť, neslúžia na priame oslovenie pomenúvaného, ale identifikujú ho mimo priamej komunikácie s ním. Naopak prezývky vznikajú v malých skupinách prioritne z psychosociálnych príčin, a to najmä účelovo a používajú sa aj na priame oslovenie pomenovaného, pričom rozdiely existujú aj vo formálnej stránke. Text Miroslava Kazíka z oblasti rodových štúdií implikuje pohľad na antroponymiu z hľadiska rodu. ŽIVÉ MENO A RODOVÁ ANTROPONOMASTIKA (GENDERANTROPONOMASTIKA) dáva podnet na úvahy o genderlekte – jazyku a štýle determinovanom pohlavím. Autor sa opiera o jazykový materiál získaný v teréne – na kopaniciach Starej Turej a jeho výskum potvrdzuje, že individuálne charakteristiky na kopaniciach tejto lokality dostávajú vo väčšej miere muži než ženy a sú podmienené sociálnym statusom osoby. Genderantroponomastické hľadisko autorovi potvrdilo priam humorné živé mená a živé mená vyznačujúce sa často nenáležitou familiárnosťou (typické len pre označenie žien) v slovníku najmladšej generácie. Napokon autor neobišiel citlivú otázku jazykovej či onymickej pornografie, obscénnych či dvojzmyselných mien existujúcich v jazyku, ktoré sa ale väčšina bádateľov snaží „diskrétno obísť“.

Tematické spektrum zborníka rozšírila aj štúdia Halszky Górnej MITOLOGIZMY W LEKSYCE NOWOPOLSKIEJ – NA PODSTAWIE WYBRANYCH TEKSTÓW PAMIĘTNIKARSKICH I SŁOWNIKÓW. V príspevku zohľadňovaný lexikálny materiál predstavoval texty rôznych variet poľského jazyka (predovšetkým hovorovej), ktoré potvrdili prítomnosť mytologických obsahov v súčasnej slovnej zásobe, ukrytých v apelatívach, frazeologizmoch a prísloviach. Autorkin zámer všímať si fungovanie vybraných názvov-

-symbolov v memoárových textoch potvrdil sklon niektorých autorov predstavovať svet prostredníctvom vysokej kultúry, pričom však pre autorov sledovaných narácií bola vysokou kultúrou najpravdepodobnejšie všedná kultúra. Predmetom pozornosti Jaromíra Krška bol vznik a fungovanie proprií vo forme hypokoristik nevytvárajúcich a nepoužívajúcich sa iba pri pomenovaní ľudí. V štúdií PODOBY ZONÝM V SPOLOČENSKEJ KOMUNIKÁCIÍ najskôr vysvetlil svoje vnímanie hypokoristika a následne poukázal na uplatnenie, prípadné tvorenie hypokoristik pri komunikácii so zvieratami s prihliadnutím na emotívne faktory. Autor dospel k presvedčeniu, že podobu hypokoristických zooným výrazne ovplyvňujú najmä pozitívne emotívne činitele, na základe ktorých vznikli napríklad z mena *Barry* hypokoristiká *Barinko*, *Baruľko*, z *Dasty Dastulík*, ale takisto záporné negatívne činitele. Napríklad negatívne správanie zvierat či negatívna nálada majiteľa zvierat'a spôsobili, že z mena *Zoro* sa utvorilo hypokoristikum *Zorisko*. Takisto vznikajú z apelatív vulgarizmy či pejoratíva, napríklad typu *Hnusoba*, *Potvora*, *Zasran*. V týchto prípadoch sa však vynára otázka, či ide o propriá alebo len o apelatívne označenie (nadávku) jedinca.

Skutočnosť, že Slovenská republika sa prihlásila k cieľom štandardizácie geografických názvov v zmysle definícií konferencie OSN o štandardizácii geografických názvov, ktorá prináša úsporu, umožnila predchádzať prípadným omylom a nedorozumeniam medzi používateľmi názvov. Napomohla zvyšovať výchovnú, kultúrnu i spoločenskú úroveň obyvateľstva. Imrich Horňanský sa v príspevku POZNÁMKY K LEGISLATÍVNEJ REGULÁCIÍ ŠTANDARDIZÁCIE GEOGRAFICKÝCH NÁZVOV sústredil na „regulatív hierarchickej postupnosti“ v aplikačnej praxi aplikovaný väčšinou automaticky bez toho, aby bol priamo uvádzaný v legislatívnych regulatívoch. Poukázal na jeho podstatu a fungovanie. Na pozadí definovania príslušnej terminológie (v zmysle STN 0401-2, bodu 8.7) a vyratúvania parametrov, ktoré štandardizovaný geografický názov v Slovenskej republike musí mať, je pre čitateľa zaujímavé a osožné všimnúť si doložené príklady, ktoré sledovaný regulatív nerešpektujú. Príspevok Danuty Lech-Kirsteinovej NAZWY ZIÓŁ W POLSKIEJ TOPONIMII ponúka pohľad na poľské toponymá a mikrotoponymá motivovanými pomenovaniami liečivých bylín. Šírka témy autorke donútila k úzkemu výberu najpopulárnejších názvov bylín, ako sú napríklad *Barwinek*, *Bez*, *Chrzan*, *Jemiota*, *Kobiór* a iné. Využívajúc kartotéku onomastického pracoviska Opoľskej Univerzity získanej pre potreby Slovníka poľských toponymických výrazov pri svojich výskumoch prirodzene pamätala na skutočnosť, že liečivé účinky majú aj niektoré druhy stromov, kríkov, ovocia a zeleniny či okrasných kvetín. Dôležitým poznáním je podľa autorky to, že tvorba názvoslovia človekom je odrazom jeho hodnotového rebríčka a antropocentrickej koncepcie sveta. Človek si totiž pri tvorbe vyberá také názvy rastlín, ktoré sú z rôznych dôvodov pre neho dôležité. Výsledky autorkiných pozorovaní viedli podľa nášho názoru k povšimnutiahodným filozoficko-antropologickým konštatáciám o človeku ako o interpretátorovi sveta,

ktorý sa o prírodu stará, čerpá z jej dohier a stotožňuje sa s ňou. Slovenská anojkonymia mala svoje zastúpenie vďaka článku Lucie Luptákovovej FENOMÉN HNEDÝ V SLOVENSKEJ ANOJKONYMII. Na základe výskumu a analýzy získaného materiálu si autorka mohla dovoliť tvrdiť, že v slovenskej anojkonymii sa nachádzajú iba dva názvy motivované chromatickým adjektívom *hnedý*. Ide o hydronymum *Hnedý potok* a agronymum *Hnedý pás*. L. Luptáková eviduje aj niekoľko názvov utvorených od maďarského *barna*, ale pri niektorých toponymách nie je možné jednoznačne určiť, či ide o názov motivovaný farbou *barna* alebo osobnými menami *Barna*, *Barno*. Zisťovanie funkcie adjektíva *hnedý* ako motivanta anojkonymie ju priviedlo k záveru, že pri kartografickom zakresľovaní objektov v teréne sa používali pomenovania *hnedý* na označenie polí a chodníkov, *zelený* na označenie lesov a lúk, *modrý* na označenie riek a vodných plôch a to všetko pod vplyvom konvencie v našej kultúre. Konštatovala však, že táto zaužívaná konvencia nie je pravidlom, čo by ani nebolo možné z komunikačného hľadiska. Aktuálnu problematiku správneho či nesprávneho používania geografických názvov – predovšetkým exonym v poľských i slovenských textoch, ktoré ostávajú dôležitou otázkou pre samotných slovenských i poľských prekladateľov, pripomenula Gabriela Olchowa v príspevku BARDEJOV / BARDIÓW, VÁH / WAG, KRIVÁŇ / KRYWAŇ – SŁOWACKIE I POLSKIE NAZWY GEOGRAFICZNE.

Vďaka príspevkom recenzovaného zborníka necestujeme len v čase, ale i v priestore. O to sa postarala nielen predchádzajúca autorka, ale i Ján Bauko, ktorý nám aspoň v myšlienkach sprostredkoval návštevu našich veľhôr. Z jazykového hľadiska jeho štúdia KOMPARÁCIA SLOVENSÝCH A MAĎARSKÝCH ORONÝM VO VYSOKÝCH TATRÁCH priniesla zistenie, že paralelné názvy vznikajú totožnou alebo odlišnou motiváciou a väčšina slovenských oroným má maďarské ekvivalenty. Takisto poznatky o procesoch ich vzniku (transonymizáciou, onymizáciou), a o tom, že maďarské názvoslovie uprednostňovalo pomenovania pochádzajúce z antroponým poukazujúcich predovšetkým na významné osobnosti v dejinách Vysokých Tatier. V príspevku LASTNOSTI KULTURNE KRAJINE V TOPONIMII, S POUĐARKOM NA MIKROTOPONIMII IN ZEMLIŠKIH IMENIH, IN ČAKAVŠČINA NA OBMOČJU JUŽNE SLOVENIJE Drago Unuk predkladá niektoré pripomienky týkajúce sa krajinných determinantov odrážajúcich sa v mikrotoponymii. Materiál z dvoch obcí Chakavianskej oblasti v južnom Slovinsku potvrdil očividný odraz kultúrnych dejín kolonizácie Dalmácie v 17. storočí na mikrotoponymiu sledovanej oblasti. Odlišnosť analyzovaných názvov je evidentná v porovnaní s inými pomenovaniami slovinského pôvodu.

Bohaté zastúpenie má v zborníku výskum hydronymie, ku ktorej prispel Juraj Hladký textom ZO STAREJ HYDRONYMIE STREDNÉHO PODUDVAŽIA. Poukazuje v ňom na niektoré staršie slovanské (slovenské) hydronymá zo stredného toku Dudváhu: *Krupica*, *Krupský potok*, *Parná*, *Parina*, *Ronava*, *Blava* a *Derňa*. Interpretácie historického hydronymického materiálu ponúkli svedectvo o historickej etnicite skúmaného

územia, ukázali na motivačné činitele podmieňujúce vznik vlastných mien ako charakterizačných prvkov konkrétnych vodných tokov. Poukázali na starobylé názvy, ktoré podľa Hladkého pravdepodobne vznikli na území západného Slovenska ešte v období praslovanskej jazykovej jednoty alebo vo včasnom období jej rozpadu. Mária Beláková už tradične načrela do hydronymických výskumov. V príspevku NEMECKÉ NÁZVY PRÍTOKOV (I PRAMEŇOV) „STOLIČNÉHO POTOKA“ AKO SVEDECTVÁ O NEMECKEJ KOLONIZÁCIÍ vychádzala pri výskume a určovaní pramennej oblasti Stoličného potoka zo starších i aktuálnejších monografií a všetkých dostupných mapových diel. Na základe, podľa slov autorky „krátkeho exkurzu do etymológií“ prítokov a prameňov uvedeného povodia, sa usilovala objasniť niektoré informácie. Autorka reflektovala aj skutočnosť, že štúdia ešte stále nie je úplná a bude musieť predsa len ešte dôkladne hľadať historické pramene, ktoré by do problematiky mohli vnieť viac svetla. Tretím autorom venujúcim sa hydronymii bol Andrej Závodný. V príspevku NIEKOTRÉ NÁZVY MOKRADÍ A MŤVÝCH RAMIEN V SLOVENSKOM POVODÍ MORAVY sa sústredil predovšetkým na názvy mokradí a mŕtvych ramien uvedeného povodia, ktorých názvy a pôvodné motivanty ich vzniku poukazujú na veľmi starý pôvod. Autor si je vedomý existencie oveľa väčšieho množstva takýchto vodných objektov v skúmanom povodí, ktoré ešte len čakajú na objavenie v historických listinách. Aleksandr Šapošnikov vo svojom príspevku NESKOĽKO ARGUMENTOV V POEZU KELTSKOJ ETIMOLOGII GIDRONIMA ORAVA upriamuje pozornosť na hydronymum Orava s ohľadom na etymológiu tohto pomenovania. Autor na základe doložených doteraz existujúcich foriem toponyma *Arua/Arva* usudzuje, že najstaršia forma toponyma pripomína starobylé fixácie na ďalšie významné hydronymum *Granum* (dnes Hron). Upozorňuje na potrebu prehodnotiť interpretácie etymológií niektorých prítokov Oravy. Slovenský hydronymický štvorlístok uzatvára Andrea Goóťšová svojím článkom MOTIVAČNÉ ČINITELE HYDRONÝM V SLOVENSKOM RAJI. Autorka v ňom prispela k objasneniu mnohých hydroným v povodí rieky Hornád v Slovenskom raji. Svojím čiastkovým výstupom potvrdila výskyt hydroným: totožných s formou motivujúceho terénneho názvu (napríklad *Jabloň*, *Kysel'* či *Hlboká*), s odlišnou formou oproti motivujúcemu terénnemu názvu (napríklad *Majerský potok* z terénneho názvu *Majerská*), motivovaných ojkonymami (napríklad *Havraní potok* z osadného názvu *Havrania Dolina*), motivovaných názvami vodných plôch a prameňov (*Pol'ovnícky potok*, v blízkosti ktorého sa nachádzali poľovnícke chaty) a názvy vodopádov (*Bočný vodopád* – názov motivovaný jeho polohou). Takisto sa jej v tejto oblasti potvrdil výskyt hydroným s nejasnou etymológiou. V príspevku nám žiaľ ako čitateľke/recenzentke chýbal zoznam používaných skratiek s vysvetlením ich významu. Čitateľ nezorientovaný v onomastickej problematike by nemusel čítať napríklad predchádzajúci príspevok Andreja Závodného, ktorý zoznam skratiek uviedol, čo nám samým umožnilo ich identifikáciu.

TOPONYMA A ORIENTACE V SOUČASNÉM MĚSTSKÉM PROSTORU ANEB ZTRACEN VE MĚSTĚ je názov príspevku Jaroslava Davida. Autorova sonda sledujúca komunikačné a orientačné fungovania urbaným potvrdila skutočnosť, že nové neštandardizované urbanonymá slúžia ako orientačné názvy pre obyvateľov miest neviazané iba na neoficiálnu komunikáciu. Výskum autorovi potvrdil ich výskyt v reklamách, bilbordoch, inzerátoch či oznámeniach o konaní rôznych akcií. Znalosť tvorenia a používania neštandardizovaných urbaným je podľa autora dôležitá predovšetkým z hľadiska štúdia identity obyvateľov miest. Autor si je vedomý nevyhnutnosti rozšíriť svoju výskumnú materiálovú bázu. Skúsenosť a fundovanosť sa odráža aj v texte KE SLOVOTVORBĚ URBANONYM od Pavla Štěpána. Na urbanonymickom materiálovom podloží z Prahy a jej okolia upozornil na niektoré nezvyčajné a neraz ťažko prijateľné spôsoby tvorenia urbaným so zameraním sa na detoponymické urbanonymá (typy *Nejdkova, Lipí/Mezihoří, Slaná/Sněžná, Ve Zličí/Nad Volyňkou*) a urbanonymá utvorené od označenia vtákov. V názvoch ulíc v satelitnom mestečku v Zdiměřiciach – v časti obce Jesenice v blízkosti južnej hranice Prahy –, sa popri pravidelných a bezpríznakových pomenovaniach *Bažantí, Drozdí, ...* vyskytujú pomenovania *Čáповá, Slavíková, ...* namiesto pravidelných foriem *Čapí, Slavičí, Sojčí...* P. Štěpán hľadal možné príčiny vzniku týchto nekorektných pomenovaní. Treba povedať, že štúdia výrazne obohacuje uvedenú oblasť onomastiky, pretože zo slovo-tvorného hľadiska analyzované typy sú na okraji onomastických výskumov. V teréne poľských urbaným (toponymie mesta/mestskej toponymie) sa pomyselné pohybuje Beata Afeltoviczová. *NAZWY SZCZECIŃSKICH DZIELNIC* je titul príspevku, ktorý je odrazom bohatej vnútornej diferenciacie analyzovaného onomastického materiálu v spomínanej oblasti, pretože súčasti názvov pochádzajú z rôznych toponymických kategórií (dominujú miestne názvy a terénne pomenovania, ktoré sa v transonymizačnom procese presunuli do skupiny miestnych názvov). Autorka analýzu jazykového materiálu považuje za zdroj poznania histórie mesta a regiónu. Implicitne totiž zahŕňa informáciu viažucu sa na etnické skupiny kedysi žijúce v regióne, na ich každodenný život. Sú svedectvom slovanskej antroponymie. Synchronne a diachronne výskumy poľského mestského názvoslovia majú v Poľsku dlhú tradíciu. Agnieszka Myszka v štúdiu *EWOLUCJA MOTYWACJI WSPÓŁCZESNYCH NAZW ULIC WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO* potvrdila všeobecný systematický úbytok mnohoročnej dominancie konvenčných pomenovaní a po roku 2000 výrazný podiel samotných obyvateľov pri tvorbe názvoslovia ulíc. Ukazuje sa, že pre obyvateľov je dôležité, či názov ulice je pekný, dobre zapamätateľný, či je aktuálny vzhľadom na charakter ulice a obyvateľov. Autorkine výskumy potvrdili nárast názvov ulíc pomenovaných tiež menami svätcov. Pri názvoslovnej tvorbe sa prejavuje jazyková hravosť, intertextuálnosť, viacvýznamovosť, napríklad ul. *Śnieżna, Białogórska, Magiczna* (s. 271). Vzrastá počet metaforických i metonymických pomenovaní.

Milan Majtán, človek s výnimočným statusom vo svete onomastiky a onomastikov, v štúdií PRAGMATONÝMÁ SÚ VLASTNÉ MENÁ vymedzil expressis verbis päť základných faktov, o ktoré sa treba opierať pri vymedzovaní pragmatoným. V prvom rade upozorňuje, že nemožno o nich hovoriť ako o akýchkoľvek pomenovaniach (názvoch) výrobkov. Zainteresovaných onomastikov vyzval, aby mali na pamäti správne vymedzovanie vlastných mien, pričom pomenovania výrobkov z produktových katalógov, zoznamov a cenníkov totiž nemusia byť a zvyčajne ani nie sú totožné s ich vlastnými menami (pragmatonymami). Jednoznačne, detailne a dôsledne Majtán demonštroval chápanie problematiky na bohatom onomastickom materiáli – názvoch dopravných prostriedkov: značkových alebo typových názvov kozmických lodí, lietadiel, vrtuľníkov, vojenských a civilných lodí, vyhlídkových lodí, vlakov – vlakových súprav, pancierových (obrných) vlakov a i. Sympatická je odvaha Lenky Garančovskej oponovať autoritám nielen domácej onomastickej obce. Zdá sa, že na dobrej odbornej teoretickej základni. V príspevku STATUS PRAGMATONÝM – CHAOS ALEBO SYSTÉM? po výkladoch a objasňovaní toho, čo je medzi propriami a apelatívami, aké sú špecifiká pragmatoným, teoretické východiská pragmatonymických špecifik a špecifické črty pragmatoným v jazykovej praxi, poukázala na základné problémové javy. Podľa názoru autorky totiž napríklad vzniká problém už aj v zdanlivo jednoduchých pomenovaniach typu *Bryndza Slatina*, pretože je otázne, čo je tu propriom. Autorka uvažuje, že prvú časť pomenovania *bryndza* by bolo možné označiť ako apelatívny segment a druhá časť *Slatina* by tvorila propriálnu zložku názvu. Demonštrovaný analogický princíp segmetácie by bolo možné podľa Garančovskej uplatniť pri pomenovaniach: *Apetito Lučina, Syrokrem Smotanela so šunkou, ...* Z autorkiných úvah nad pragmatonymami a ich mieste v jazykovom systéme vychodí, že pragmatonymá nepatria k tzv. ideálnym propriám. Charakterizujú však atribúty sériovosti, reprodukovateľnosti, zameniteľnosti, rozmanitosti a dynamickosti. Autorka sa domnieva, na rozdiel od chápania Milana Majtána, že relevantným faktorom pri určení onymického statusu pragmatoným je administratívno-právny úkon, akým je zápis označení sériových výrobkov na Úrade priemyselného vlastníctva SR.

Na pomedzí toponymických a chrématonymických objektov sú onymickým objektom názvy zastávok MHD, ktorým sa venoval Patrik Mitter v príspevku KE STATUSU A MOTIVACI NÁZVŮ ZASTÁVEK MHD. Autor názvy zastávok MHD zaraďuje medzi urbanonymá s ohľadom na ich vysokú mieru spätosti s nimi (osobitne s názvami ulíc či iných verejných priestranstiev). Ale akiste i preto, lebo významnou skupinou motivantov v tomto prípade sú práve urbanonymá (antroponymá, oikonymá a anoikonymá), ale tiež logonymá či inštitucionymá. Získaný onomastický materiál Gražyny Filipovej v štúdií O NAZWACH MODELI SAMOCHODÓW MARKI VOLKSWAGEN umožnil formulovať závery, že v procese onymizácie modelov značky VW najpočet-

nejšie využívanou skupinou sú rôznorejazyčné názvy vetrov. Názvy sledovaných modelov automobilov fungujú v poľštine predovšetkým ako cudzie pomenovania, ktoré sa v zásade do poľštiny dostávajú ako výpožičky a v lexike sú hodnotené ako internacionalizmy. Autorka zisťovala, či predmetné názvy nájde tiež v UNIWERSALNYM SŁOWNIKU JĘZYKA POLSKIEGO (2008). Slovník síce potvrdil spracovanie lexém *bora*, *derby*, *faeton*, *golf*, *karawela* a ďalších, avšak bez uvedenia informácie, že vo svojej sémantickej štruktúre zahŕňajú aj pomenovanie konkrétneho typu modelu auta. Grażyna Filipová uvádza, že iba v jednom prípade (pri hesle *garbus*) našla spomínaný údaj (s. 301). Názvy obchodov s odevami v malopoľskom a podkarpatskom kraji poskytli Ewe Oronowiczovej-Kidovej jazykový materiál hodný onomastických úvah. V štúdiu NAZWY SKLEPÓW Z ODZIEŻĄ UŻYWANĄ W ASPEKTIE PRAGMATYCZNYM (NA PRZYKŁADZIE POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ POLSKI) sa zamerala z pragmatického hľadiska na názvy spomínaných predajní (všeobecne používané pomenovania sú v Poľsku obyčajne *ciuhland*, *ciucholand*, *szmatex*), ktoré podľa jej slov musia byť moderné. Mali by vyvolať pozitívne pocity a pritiahnúť pozornosť. Analyzovaný materiál autorke potvrdil, že atraktivnosť obchodu sa majitelia neraz snažia zvýšiť nahrádzaním bežného pomenovania *sklep* na *salon*, ktoré vyvoláva istú mieru elegancie. Modernosť vyvolávajú tiež anglické pomenovania predajní. Mnoho názvov vzniká aj na základe krstných mien. Małgorzata Kułakowska v texte NAZEWNICTWO PRZEDSZKOLI W WOJEWÓDZTWE PODKARPACKIM upozornila na prelomový rok 1989 s ohľadom na vznik veľkého množstva ergoným v dôsledku otvárania nielen štátnych, ale predovšetkým súkromných a katolíckych predškolských zariadení. Táto možnosť spôsobila výskyt širokého spektra rôznorodých pomenovaní na označenie týchto zariadení aj v podkarpatskej oblasti, ktoré autorka sledovala v rámci každej jednotlivej skupiny. Autorke sa potvrdila známa skutočnosť, že cirkevné zariadenia sa od štátnych líšia informáciou o charaktere školy (napríklad často sa vyskytuje meno patróna – čím plnia výchovnú funkciu, zakladajú sa na uprednostnení istého kladného vzoru, napríklad svätca, často majú emotívnu funkciu). Napokon aj to, že väčšina súkromných i cirkevných názvov predškolských zariadení nesú v sebe také zložky, ktoré majú vyvolať u odberateľa pozitívne pocity a nakloniť si ho tak, aby si vybral práve ich školu.

Jana Wachtarczyková v štúdiu POVAHA A PODOBA NÁZVÓV LYŽIARSKYCH STREDÍSK NA SLOVENSKU reflektovala názvy lyžiarskych stredísk ako samostatné onymické objekty. Domnieva sa, že nezaujímajú o ne ako o samostatné onymické objekty doteraz mohlo spôsobiť ich výrazové prekrytie s ojkonymami. Autorka najskôr ozrejmuje univerzálnu vlastnosť proprií v duchu názorov H. Wettsteina a M. Zouhara, aby následne mohla vymedziť lyžiarske stredisko ako onymický objekt, ich objektívnu štruktúru. Prechádzajúc cez objasnenie subkategorálnej príslušnosti lyžiarskych stredísk sa dostáva k pomenúvacím modelom názvov a k charakteristike komponentu *ski*. Autorka sa pri terminologickom uchopení názvov lyžiarskych stredísk ako skioným

opiera o argumenty už existujúcich termínov, ako sú logonymá, muzikonymá či literárnymá. Opierajúc sa o Furdíkovu koncepciu motivácie v lexikálnej zásobe (2008) potvrdila Miroslava Gavurová podiel viacerých druhov motivácie na vzniku niektorých propriálnych skratiek a ich abreviačných motivantov. V lexikálnej zásobe sa jednotlivé typy motivácie prelínajú a spolupracujú. Kto by sa chcel dozvedieť viac, určite by si mal prečítať Gavurovej štúdiu *PREČO MÁME DOSKY A NEMÁME SRTV? PRIENIKY ABREVIÁCNEJ, ONYMICKEJ, PARADIGMATICKEJ A SÉMANTICKEJ MOTIVÁCIE PRI TVORBE PROPRIÁLNYCH SKRATIEK*. Ako vplýva alebo môže vplývať svet médií na školopovinné deti na prvom stupni základných škôl sledovala Anna Tabiszová. Vo svojej štúdií *NAZWY TELEWIZYJNYCH PROGRAMÓW EDUKACYJNYCH DLA DZIECI* upozorňuje na fakt, že učenie nepredstavuje iba to, čo je nevyhnutnou súčasťou cieľavedomého edukačného procesu v školách. Pripomína, že učenie dieťaťa sa dotýka všetkých zmien jeho myslenia a správania sa v rôznych životných skúsenostiach, ktoré nadobúda zažívaním každodenných situácií. V súčasnosti televízia môže do veľkej miery ovplyvniť šírku i hĺbku poznatkov dieťaťa. Autorka si doslova „vzala na paškál“ názvy edukačných programov pre najmenšieho detského diváka. Po hĺbkovej analýze konštatovala, že málo titulov splnilo požadované kritériá: titul musí byť zhrnutím obsahu programu, musí pritiahnúť detského príjemcu a podnietiť v ňom chuť ostať pred televíziou. Hlavný problém Tabiszová vidí v skutočnosti, že sami autori titulov nevedia, komu majú adresovať komunikát – teda titul. Rovnako v tom, že zriedkakedy do názvov vnášajú súčasný kultúrny kontext. Je v nich málo zábavy a humoru, ktoré sú také žiaduce v textoch určených práve detskému divákovi. Príspevok *KLASIFIKACE TITULŮ LITERÁRNÍCH DĚL* z autorskej dielne Veroniky Štěpánovej poskytuje zhrnutie a porovnanie doterajších prístupov/pohľadov na typológiu literárnych titulov (J. Hrabáka, F. Všetěčku, D. Hodrovej, J. Lesáka). Autorka vidí ťažkosti v samotnom prístupe k titulom, respektíve v tom, že doteraz neexistuje jednotný a všeobecne prijímaný metodologický postup, podľa ktorého by bolo možné názvy literárnych diel istým spôsobom kategorizovať, opisovať a napokon následne zovšeobecňovať. V. Štěpánová sa podujala na neľahkú úlohu. Vybrať najvhodnejšie hľadisko, ktoré napokon nachádza vo funkčnom hľadisku, ktoré podľa jej názoru umožňuje postihnúť viacero aspektov jednotlivých titulov. Úvahy Izabely Domaciukovej-Czarnej nad spôsobmi interpretácie názvoslovia v tzv. „fantasy mitopoetycznej (w duchu Tolkienowskim)“ (s. 374) ju v príspevku *SPOSOBY OPISU NAZW WŁASNYCH W UTWORACH ZALICZANYCH DO FANTASY* priviedli k zisteniu, že je ťažké materiál hodnotiť s ohľadom na jednotlivé prúdy literárnej onomastiky. Pri opise onomastikonu románu či fantastického príbehu/rozprávania si onomastik nemôže vystačiť s členením názvov na autentické a neautentické. Vhodným riešením je podľa autorky prispôbiť spôsob analýzy medziam komunikačnej poetiky, vyjdenie spoza imanentnosti diela, získavanie biografických a kultúrnych informácií. Úvahy výskumnika, interpreta názvo-

slovia sledovaných textov by sa mali uberať smerom k súčasným metódam analýzy textu, a venovať sa otázkam jeho koherencie, intencionálnosti či intertextuálnosti. Poznávanie obsahovej stránky vlastných mien je náročný proces, v ktorom je potrebné primeraným spôsobom predstaviť tie sémantické príznaky a funkcie, ktoré danú lexikálnu jednotku identifikujú ako proprium. Aby ho zvládli deti v období mladšieho školského veku, je potrebné zvoliť vhodný metodický postup blízky ich mysleniu. Mimoriadne dôležitá je prepojenosť pedagogiky, učiteľskej a vývinovej psychológie a didaktiky, ak chce lingvista – onomastik uspieť. Čo všetko musia spoznať a osvojiť si deti na prvom stupni základnej školy, aby identifikovali proprium, sa dozvieme v štúdiu VYUČOVANIE PROPRIÍ V PRIMÁRNEJ ŠKOLE od dvojice autoriek Ľuby Sičákovej a Márie Tkáčovej, ktoré sa zamerali sa na jeden z troch poznávacích procesov – na pochopenie odlišností v obsahovej stránke proprií a apelatív.

Predstavený zborník JEDNOTLIVÉ A VŠEOBECNÉ V ONOMASTIKE odкрýva široké spektrum okruhov a tém, ktoré opäť poodhalili rôznorodosť, pestrosť a zaujímavosť onomastických výskumov v strednej Európe. Obsahuje výskumné výsledky, ktoré plnohodnotne participujú na poznaní všetkých oblastí onomastického vedeckého priestoru a prispievajú k ich prehĺbeniu. Sme presvedčení, že každý jeden príspevok si nájde svojho čitateľa, pre ktorého bude obohatením, poučením či inšpiráciou pre ďalšie vedecké bádanie.

Zborník (bez príspevku D. Unuka) je prístupný aj v elektronickej verzii na <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Olostiak3/>.

PROFESOR JÁN FINDRA OSEMDESIATROČNÝ

Vladimír Patráš

*Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela
Tajovského 51, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: vladimir.patras@umb.sk*

„Ludská spoločnosť je vnútorne prepojený systém, ktorého prvky sú vzájomne zviazané vzťahmi podobnosti a odlišnosti. Sociálna koexistencia prvkov spoločenského systému – spoločensko-politických zoskupení i jednotlivcov – je založená na interakcii, na ich vnútornom prepojení a vzájomnom pôsobení. Preto platí, že základom spoločenského styku a spoločenskej činnosti ľudí je sociálna komunikácia. Ale procesy sociálnej komunikácie by neboli možné bez jazykovej komunikácie. Základom sociálnej komunikácie je teda jazyková komunikácia. Jazyková komunikácia je špeciálna forma prenosu informácií pomocou jazyka. V medziľudskej (sociálnej) komunikácii je jazyk nástrojom na tvorenie, vyjadrovanie a odovzdávanie myšlienkových obsahov. [...] Jazyk poskytuje účastníkom komunikácie súbor prvkov, jazykových znakov a sústavu pravidiel na ich spájanie.“

Vo výňatku z prvých strán knihy Jána Findru JAZYKOVÁ KOMUNIKÁCIA A KULTÚRA VYJADROVANIA (2013, s. 13) vnímame individuálnu esenciu a zároveň spoločenský horizont autorových vedeckých náhľadov, pedagogických záujmov a publikačných prejavov, dotváraných neobvyklým osobnostným vkladom. Mnohoročné intelektuálne sústredenie sa na „jazyka dar“ v ľudských interakciách s jeho ustavičným nepokojom a zároveň s nenahraditeľnými nárokmi na dorozumievacie, myšlienkové, pragmatické, kultúrne a napokon i osobn(ost)né účinkovanie zásadným spôsobom vystružuje architektúru jubilantovho odborného, spoločenského a ľudského sveta.

Oslávencov profil vedno s bibliografiou za roky 1993 – 2003 na stránkach Slovenskej reči predstavil v príležitostnom texte pred desaťročím S. Ondrejovič¹. V tomto pristavení pripomeňme hlavné životopisné míľniky a priblížme tvorivé prejavy jubilujúcej osobnosti od roku 2004 dodnes. Pozornosť pritom zamerajme na príspevky, ktoré boli v uvedenom čase publikované v časopise Slovenská reč.

Dr. h. c. prof. PhDr. Ján Findra, DrSc., jazykovedec a vysokoškolský učiteľ, akademický funkcionár, spisovateľ, verejný a kultúrny dejateľ, sa narodil 25. marca 1934 v novohradskom Málinci. Svoje prvé školy vychodil v rodisku, Gymnázium Boženy Slančíkovej-Timravy v Lučenci navštevoval počas rokov 1950 – 1953.

¹ ONDREJOVIČ, Slavomír: Profesor Ján Findra jubiluje. In: Slovenská reč, 2004, roč. 69, č. 2, s. 114 – 116.

V Bratislave v roku 1957 ukončil štúdium slovenčiny a dejepisu na vtedajšej Fakulte spoločenských vied Vysokej školy pedagogickej. Po absolútoriu vyučoval štyri roky na Pedagogickej škole v Lučenci. V roku 1961 nastúpil na vtedajší banskobystričský Pedagogický inštitút. Na slovakistickej katedre v rámci inštitútu a postupne troch nástupníckych organizácií činnorodo pôsobil do leta vlnajšieho roka, teda viac než pol stovky rokov.

Ján Findra získal vedeckú hodnosť kandidáta filologických vied (CSc.) v roku 1966 po obhajobe dizertačnej práce JAŠIKOVA CESTA K SYNTÉZE. Akademický titul PhDr. mu bol udelený v roku 1969. Habilitoval sa v roku 1973 prácou KAPITOLY Z FORMOVANIA A VÝVINU ODBORNÉHO ŠTÝLU V SPISOVNEJ SLOVENČINE (vedecko-pedagogický titul docenta mu bol udelený v roku 1975). V roku 1984 po obhajobe doktorskej dizertačnej práce KONTEXT A STAVEBNÉ JEDNOTKY TEXTU dosiahol vedeckú hodnosť doktora filologických vied (DrSc.). Za univerzitného profesora bol vymenovaný v roku 1986.

Na rozhraní 80. a 90. rokov najmä pričinením prof. Findru Banská Bystrica vstúpila do národného, vedeckého, pedagogického a kultúrneho povedomia Slovenska ako univerzitné centrum. Po vzniku Univerzity Mateja Bela v roku 1992 bol zvolený za jej prvého rektora. V nasledujúcom roku sa stal prvým vedúcim Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky. V januári 2000 sa navrátil na univerzitu a pokračoval v pôsobení akademického zamestnanca – vysokoškolského učiteľa a jazykovedca. Rektorka UMB mu v roku 2013 na návrh vedeckej rady udelila čestný titul emeritného profesora. V zostave dnešnej Katedry slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty UMB dodnes zaujíma výsadné miesto.

Jubilantova vedeckovýskumná a publikačná tvorba predstavuje takmer 800 položiek. Vydal 16 monografií (v 18 vydaniach) – z toho 4 ako kolektívne diela, 1 v zahraničí. Samostatne (ako autor, resp. spoluautor) vydal 10 učebníc pre vysoké a stredné školy. Vo vedeckých časopisoch a zborníkoch doteraz uverejnil 170 vedeckých štúdií (z toho 15 v zahraničí) a takmer 600 odborných a populárno-náučných článkov a recenzií. Zúčastnil sa bezmála šiestich desiatok domácich a zahraničných vedeckých konferencií. Pre médiá sa vyjadroval 42 krát. Počet ohlasov na jeho práce predstavuje niekoľko stoviek bibliografických položiek. Vedeckovýskumná činnosť profesora Findru počas desaťročí jeho tvorivého pôsobenia na jazykovednom poli teda nadobúda impozantné rozmery. Takéto poznanie sa viaže nielen k číselnému vyjadreniu, ale najmä k polyfónii vedeckej aktivity. Výsledky oslávencových vedeckých záujmov a odborných úsilí sa k adresátom dostávajú predovšetkým v podobe knižných vedeckých a odborných monografií, slovníkov, vysokoškolských učebníc, vedeckých a odborných štúdií, článkov a učebníc pre stredné a vysoké školy. Ich záber sa neobmedzuje iba na vedecké spoločenstvá; autor esejisticky podfarbenými prácami oslovuje aj širšie kruhy kultúrnej verejnosti.

Vo Findrovej vedeckej produkcii si osobitnú pozornosť zasluhujú práce, v ktorých rozvíja vlastné teorémy o synchronnej dynamike v texte, jazyku a štylistike. Bilaterálne vymedzenie textu s jeho povereniami a premenami v komunikácii, profil štylémy, problematika normy a kultúry prejavu, sledovanie vzťahov medzi obsahom a formou v texte, postavenie a úlohy odborného, umeleckého a hovorového štýlu v komunikácii, problematika hovorovosti, odseku, vzťahy medzi paradigmatickou a syntagmatickou osou v štylistike, modely hĺbkovej a povrchovej organizácie textu, publicistický štýl a žurnalistická oblasť všeobecne – to sú piliere, ktoré si jubilant vždy rád všimol a ktorým sa venuje dodnes.

Ján Findra počas uplynulého desaťročia okrem iných publikačných počinov uverejnil v Slovenskej reči 8 významných vedeckých štúdií (z toho 3 v sekcii Diskusia a rozhlady), 3 recenzie, 1 polemiku recenzenta a 1 medailón. Jeho príspevky boli obvykle publikované na čelných stránkach príslušných čísel, resp. rubriek. Štyri zásadné štúdie utvorili súčasť monograficky spracovaného reprezentatívneho výberu z autorových prác *JAZYK V KONTEXTOCH A V TEXTOCH* (2009).

Štúdia *VYMEDZENIE ŠTYLLOVEJ VRSTVY* (Slovenská reč, 69, 2004, č. 1, s. 7 – 14) prináša rozpracovanie jedného z ťažiskových teoretických konštituentov, potrebných pre pripravovanú *ŠTYLISTIKU SLOVENČINY* (2004). Štylová vrstva je včleňovaná do kategoriálneho reťazca text – štyléma – norma – štýl ako modelová štruktúra textu; je definovaná ako súbor výrazových prostriedkov, ktoré sa s ohľadom na svoju relatívne stálu štylistickú hodnotu využívajú v patričných sférach styku na plnenie vymedzených funkcií. V štylovej vrstve ako funkčnom rámci, „paradigmatickej zásobárni“ sa zoskupujú nielen bezpríznačkové, ale aj štylisticky príznakové výrazové prostriedky. Ako perspektívne štylémy sú expedientovi poruke pri vytváraní textu na základe tej-ktorej formálnej modelovej štruktúry. Funkčná kontaminácia príznakových a bezpríznačkových súčastí ako základ štylovej vrstvy utvára štýl aktuálneho textu.

Štúdia *(EST)ETIKA KOMUNIKÁCIE* (Slovenská reč, 70, 2005, č. 5, s. 257 – 264) odhaľuje vzájomný vzťah medzi estetikou, etikou, etiketou, estetickou normou, estetickou hodnotou a kreativitou, napokon i vzťah uvedených kategórií k jazykovej komunikácii a k textu ako výsledku komunikačného procesu. Autor vychádza z predpokladu, že ktorýkoľvek predmet v širokom poňatí sa môže stať estetickým objektom, a teda aj nositeľom estetickej funkcie. Za estetický objekt pri takomto videní možno považovať nielen umelecký, ale aj vecný text. Neobchádza sa pritom fakt, že každý človek má vo svojom vedomí ukotvený individuálny estetický vkus, ktorý je viac či menej identický s estetickou normou, ktorú v istom historickom čase prijíma spoločenská komunita ako (relatívne) záväznú. V tomto zmysle je človek viac či menej schopný intuitívne alebo uvedomene hodnotiť konkrétny estetický predmet. Kultúrny a kultivovaný vecný text môže byť tiež nositeľom estetickej hod-

noty – v príjemcovi môže vyvolať estetický zážitok. Estetická hodnota teda nemusí byť identická s umeleckou hodnotou. Vecný text ako estetický objekt musí spĺňať isté kritériá – musí byť vybudovaný na rešpektovaní vhodných estetických kritérií. Tvorivosť ako estetická kategória v odbornom vyjadrovaní znamená úsilie prekročiť konvencie a hľadať jeho originalitu. Podávateľ sa usiluje vypracovať si jedinečný individuálny štýl tak, aby vedecký text nestratil svoj vedecký status. Uvedené náhľady o vedeckej komunikácii sú v prieniku s najnovšími zisteniami a názormi viacerých lingvistov (z blízkeho českého prostredia najmä J. Hoffmannovej).

Štúdiá KÁZEŇ V PRIESTORE NÁBOŽENSKEJ KOMUNIKAČNEJ SFÉRY (Slovenská reč, 71, 2006, č. 3, s. 129 – 135) ťaží z poznatku o osobitnom postavení kázne v náboženskej komunikačnej sfére. Prevalha liturgických zložiek v tomto žánri má ustálenú podobu, ale vnútorná (obsahová) a vonkajšia (formálna) tvár kázne je premenlivá. Kazateľ totiž inak a zároveň identicky, jednoznačne a adresne zvestúva Božie slovo a prostredníctvom neho oslovuje veriacich, vplýva na ich rozumovú a duševnú sféru. V hĺbkovej rovine žánru kázne sa aktivizuje výkladový slohový postup; na úrovni slohového útvaru sa uplatňuje úvaha so stopami opisu a rozprávania. Na povrchovej rovine je kázeň spätá s rečníckou modelovou štruktúrou. Medzi základné vlastnosti žánru kázne teda patrí názornosť, zreteľnosť, ozdobnosť, sugestivnosť a popri objektívnosti aj subjektívnosť a persúázia. Ján Findra poznamenáva, že vlastnosti sa v individuálnej miere uplatňujú aj v konkrétnej kázni konkrétneho kazateľa. Kázeň je prvotne monologickým textom, obvykle sa dialogizuje štylizovaným kontaktom s kolektívnym a prítomným adresátom. Texty náboženskej komunikačnej sféry sa teda nezjednocujú na platforme osobitného (náboženského) jazykového štýlu. Výrazne sa členia na úrovni žánru ako textového modelu; prostredníctvom neho sa upínajú na viaceré jazykové štýly.

PROGRAM VÝSKUMU REČOVEJ PRAXE V ÚSTNEJ VERBÁLNEJ KOMUNIKÁCI (Slovenská reč, 72, 2007, č. 5, s. 257 – 269) predstavuje vstupný metodologický príspevok k výskumom bežnej hovorenej komunikácie v rámci grantovej úlohy VEGA č. 1/4713/07 Dynamika spoločenských zmien a stratifikácia slovenčiny. Prof. Findra v rokoch 2007 – 2009 ako zodpovedný riešiteľ viedol katedrovú riešiteľskú zostavu. Výskum nadväzoval na príbuzne orientované bádania zo 60. – 90. rokov 20. storočia. Kontrastívny sociolingvistický program si kládol za cieľ vyargumentovane potvrdiť myšlienku o podstatne odlišnej situácii v bežnej (oficiálnej a polooficiálnej) komunikácii než pred polstoročím. Pri skúmaníach hovorovej slovenčiny ako spisovnej variety národného jazyka sa však riešitelia nezamerajú na zisťovanie, ako sa v ústnom jazykovom styku využívajú prostriedky spisovnej formy národného jazyka. Prostredníctvom interdisciplinárnych analýz komunikačných útvarov (konkrétnych prehovorov) nanovo vymedzia „útvary“ charakter možnej variety v stratifikačnom modeli národného jazyka s jej sociálnou bázou, vnútro- a mimojazykovými

kontextmi, interferenčnými črtami, premenlivosťou a normatívnym potenciálom. Ján Findra v závere štúdie formuloval požiadavku rozšíriť pozornosť z centrálnej časti Slovenska na celé územie. Iba tak sa podľa neho dosiahnu najvlastnejšie ciele výskumu rečovej praxe v ústnej oficiálnej, polooficiálnej i neoficiálnej komunikácii, ako ich naznačila programová štúdia. (Neskromne dodajme, že odporúčanie sa aktuálne napĺňa vo výskumoch v lokalitách západného a východného Slovenska prostredníctvom nadväzujúceho projektu VEGA č. 1/0142/14 Hovorová slovenčina v nadregionálnom priestore a sociálno-komunikačnej dynamike s riešením v rokoch 2014 – 2016.)

Rozvinutie a potvrdenie všeobecne akceptovanej myšlienky o jestvovaní synonymických vzťahov na všetkých rovinách jazykového systému predstavuje vedecká štúdia Z FUNKČNÝCH MOŽNOSTÍ SYNTAKTICKEJ SYNONYMIE (Slovenská reč, 2008, 73, č. 1, s. 7 – 14). Autor buduje svoje úvahy na poznatku, že syntaktická synonymia na členskej a vetnej úrovni ako implicitná alternácia je založená na napätí medzi obsahom a formou. Napätie umožňuje autorovi počas tvorby aktuálneho textu zvoliť si najvhodnejší variant z členov synonymického radu, ktoré sú v hĺbkovej rovine relatívne príbuzné a na povrchovej rovine odlišné. J. Findra upozorňuje, že aj vlastný výber syntaktickej konštrukcie je pritom podmienený subjektívne, individuálnym autorovým štýlom a komunikačným zámerom. Rozhodujúcu úlohu však pritom zohrávajú objektívne štýlotvorné faktory s väzbami na príslušnú komunikačnú situáciu. Tieto činitele podľa neho totiž podmieňujú aj uplatnenie príslušnej obsahovej (slohovo-postupovej) a formálnej (štýlovej) modelovej štruktúry s úsilím o čistotu žánrového podložia textu. V tejto súvislosti je výpovedne hodnotným poznaním autorovo záverečné konštatovanie o obmedzenom počte syntaktických konštrukcií a následne aj syntaktických synonymických radov, na druhej strane však o značnom výberovom potenciáli syntaktickej synonymie. Syntax sa aj takto potvrdzuje ako najvýznamnejší indikátor štýlu.

Trvajúce napätie medzi kodifikovanou normou a úzom pri výslovnosti korelovanvej dvojice $l - l'$ sa stalo leitmotívom príspevku MÄKKOSTNÄ KORELÄCIA A SPOLUHLÄSKA E (Slovenská reč, 2011, 76, č. 1 – 2, s. 56 – 62). Ján Findra konštatuje, že zvuková variabilita spoluhlásky l' , ktorá postupne zvyšovala napätie medzi úzom a kodifikovanou výslovnostnou normou, dodnes zostáva citlivým jazykovým a kultúrno-spoločenským problémom. Aj na základe výslovnosti l' sa totiž posudzuje kultúrnosť, kultivovanosť a hodnotový rozmer ústnej komunikácie nielen vo vysokom, ale aj v neutrálnom výslovnostnom štýle. Ako riešenie sa ukazuje artikulačno-akustické zblížovanie uvedeného korelačného páru. Autor vidí príčiny v prieniku historických, ekonomických a administratívno-správnych, sociolingvistikých a subjektívnych okolností. Pripomína, že zvyšovanie úrovne jazykovej kultúry a kultúry vyjadrovania nemožno zabezpečovať administratívno-právnymi opatreniami, ani

zákonými nariadeniami. Okrem iného aj preto, že jazyk žije svojím vlastným životom a vyvíja sa podľa vlastných zákonitostí, a to najmä pokiaľ ide o napätie norma – úzus. Vonkajšie zásahy do života jazyka musia byť preto veľmi citlivé a uvážlivé. Potvrďuje to aj doterajší vývin jazyka za ostatných takmer tisíc rokov. Idea prirodzeného života jazyka utvára trvalú výstuž jubilantových odborných názorov a súčasť osobnostného presvedčenia.

V súvislosti s rozvojom textovej lingvistiky (textovej syntaxe) si iné terminologické riešenie vyžaduje aj výskum zložiek a súčastí textu so sledovaním vzájomných vzťahov medzi nimi. Jednotliví autori prisudzujú ťažiskovým termínom *koherencia*, *kohézia* a *konexia* rozmanitý pojmový obsah, vykladajú ich nejednotne, pólavo odlišne, hoci obvykle rešpektujú text ako bilaterálnu entitu s obsahom a formou. Metodologicky koncipovaná štúdia VYMEDZENIE NIEKTORÝCH ZÁKLADNÝCH POJMOV A TERMÍNOV TEXTOVEJ LINGVISTIKY (Slovenská reč, 2012, 77, č. 1 – 2, s. 40 – 47) usúvzťazňuje trojicu pojmov na príslušných úrovniach textu. Autor začleňuje konexiu na formálnu – povrchovú rovinu textu, kohéziu zasa umiestňuje na obsahovú – hĺbkovú úroveň. Modely hĺbkovej a povrchovej štruktúry textu sú invarianty, mechanizmy koherencie a kohézie ($\approx$ synonymá) sú tiež invariantným rámcom pre účastníkov komunikačných interakcií. Pôvodca vzhľadom na komunikačný zámer a komunikačný plán individuálne uplatní príslušný textový model. Adresát interpretuje model ako variant, výsledok tejto textotvornej aktivity, t. j. aktuálny text. Ján Findra poznamenáva, že obaja účastníci komunikačného aktu musia rešpektovať žánrové hranice štandardizovaného modelu.

Dynamika štylistiky slovnej zásoby si nachádza miesto na svoje rozpracovanie v štúdiu SÉMANTICKÁ DIVERGENCIA A SLOVESO VYTESNIŤ (Slovenská reč, 2012, 77, č. 5 – 6, s. 312 – 318). Autor vychádza z premisy o otvorenom subsysteme slovnej zásoby, ktorý ustavične reaguje na tlak prirodzených vonkajších okolností a podmienok v živote komunikujúceho spoločenstva. Uvedené faktory v jednotlivých prípadoch nie vždy rešpektujú systémovo-štruktúrne stanovené a kodifikovanou normou vymedzené postupy a princípy. Pri hodnotení slovnej zásoby často dochádza k stavu, že na základe jednotlivostí sa negatívne hodnotí úroveň jazykovej praxe ako celok. Teoretickým aj praktickým problémom je aj sémantická a štylistická interpretácia pomenovaní, ktoré vstúpili do niektorých sfér spoločenského styku a ústnej i písomnej komunikácie. J. Findra zdôrazňuje, že práve takáto situácia si vyžaduje citlivú analýzu individuálnych prípadov v rozmedzí norma – úzus, spisovnosť – nespisovnosť, vhodnosť – nevhodnosť, paradigma – syntagma, obsah – forma, výrazový prostriedok – kontext, kontext – text, lexéma – žáner, ustálenosť – aktualizácia, vecnosť – obraznosť atď. Teoreticko-metodologickým záze-
mím analýz a interpretácií (aj s ohľadom na kultúru a kultivovanosť jazykovej komunikácie) by mala byť idea o formovaní, synchronnom ustálení a normatív-

nom potvrdení súčastí vnútri lexikálneho subsystému na základe fungovania lexém v bežnej rečovej praxi. Norma pritom nepredstavuje uzavretý priestor s neprekročiteľnými hranicami. Prof. Findra rozvinul myšlienky na premenách slovesa *vytesniť*, ktoré je v druhotnom význame v synonymickom vzťahu so slovesom *vytlačiť* (niekoho/niečo odniekaľ). Pomenovanie *vytesniť* si v novom kontexte hľadá svoje miesto a uplatnenie – ide o posunutý význam, ktorý si vyžaduje dôkladnú analýzu a interpretáciu. Autor konštatuje: „...dynamika jazyka hovorí o schopnosti nositeľov jazyka tvorivo pracovať s kontextovým potenciálom slov a slovných spojení. V tomto zmysle aj polysémiu ako sémantickú divergenciu treba vnímať a hodnotiť ako jazykovo-kontextovú kreativitu, ktorá sa na pozadí petrifikovanej normy môže v istých prípadoch javiť ako jej nenáležité narušenie. Svedčí o tom aj posudzovanie slovesa *vytesniť*, ktoré si v nových kontextových uplatneniach hľadá svoje nové sémantické a štylistické opodstatnenie. Ukazuje sa totiž, že najmä v úvahových publicistických žánroch a v esejisticky ladených textoch sa ho nevzdávajú najmä tí autori, ktorí zámerne využívajú nekonvenčný výraz, aby posilnili emocionálno-estetické ladenie, prípadne aj pragmatické zameranie kontextu a textu. V skutočnosti tak aktualizujú významové dominanty svojej výpovede. Tam a taktó sa rozhodne aj o osude slovesa *vytesniť*“ (s. 318).

Jeden z vrcholov tvorivých úsilí Jána Findru a syntézu jeho štylistických náhľadov pred desaťročím tvorila *ŠTYLISTIKA SLOVENČINY* (2004) s aplikačným súběžcom *ŠTYLISTIKA SLOVENČINY V CVIČENIACH* (2005). Táto práca stojí na osvedčených výsledkoch Findrovej mnohoročnej systematickej vedeckej, pedagogickej a publikačnej činnosti. V knihe rozpoznávame pevné fundamenty jeho ponímania štýlu a štylistiky. Treba zdôrazniť najmä čerpanie z najlepších výskumných tradícií, ktoré sa v niekdajších československých a terajších nástupníckych lingvistikách plodne rozvíjajú od obdobia Pražskej školy. Profesor Findra sa úspešne hlási k jej najmodernejším a stálym výdobytkom. Tak sa uberá cestou, ktorá jeho knihu privádza na križovatky prestížnych medzinárodných bádání. Záleží mu však najmä na tom, aby predstavil vlastnú koncepciu štylistiky ako samostatnej, dôsledne lingvistickej vedy. Aj publikované štúdie v Slovenskej reči po roku 2004 svedčia, že svoje náhľady a koncepcie rozvíja naďalej. Rozšírené a prepracované vydanie monografie s názvom *ŠTYLISTIKA SÚČASNEJ SLOVENČINY* vyšlo v roku 2013.

Jubilant až do dnešných dní venuje stálu pozornosť kultúre vyjadrovania. V rokoch 2001 – 2010 v (dnes už zaniknutom) dvojtyždenníku *VEREJNÁ SPRÁVA* vychádzali jeho jazykovedne ladené populárno-vedecké články. Tematicky sa viazali na jazyk a dorozumievanie v pracovnom styku, na kultúru vyjadrovania, rečníctvo, jazykovú výchovu a na školskú prax. Texty sa už na stránkach periodika stali odporúčajúcou, odborne fundovanou a výrazovo prítlačlivou diskusnou plochou na plnenie širšieho spoločenského a kultúrneho poslania. Aj tieto črty vedno s pobádaniami

z odborných kruhov podporili autorovo rozhodnutie spracovať príspevky do knižnej podoby. JAZYKOVÁ KOMUNIKÁCIA A KULTÚRA VYJADROVANIA (2013) pozostáva zo 137 textov, zoskupených do troch obsahovo-tematicky korešpondujúcich súborov. Ich spojivo utvára jazyk ako antropokultúrna sústava s univerzálnym jadrom – dejinne pestovanou, spoločensky a individuálne uznávanou, v praxi uplatňovanou hodnotou. Autor sa pre príjemcov stáva starostlivým sprievodcom pri hľadaní odborne presných, pritom prístupne formulovaných odpovedí a pri nachádzaní vhodných podnetov na presvedčivé, pútavé dorozumievanie. Vždy zdôrazňuje myšlienku o pôsobení jazyka ako regulatívu medziľudských vzťahov, zodpovedného správania sa a konania jednotlivca v spoločnosti. V tejto línii sa zrkadlí aj koncepcia a poslanie knižnej publikácie JAVISOVÁ REČ A UMELECKÝ PREDNES (2010). Pre terajšie jubilentove aktivity sú teda charakteristické tvorivé syntézy so značným vedeckým prínosom, odbornou hodnotou a nezanedbateľným kultúrno-spoločenským poslaním.

Profesor Findra pôsobil v početných a rozmanitých vedeckých a odborných inštitútoch, vedeckých a redakčných radách a poradných orgánoch. Slovenskej, ale aj zahraničnej verejnosti je známy aj ako organizátor a porotca na prehliadkach a festivaloch, spojených s umeleckým slovom. Je vedeckým redaktorom, editorom alebo zostavovateľom viac než dvoch desiatok vedeckých publikácií. Za svoju vedeckú, odbornú, organizátorskú a spoločenskú činnosť získal viacero prestížnych ocenení. Okrem iných mu v roku 2004 univerzita, ktorú na počiatku 90. rokov spoluzakladal a o rozvoj ktorej sa výrazne pričínal, udelila čestný titul *doctor honoris causa*. (Ján Findra „putovanie za ideou univerzity v Banskej Bystrici“ plasticky, s jej svetlými i šerými stránkami, stvárnil faktograficky vystuženou esejou s jemnými črtami memoárovej literatúry a s významným nadčasovým rozmerom v knihe ZÁKLADNÉ MÍENIKY NA CESTE ZA UNIVERZITOU; 2007.) Za vedeckú monografiu JAZYK V KONTEXTOCH A V TEXTOCH získal Cenu rektorky UMB v oblasti vedecko-pedagogickej a v oblasti umenia za rok 2011. Jeho odborná profilácia a presvedčivé argumentovanie podporuje úspešnosť vedeckých projektov a podujatí, jeho práce sú jadrovou súčasťou odborných periodík a spoločenskej žurnalistiky. Osobnostný status Jána Findru je charakterizovaný precízne pestovanou vedou, zodpovednou, zanietenou pedagogickou činnosťou a spoločenskou angažovanosťou, ktoré sú prepojené životnou filozofiou humanistu.

Osobnosť a dielo profesora Jána Findru si právom zasluhuje ocenenie a úctu. Popri fungujúcom zdraví a trvalých harmonických akordoch v osobnom živote želáme oslávencovi neutíchajúce objaviteľstvo, stále potešenie z vedeckej tvorby a jej pozoruhodných výsledkov, učiteľských chvíľ a ľudských úspechov jeho niekdajších študentov a kolegov a napokon nachádzanie ďalších zázračných jazykových zákutí, odborných tém a ľudských výziev, ktoré ešte stvárni vo svojich príspevkoch.

VLADIMÍR BENKO ZNOVU JUBILUJE

Slavomír Ondrejovič

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava

e-mail: slavoo@juls.savba.sk

Pred desiatimi rokmi sme v našom časopise v jubilejnom článku (Slovenská reč, 2004, roč. 29, č. 3, s. 189 – 190) zaželeli Ing. Vladimírovi Benkovi, nášmu najvýznamnejšiemu počítačovému lexikografovi a korpusovému lingvistovi, aby sa mu s nami spolupracovalo naďalej aspoň tak dobre ako nám s ním a aby mal naďalej dostatok síl na zvládnutie všetkých svojich terajších i budúcich projektov, záväzkov a predsavzatí. Už vtedy bolo jasné, že účasť Vladimíra Benka v lexikografických projektoch Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV je iba ťažko zastupiteľná a že jeho prínos je závažný i pre modernú slovenskú jazykovedu vôbec – osobitne z hľadiska zapojenia slovenského jazykovedného výskumu do medzinárodného kontextu. Vzhľadom aj na pokračovanie a rozširovanie lexikografických prác na Slovensku a otváranie nových lexikografických centier nielen v Bratislave, ale napr. aj v Prešove, cena jeho „akcií“ na jazykovednom trhu na Slovensku neustále stúpa. A neobmedzuje sa ani hranicami Slovenska: v rámci spolupráce s telavivským vydavateľstvom K Dictionaries Ltd. sa podieľal na tvorbe série vreckových dvojjazyčných slovníkov a budovaní mnohojazyčnej lexikálnej databázy (angličtina + 30 cieľových jazykov) vytvorenej na báze slovníkov rodiny Password. Sympatické je, že V. Benko pri tom všetkom naďalej ostáva až diogénovsky skromným kolegom, ktorý je stále pripravený bez veľkých rečí prispieť svojimi vedomosťami, schopnosťami a skúsenosťami k úspešnému dovŕšeniu akéhokoľvek diela. Okrem toho máva posledné slovo aj pri grafickom dizajne príslušných výstupov (slovníkov, príručiek či kolektívnych monografií).

Ale ako mohol Vladimír Benko dosiahnuť takú pozíciu a taký rešpekt medzi lingvistami a filológmi? Ved' nemá ani filologické vzdelanie, ved' vyštudoval „len“ elektrotechnickú fakultu! Je pravdepodobné, že za to môže jeho schopnosť pohybovať sa po svete s otvorenými očami a mimoriadna citlivosť jeho viacerých receptorov i vysoko rozvinutý gén kooperácie. O jeho expertnú podporu a spoluprácu sa uchádzame toľkí, že niekedy si naňho treba aj „počkať v rade“, ale vždy sa to opláti.

Ak sme už naznačili, že mnohými svojimi aktivitami V. Benko prekračuje hranice JÚLŠ SAV i Slovenska, nijako neprekvapí, že patrí k najväčším „cestovateľom“ v ústave. Počas svojich pracovných aj poznávacích ciest navštívil väčšinu európskych krajín (od Estónska po Portugalsko, alebo ako sám hovorí: od Uralu po Atlantik), no ocitol sa aj v niektorých mimoeurópskych centrách (ruský ďaleký východ, Japonsko, Uzbekistan, Izrael).

V rámci svojho vyše dvadsaťročného angažmán v JÚLŠ sa náš jubilant venoval najmä počítačovej podpore lexikografických projektov (KRÁTKY SLOVNÍK SLOVENSKE-

HO JAZYKA, SLOVNÍK SLOVENSKÝCH NÁREČÍ, HISTORICKÝ SLOVNÍK SLOVENSKÉHO JAZYKA, slovníková část PRAVIDIEL SLOVENSKÉHO PRAVOPISU, SYNONYMICKÝ SLOVNÍK SLOVENČINY a i.). V poslednom období je to však predovšetkým projekt viacvázkového SLOVNÍKA SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA, ale eminentná je i jeho účasť v korpusovských aktivitách, napr. pri kolokačných gramatikách pre systém Sketch Engine a pri budovaní webových korpusov. Aj korpusová lingvistika, ktorá sa úspešne rozvinula i na Slovensku, vďačí za svoje triumfy v mnohom i nášmu kolegovi.

Pripomeňme aj to, že Vladimír Benko na svojom predchádzajúcom pracovisku – na Pedagogickej fakulte UK – zaviedol výučbu informatických predmetov pre študentov romanistiky a prekladateľstva („jazykové zdroje“, „počítačom podporovaný preklad“), kde zároveň riešil aj počítačovú časť projektu viacjazyčnej terminologickej bázy dát k Spoločnému európskemu referenčnému rámcu pre jazyky. Vedenie tejto fakulty najskôr ani netušilo, akú pridanú hodnotu dostávali študenti romanistiky, kým tam pôsobil.

Najnovším ocenením práce nášho jubilanta je aj to, že sa stal členom Vedeckej rady Ústavu Českého národného korpusu v Prahe. Pôsobí aj ako člen užšieho riadiaceho výboru (Steering Group) medzinárodného projektu ENeL (European Network of e-Lexicography, v rámci programu COST). Okrem toho pracuje aj ako výskumný pracovník na UNESCO Katedre prekladateľstva UK v Bratislave, kde sa venuje budovaniu porovnateľných webových korpusov využiteľných pri výučbe filologických a prekladateľských disciplín. Jeho kolekcia webových korpusov Aranea spolu s kompatibilnými kolokačnými gramatikami pre osem jazykov bola prevzatá na používanie na Masarykovej univerzite v Brne a na Karlovej univerzite v Prahe. Aj na tomto mieste treba pripomenúť jeho spoluprácu s vývojárskym tímom firmy Lexical Computing Ltd. (Brno a Brighton), kde sa podieľa na testovaní nových verzií systému Sketch Engine, ktorý je pre našich lexikografov základným nástrojom na prácu s korpusovým materiálom.

Všetci, čo poznáme nášho jubilanta, vieme, že k jeho portréту neodlučiteľne patrí i jeho dlhodobá cyklistická kariéra a teraz už aj kariéra „ľadového medveďa“. Tieto športové disciplíny ho spájajú najmä s Dunajom, v ktorého vodách najradšej pláva a pozdĺž ktorého sa presúva na bicykli aj cez hranice jednotlivých štátov (najmä v rámci bývalého Uhorska). Pestovanie športov, ktoré si V. Benko zvolil, naznačuje, že nejde o nijakého „salónneho zmäkčilca“ a že sa vie presadiť najmä tam, kde to vyžaduje pevnú vôľu a spartánsky prístup k životu. Vzhľadom na osobnostné dispozície a vzhľadom na veľký počet projektov, ktoré expertne „obsluhuje“, je zrejmé, že u málokoho nachádzame potvrdenie nietzscheovského presvedčenia „Čo ťa nezabije, to ťa posilní“ tak zreteľne ako práve u Vladimíra Benka. Nášmu jubilantovi želáme do ďalších rokov naďalej mnoho elánu, úspechov a čo najviac zdravia.

Mnogaja ljeta!

SPOMIENKA NA ANTONA JÁNOŠÍKA

Peter Jánošík

Rybničná 61/B, 831 06 Bratislava, e-mail: mgrjanosik@post.sk

V auguste si pripomenieme 170. výročie oficiálneho rozhodnutia o uzákonení novej spisovnej slovenčiny, a to na prvom zasadaní Tatrína v Martine 26. – 28. augusta 1844.

S tým súvisela požiadavka prijať a kodifikovať takú formu spisovnej reči, ktorá by bola živá, perspektívna a ktorá by národ zjednocovala a reprezentovala jeho svojbytnosť. O to sa po Ľudovítovi Štúrovi usilovali nové generácie slovenských jazykovedcov až do dnešných čias. Nezastupiteľné miesto medzi nimi má aj dr. Anton Jánošík, ktorého 110. výročie narodenia si tento mesiac pripomínáme. S jeho menom sa spája významný úsek dejín slovenskej jazykovedy a dôležitá etapa vo vývine spisovnej slovenčiny aj časopisu Slovenská reč, ktorej bol hlavným redaktorom.

Anton Jánošík sa narodil 7. apríla 1904 v Bánovciach nad Bebravou v rodine sedlára a roľníka. Bánovské nárečie bolo špecifické postavením medzi západoslovenským a stredoslovenským nárečím, a tak vnímavá duša mladíka citlivo reagovala na cudzorodé prvky, ktoré nesúznili s jazykom jeho matky. Keď u neho už ako stredoškolského profesora bola na návšteve jeho česká kolegyňa na obede, poďakovala sa za *lahodné* jedlo. Matka Antona Jánošíka sa urazila, lebo v jej jazyku toto slovo znamenalo jedlo slabé, chabé. Ocenením obeda bolo vtedy ocenenie *lakotné, maškrtné* jedlo. Z takýchto situácií vyplýval prirodzený purizmus A. Jánošíka, s ktorým nepochodil najmä po prevrate roku 1948, ale napokon aj marxistickí jazykovedci museli uznať, že purizmus v určitom zmysle upevnil normu spisovného jazyka. Možno aj jeho zásluhou používame napríklad slovo *farba* namiesto vtedy používaného *barva*. Viaže sa na to historka so správcom Matice baťkom Škultéty. Na prechádzke na martinský medokýš sa A. Jánošík ako redaktor Slovenskej reči osmelil a oznámil Jozefovi Škultétymu: „Máme článok, že by sa malo používať slovo farba, namiesto barva.“ „Ktorý somár tak chce?“, spýtal sa správca Matice. „Nuž, ja, prosím,“ priznal A. Jánošík.

Dr. Anton Jánošík sa ako príslušník novej slovenskej inteligencie v novoutvorenej Československej republike pridal k tým jazykovedcom, ktorí odmietli pražskú koncepciu jednotného českovenského národa a jazyka. Bolo to preto, že ideály, ktoré vtedajší českí profesori vstúpili svojim univerzitným študentom, sa po príchode do praxe ukázali ako fikcia. Vyučovanie podľa noriem pražských jazykovedcov nebolo po chuti ambiciózne slovenskej inteligencii. Študenti, ktorí mali problémy s vyslovením slova *lví, lvica*, presviedčali, že zákonitosti slovenčiny sú odlišné od zákonitostí českého jazyka. Vo svojom poslednom liste, ktorý A. Jánošík krátko pred

smrťou adresoval svojmu konškolákovi profesorovi Jánovi Stanislavovi, píše: „Ja som ani o tom nesníval, že sa budem chytat' pera, necítil som sa na to súci. Iba veľká túžba postaviť sa medzi tých, čo chceli brániť slovenčinu pred počestným, vtisla mi pero do ruky. Impulzy na vedeckú prácu boli iba vonkajšie. Tichý hnev kypel vo mne, keď iní, nerodom Slováci, vedeli vyučovať po slovensky, nie ja, ktorý som sa Slovákom narodil, slovenčinu na univerzite študoval. Ja som ich náuku neprijal.“

Hlavným životným dielom A. Jánošíka bola práca na matičnom SLOVNÍKU SPI-SOVNÉHO JAZYKA SLOVENSKEHO (v spoluautorstve s E. Jónom), ktorá sa vo vojnových časoch sľubne rozbiehala. Slovník vychádzal v zošitoch, aby bol prístupnejší širokej slovenskej verejnosti. Vyšli z neho písmená A – J, písmeno K bolo pripravené do tlače. Prišiel však Február 1948, ktorý všetko zmenil. Podľa slov Gejzu Horáka niekto upozornil príslušné úrady, že v SSJS je pod heslom barnumský – prázdny: uvedená exemplifikácia: *Rusko je krajina barnumských hesiel*. Slovník zastavili a Anton Jánošík sa ocitol vo väzení. Vyslobodil ho z neho až spisovateľ Ján Bodenek. Stratil prácu, ktorá mu bola „žitím srdca a duchu pýcha“. Do konca života sa venoval pedagogickej činnosti na ekonomickej škole v Martine a tam aj 26. novembra 1971 skončil. O deň neskôr ako jeho otec pred 24 rokmi. Ani dátum narodenia nemá iba svoj – zdieľa ho spolu so synom.

„Nie márný svet, žiaril mu národ a slovenská reč“ – tento epitaf plne vystihuje jeho život. Je pochovaný na Národnom cintoríne v Martine. Česť jeho pamiatke!

SIVÁ EMINENCIA

Jozef Genzor

Záhumenská 17, 019 01 Ilava, e-mail: asian.and.african.studies@post.sk

Pod heslom *eminencia* nájdeme v SLOVNÍKU CUDZÍCH SLOV (2008) definíciu: *eminencia* -ie ž., 1. titul rímskokatolíckych kardinálov a veľmajstra maltézskeho rádu, 2. sivá, šedá e. rozhodujúca osoba v pozadí (pôvodne o kardinálovi Richelieuovi).

Armand Jean du Plessis, vojvoda de Richelieu, neskôr známy ako kardinál Richelieu, sa narodil roku 1585 v rodine, ktorá patrila k nižšej šľachte z Poitou. Vo svojej dobe bol výnimočným zjavom. Bol vzdelaný, mimoriadne inteligentný a štýlom politiky v mnohých ohľadoch predbehol svoju dobu. Nenadarmo ho mnohí pokladajú za prvého premiéra v modernom zmysle slova. Vybuďoval sieť špehov a udavačov, ktorú možno považovať za prvú systematicky organizovanú špionážnu organizáciu, predchodkyňu dnešných informačných služieb. Usiloval sa vytvárať si dobré meno prostredníctvom médií, teda vtedajších novín, čo ho tiež spája s dnešnými politikmi. Zaslúžil sa o rozvoj vedy a umenia vo Francúzsku. V roku 1635 založil Francúzsku akadémiu, priebežne zhromažďoval veľkú zbierku antických sôch a aktívne sa venoval aj písaniu náboženských a politických spisov. Nebol síce kráľom, ale napriek tomu za väčšinou panovníkových rozhodnutí stál práve on. Je najvýznamnejším politikom 17. storočia. Na druhej strane je tiež pravda, že tento mocný štátnik sa riadil zásadou „úcel svätí prostriedky“. Kardinál Richelieu umrel roku 1642, ale pred smrťou odporučil kráľovi kardinála Julesa Mazarina ako svojho nástupcu. Bol to dobrý výber, lebo jeho politické dielo sa ďalej rozvíjalo a z Francúzska sa stala najmocnejšia krajina v Európe. V známom románe TRAJA MUŠKETIERI od Alexandra Dumasa je opísaný ako podliak, čo viac zodpovedá literárnej fikcii ako pravde. Takisto nie je pravda, že označenie *sivá eminencia* sa týkalo Richelieua. Kardinál totiž nosil červený plášť a jeho súčasníci ho preto nazývali *červená eminencia*.

Slovné spojenie *sivá eminencia* sa prvý raz použilo v súvislosti s inou osobou a týkalo sa Richelieuovho dôverníka. Bol ním François-Joseph Le Clerc du Tremblay, známy ako páter Jozef (1577 – 1638). Ako dvadsaťdvaročný vstúpil v Orléanse do kapucínskeho rádu. Vďaka mimoriadnemu talentu, pracovitosti a vytrvalosti si čoskoro získal nielen vynikajúcu povest' vo vysokých duchovných kruhoch, ale aj významné funkcie. Práve tento kapucínsky mních nosil sivý habit, ktorý bol motiváciou pre uvedené označenie. Páter bol blízkym priateľom a poradcom kardinála Ri-

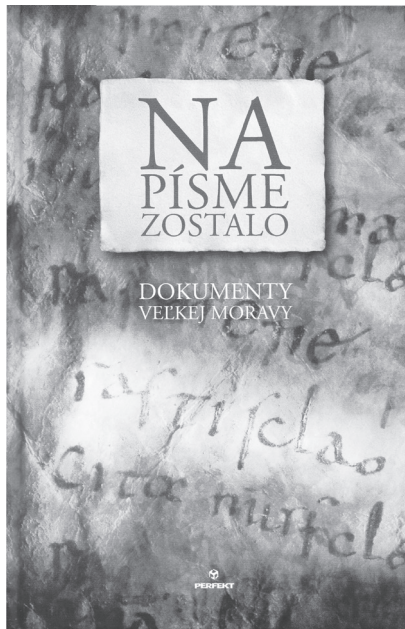
chelioua. Údajne ich izby susedili a často sa radili o dôležitých politických krokoch. Kardinál pátrovi Jozefovi zveroval aj diplomatické úlohy v zahraničí. Ťažko povedať, kto z obidvoch veľkých mužov mal v dejinách viac vplyvu. Nevie sa totiž, do akej miery páter Jozef ovplyvňoval kardinálove rozhodnutia. Vie sa však, že najproduktívnejším špiónom kardinála Richelieua bol práve kapucínsky mních. Tento muž, zavše hanlivo nazývaný *smradľavý mních* alebo aj *sivá eminencia*, pracoval v absolútnom utajení, a teda v úplnom ústraní od lesku diplomatických salónov, recepcií a radovánok. Jeho jediným stimulom, ako sa sám vyjadril, bola „služba Bohu, Francúzsku a jeho kráľovi“.

Výraz *sivá eminencia* sa pôvodne vzťahoval na pátra Jozefa, dnes toto spojenie označuje akúkoľvek osobu v úzadí, ktorá sprostredkovane ovplyvňuje spoločenské dianie, riadi a usmerňuje ho.

*zostavila Júlia Behýlová, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava
e-mail: juliab@juls.savba.sk*

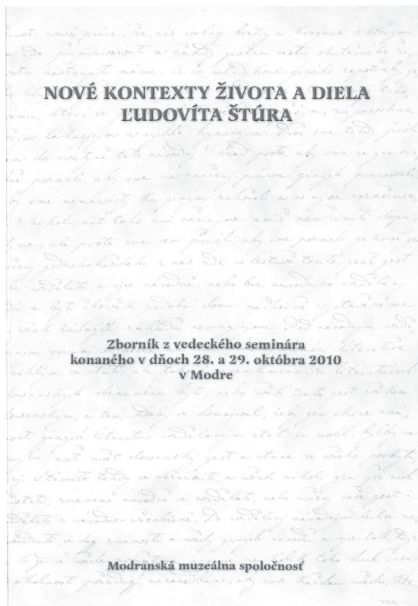
Na písme zostalo. Dokumenty Veľkej Moravy.

Text Pavol Žigo, Matúš Kučera; prebásnenie Proglasu Ľubomír Feldek. Ed. M. Gocníková. Bratislava: Perfekt 2012. 157 s. ISBN 978-80-8046-594-0.

Najkrajšie dokumenty, ktoré nám zostali z čias Veľkej Moravy, vrátane zápisu Svätopluka v Cividalskom evanjeliári, prvé veľkomoravské modlitby, text slávnej veľkobásne Proglas – to všetko nájde čitateľ v knihe v novom spracovaní a hodnotnej grafickej úprave. Texty P. Žiga inšpirované štúdiami E. Paulinyho objasňujú spoločenskú, umeleckú a historickú hodnotu staroslovienskych textov. Kapitoly Predkresťanské kultúrne jazykové štýly, Predcyrilometodské kresťanstvo, Starosloviensky jazyk na Veľkej Morave a Kyjevské listy dvadsiata modlitba obsahujú vzácne svedectvá o našej najstaršej minulosti, o vzniku prvého štátneho útvaru a jeho jazyku, ktorý sa verejne používal v svetskej aj duchovnej oblasti. Najvýznam-

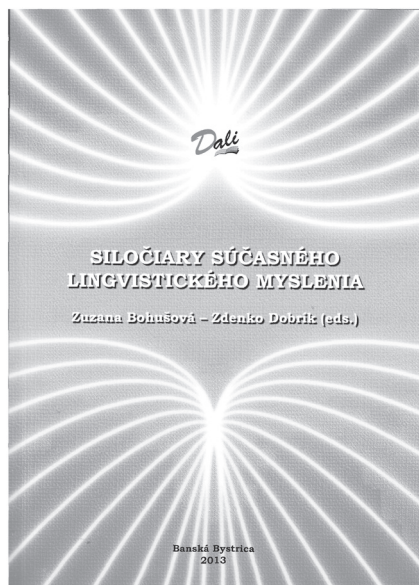
nejšie texty sú uvedené okrem prepisu do latinskej grafickej sústavy aj v prekladoch do slovenčiny. Okrem iných Paulinyho prekladov nechýba v knihe ani jedna z najstarších dochovaných slovanských básnických skladieb Proglas (Predspev k svätému Evanjeliu). Novinkou je jej podoba v súčasnom jazyku prebásnená Ľubomírom Feldekom. Publikácia vyšla pri príležitosti 1150. výročia príchodu vierozvestcov sv. Cyrila a Metoda na územie dnešného Slovenska.

Nové kontexty života a diela Ľudovíta Štúra. Zborník z vedeckého seminára konaného v dňoch 28. a 29. októbra 2010 v Modre. Zost. B. Mihalkovičová. Modra: Modranská muzeálna spoločnosť 2012. 256 s. ISBN 978-80-969920-2-7.

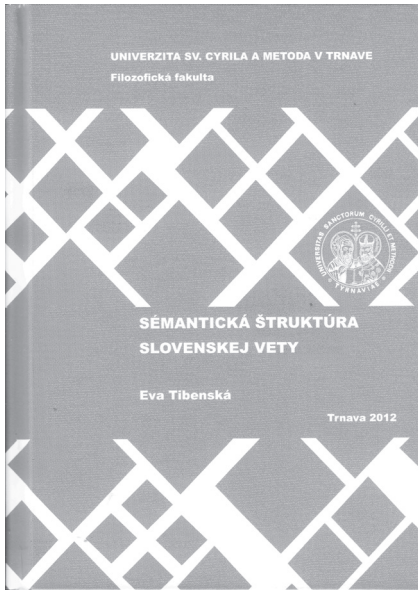
Šestnásť príspevkov v zborníku má výrazne interdisciplinárny charakter. Tvoria ho štúdie historikov, jazykovedcov, literárnych historikov, filozofov a teológov (L. Ďurovič, S. Ondrejovič, E. Kowalská, P. Macho, L. Čúzy a A. Maťovčík a iní). Viaceré štúdie obsahujú nové informácie a postrehy zo života a tvorby Ľudovíta Štúra, vnímajú jeho osobné vlastnosti i výkony vo sférach, do ktorých zasiahol (jazykoveda, politika a politické veda, žurnalistika

a literatúra), ďalšie korigujú niektoré stereotypne sa opakujúce tvrdenia a všetky spoločne predstavujú prvú rekapituláciu súčasných nových pohľadov na Ľudovíta Štúra a jeho dielo. Zjednocuje ich to, že sú koncipované z celkom odlišných metodologických stanovísk, než sa doteraz využívali. Historická antropológia či mikrohistória rovnako ako sociálna psychológia a diskurzívna analýza posúvajú poznanie o „notoricky známom“ Štúrovi: Čo sa vie o fungovaní lokálnych alebo politických štruktúr, v ktorých sa pohyboval? Nakoľko sformuloval nový spisovný jazyk? Ako bola sformovaná mestská societa? Ktoré stránky jeho osobnosti boli umelo potláčané či naopak vyzdvihované?

Siločiary súčasného lingvistického myslenia. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 3. októbra 2012 v Banskej Bystrici. Ed. Z. Bohušová – Z. Dobřík. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici – Katedra germanistiky s oddelením prekladateľstva a tlmočníctva 2013. 150 s. ISBN 978-80-8141-043-7.

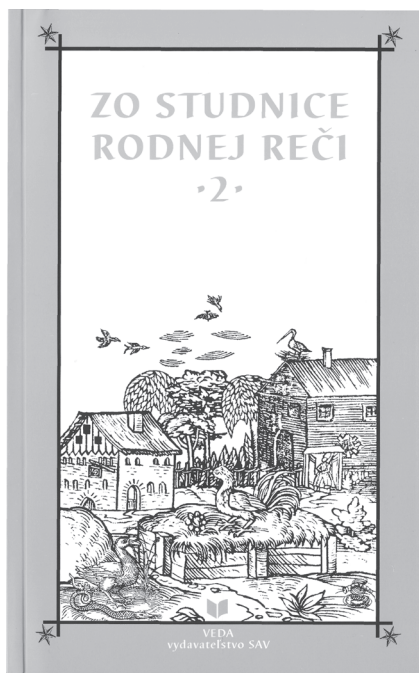
Pätnásť príspevkov v zborníku venovanom prof. Jurajovi Dolníkovi je rozdelených do dvoch skupín. Prvá časť zborníka Jazyk – kultúra – interkultúrna komunikácia (autori J. Dolník, S. Ondrejovič, Z. Bohušová a A. Hut'ková, Z. Dobřík, E. Čulenová, L. György) obsahuje štúdie, v ktorých prevládajú interdisciplinárne pohľady na jazyk a komunikáciu; druhá časť Jazyk – intralingválny a interlingválny opis jazyka (autori J. Findra, L. Sisák, J. Krško, J. Lauková, J. Miškovská a E. Schwartzová, V. Krešáková, M. Krappmann, P. Jesenská, E. Vallová) zahŕňa štúdie, v základe ktorých je rozhodujúcim medzijazykový a vnútrojazykový systémovo-lingvistický prístup.

TIBENSKÁ, Eva: Sémantická štruktúra slovenskej vety. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta 2012. 295 s. , angl. res. s. 288 – 294. ISBN 978-80-8105-343-6.

Monografia podáva komplexný pohľad na sémantickú štruktúru slovenskej jednoduchej vety, zahŕňajúci pohľad na jej jednotlivé zložky, na vzťah medzi prvkami a celkom, medzi významom a formou, medzi prvkami syntaktickej roviny a syntakticky relevantnými prvkami morfolologickej či lexikálnej roviny jazykového systému, na vzťahy medzi vetami typovo zhodnými a typovo odlišnými v oblasti významu aj formy. Monografia obsahuje aj prehľadné spracovanie a klasifikáciu základných

názorov našich aj zahraničných autorov na sémantickú štruktúru vety a jej jednotlivé zložky, načrtnutie vlastnej predstavy autorky o sémantickej štruktúre vety, charakteristiku a špecifikáciu objektu ako obligatórneho, resp. potenciálneho participanta sémantickej štruktúry vety a charakteristiku obligatórnych komplementov sémantickej štruktúry vety a tzv. treťoplánových participantov relátor a benefaktor.

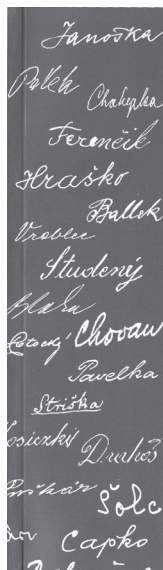

Zo studnice rodnej reči 2. Zost. K. Balleková – M. Smatana. Bratislava: Veda 2014. 440 s. ISBN 978-80-224-1359-6.

Publikácia nadväzuje na úspešnú knižku *Zo studnice rodnej reči* (2005) a prináša výber príspevkov, ktoré boli pôvodne súčasťou rovnomennej rubriky počas druhého decénia jej trvania v rokoch 2002 – 2011 v časopise *Kultúra slova*. Zostavovatelia ponúkajú pestrú koláž vzácných svedectiev z nárečí a o nárečiach, zaradených do siedmich tematických okruhov. Čitateľ prechádza terénom jazyka bohatým na nárečové nerovnosti, ktoré jazyku neubližujú, ba práve naopak: dávajú mu punc rôznorodosti a robia ho všedno-nevšedným a pozoruhodným. Na svojej ceste má možnosť nielen dozvedieť sa mnoho zaujímavého napr. o pôvode priezvisk, o pomenovaní mesiacov či názvoch ovocia;

ale aj presvedčiť sa, či naozaj vtáka poznať po perí a človeka po reči; vychutnať si pohľad na farebný svet jazyka; spoznať čo-to zo slovenských kulinárskych zvyklostí; zistiť, čo všetko človeka kvári. Pridanou hodnotou textov je originálna interpretácia nárečového materiálu, ale aj prameňov z predpisovného obdobia slovenčiny, čím sa odкрýva národné duchovné dedičstvo a tiež sa poukazuje na prirodzené jazykové útvary, žánrové aj areálové rozdiely. Texty dopĺňa zoznam lokalít, ktoré charakterizujú v jednotlivých príspevkoch zemepisné rozšírenie nárečových slov, a register vybraných mien a priezvisk používaných na Slovensku.

Milan Majtán

NAŠE PRIEZVISKÁ

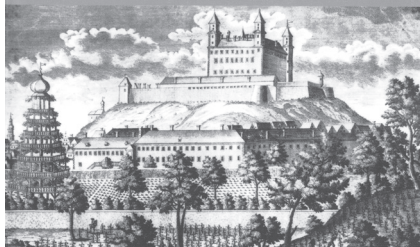

MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. Bratislava: Veda 2014. 196 s. ISBN 978-80-224-1357-2.

Na Slovensku doteraz chýba monografické alebo slovníkové spracovanie priezvisk. Tento stav sa usiluje zmierniť popularizačná monografia M. Majtána Naše priezviská. V úvode sa nachádza stručný prehľad vzniku a vývinu priezvisk od prímien a prídomkov až po dnešné dedičné priezviská, jazyková a gramatická charakteristika i prechýľovanie priezvisk. Autor venuje pozornosť aj rozšíreniu a frekvencii niektorých priezvisk na Slovensku. V druhej časti publikácie sa podrobnejšie uvádzajú najčastejšie priezviská, ktoré sa

utvorili z rodných (krstných) mien, z názvov remesiel a zamestnaní, z pomenovaní rodinných a príbuzenských vzťahov, priezviská podľa spoločenského zaradenia, pôvodu a vlastností a charakteristika frekventovaných i menej častých prípon, pomocou ktorých sa slovenské priezviská tvorili. V samostatnej kapitole autor voľnejšie vysvetľuje pôvod niektorých na prvý pohľad možno nepriezračných priezvisk, spôsob výskumu, pomocou ktorého dospel k uvedeným zisteniam, a rôzne zaujímavosti, s ktorými s stretol počas štúdia a skúmania vývinu slovenských priezvisk. Formou slovníka sú spracované priezviská z obce Turzovka. V závere knihy M. Majtán na niekoľkých príkladoch ukazuje, ako sa prostredníctvom genealogického výskumu, štúdiom archívnych materiálov a matrik možno dopracovať k pôvodu daného priezviska.

Motivované slovo v lexikálnom systéme jazyka

Edítorky
KLÁRA BUZÁSSYOVÁ
BRONISLAVA CHOCHOLOVÁ

VEDA,
vydavateľstvo
Slovenskej akadémie vied

Motivované slovo v lexikálnom systéme jazyka. Ed. K. Buzássyová, B. Chocholová. Bratislava: Veda 2013. ISBN 978-80-224-1309-1.

Knižná publikácia obsahuje príspevky zo 7. medzinárodnej konferencie, ktorú zorganizovali 27. 9. – 1. 10. 2004 v Bratislave slovenskí členovia Medzinárodnej komisie pre výskum tvorenia slov pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Cieľom a ústrednou témou konferencie bolo objasniť úlohy slovtvornej motivácie v lexikálnom systéme a pripomenúť si tak vedeckú orientáciu zosnulého slovenského člena komisie prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc. († 2002), ktorý bol túto tému navrhol. V štúdiách popredných zahraničných a do-

mácich jazykovedcov sa skúmajú rozličné aspekty ústrednej témy: kognitívno-semiotický aspekt motivovaných slov, motivačné vzťahy ako systémotvorný faktor lexiky; tento jav sa objasňuje a ilustruje na viacerých významových zoskupeniach lexikálnych jednotiek, ktoré možno interpretovať ako výsledok kultúrnošpecifickej konceptualizácie, na termínoch ako prekladových ekvivalentoch, na vzťahu motivačných príznakov a sémantických komponentov lexikálneho významu. Časť príspevkov sa venuje spresňovaniu vymedzenia a teoretickej interpretácii univerbizovaných slov, kompozít, kalkov a hybridného tvorenia slov ako výsledku procesov, ktoré sú aktívne v súčasných slovanských jazykoch. Motivačné príznaky sa skúmajú v porovnávacom aspekte, so zohľadnením úlohy jazykových kontaktov blízko príbuzných jazykov, ako aj v lexikografickej dimenzii.

VŠEOBECNÉ POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia neprijíma príspevky, ktoré už boli publikované alebo boli prijaté na uverejnenie inde. Vzhľadom na anonymné posudzovanie príspevkov (anonymous peer reviewing) žiadame autorov, aby svoje príspevky posielali e-mailom ako prílohu na adresu **wachtarczyk@gmail.com**, pričom samotný text príspevku **nesmie** obsahovať meno, ani pracovisko autora. Údaje o pracovisku, resp. bydlisku autora (presnú adresu), prosíme uvádzať do sprievodného mailu.

Záväznou súčasťou každého textu je anglický preklad jeho názvu. Pri príspevkoch do rubrik Štúdie a články, ako aj Diskusie a rozhľady, vyžadujeme abstrakt v anglickom jazyku v rozsahu okolo 100 slov. Abstrakt by mal predstavovať výťah z obsahu článku, nielen výsledky výskumu. Kľúčové slová v počte 3 – 10 prosíme uvádzať v angličtine a zároveň v jazyku príspevku, a to v abecednom poradí.

Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním a publikovaním v periodiku Slovenská reč v časovo nešpecifikovanom horizonte. Príspevky môžu obsahovať maximálne 20 % autocitácií.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty predkladať vo formáte rtf alebo doc, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5 (okrem názvu príspevku).
- Na odlišenie príkladov od textu použiť kurzívu, na odlišenie typov písma aj bold, alebo horný a dolný index. Nič neriediť, nepodčiarkovať, nepoužívať iné typy písma.
- Na poznámky v texte používať automatickú funkciu textového procesora Vložiť poznámku pod čiarou (ide o tzv. päťové poznámky uvádzané na každej strane).

Pravidlá uvádzania bibliografických odkazov

Časopis rozlišuje a osobitne uvádza 2 druhy bibliografických odkazov:

Literatúra (monografie, články v časopisoch a zborníkoch...) Zoznam literatúry je uvedený na konci článku, zoradený abecedne podľa priezviska autora. V zozname je iba literatúra, ktorá je v článku citovaná alebo na ktorú sa v texte odkazuje.

- V zozname literatúry sa krstné mená autorov rozpisujú, priezviská autorov sa píše VER-ZÁLAMI.
- Názvy publikácií v texte sa uvádzajú kapitálkami (napr. ĽUDOVÍT ŠTÚR A REČ SLOVENSKÁ).
- Monografia sa uvádza podľa vzoru: FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993.
- Článok v časopise: HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole sloviess ísť a chodiť. Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Pramene (slovníky, encyklopédie, hist. dokumenty, atlasy, mapy, kartotéka...) sa uvádzajú abecedne v rámci literatúry. Napríklad:

- Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda 2003.

ale

kolektívne monografie a Slovník súčasného slovenského jazyka uvádzame podľa priezvisk editorov:

- JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Bratislava: Veda 2006.

Internetové a korpusové odkazy: označujú sa v texte [1] a zoznam odkazov je zoradený číselne podľa postupnosti citovania. Veľmi dlhé odkazy sa skracujú na úroveň nadradenej domény identifikujúcej daný zdroj. Pri korpusových odkazoch stačí uviesť verziu korpusu. Napríklad:

- [1] Jamrichová, Petra: Poznámky z družiny. Online: <http://jamrichova.blog.sme.sk/c/244412/Poznamky-z-druziny.html>, cit. 4. 11. 2011
- [2] Slovenský národný korpus – prim-5.0-public-all. Online: <http://korpus.juls.savba.sk>